

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

ΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ

Η περίπτωση του Βερολίνου μετά την πτώση του τείχους

Διάλεξη 9^{ου} εξαμήνου: Τομέας πολεοδομίας

Σπουδάστρια: Σαμπροβαλάκη Νίκη (04102088)

Υπεύθυνος καθηγητής: Σερράος Κωνσταντίνος

Ακαδημαϊκό Έτος: 2011-2012 (Περίοδος Ιουνίου 2012)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ _5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α : ΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

1. Η έννοια της αστικής ανάπλασης _10
 - 1.1 Οι αναπλάσεις μέσα από την ιστορική προσέγγιση _14
 - 1.2 Κατηγορίες αναπλάσεων _21
 - 1.3 Επιπτώσεις προγραμμάτων ανάπλασης _24
2. Αναπλάσεις σε κέντρα πόλεων _34
3. Σύγχρονες αστικές αναπλάσεις
 - 3.1 Νέα κοινωνικό-χωρικά φαινόμενα _42
 - 3.2 Σύγχρονες πρακτικές αναπλάσεων _47
 - 3.3 Ελκυστικότητα των πόλεων και αναπλάσεις _52
 - 3.4 Η ανάπλαση στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης _58
4. Η πολιτική των αναπλάσεων στην Ευρώπη, παραδείγματα _61
5. Βασικές αρχές για μια επιτυχημένη ανάπλαση _67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: ΒΕΡΟΛΙΝΟ – ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΗ

1. Η ανάπτυξη του Βερολίνου μέσα από τις ιστορικές και πολιτικές εξελίξεις _76
 - 1.1 19^{ος} αιώνας έως το τέλος του Β Παγκόσμιου πολέμου _78
 - 1.2 Το μεταπολεμικό Βερολίνο _81
 - 1.3 Η διαιρεμένη πόλη _86
 - 1.4 Η πτώση του τείχους _91
 - 1.5 Το ενοποιημένο Βερολίνο _93
2. Το Βερολίνο σήμερα _95
 - 2.1 Κοινωνικο-χωρικά δεδομένα _97
 - 2.2 Οικονομική και διοικητική διάσταση _99
 - 2.3 Το αντιφατικό πρόσωπο της πόλης _101

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ: ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ ΣΕ ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

1. Ο ασπικός σχεδιασμός στο Βερολίνο _104
 - 1.1 Ο επανασχεδιασμός της πόλης _110
2. Χαρακτηριστικές ενότητες αναπλάσεων _112
 - 2.1 Η κυβερνητική και κοινοβουλευτική περιοχή _114
 - 2.2 Potsdamerplatz _124
 - 2.3 Friedrichstrasse _134

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ _141

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία 20 χρόνια, η εκτεταμένη εφαρμογή ενός συνόλου διαφορετικών πρακτικών που καλύπτονται κάτω από τον γενικό όρο «αστικές αναπλάσεις» έχει φέρει στο προσκήνιο ένα ενδιαφέρον και πολύπλευρο προβληματισμό γύρω από το αντικείμενο, τη μεθοδολογία και τις επιπτώσεις (θετικές και αρνητικές) αυτών των πρακτικών. Καθώς οι πόλεις ως «ζωντανοί οργανισμοί» αναπτύσσονται, η εύρεση νέων χώρων και η δημιουργία νέων κέντρων καθίσταται αναγκαία αποτελώντας μονόδρομο για τη διασφάλιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της.

Η έννοια της αστικής ανάπλασης έχει αποκτήσει διαφορετικά περιεχόμενα, τόσο με το πέρασμα των χρόνων όσο και μεταξύ διαφορετικών χωρών. Οι εφαρμοζόμενοι τύποι αναπλάσεων καθορίζονται ανάλογα με τα προβλήματα της εκάστωτε υποβαθμισμένης περιοχής και εξαρτώνται από τα ιδιαίτερα κοινωνικά και οικιστικά χαρακτηριστικά της. Επίσης υπάρχουν πολλά κριτήρια αξιολόγησης για την επιτυχία ή αποτυχία μιας ανάπλασης. Παρατηρείται μεγάλη διαφοροποίηση σε κάθε περίπτωση και αυτό ενισχύει το επιχείρημα ότι το θέμα των αστικών αναπλάσεων είναι ακόμα ανοικτό σε νέες έννοιες, μεθοδολογίες και πρακτικές που έχουν ανάγκη από περεταίρω επεξεργασία. Συχνά αφορμή για την ανάπλαση μιας περιοχής αποτελεί μια καταστροφή, ένα γεγονός ή μια οικονομική αλλαγή ώστε να παρθούν διάφορα μέτρα αλλαγής και αποκατάστασης στις πόλεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Βερολίνο. Με αφορμή αυτό παράδειγμα, θα γίνει μια προσπάθεια εμβάθυνσης στους τρόπους με τους οποίους γίνεται η διαδικασία των αναπλάσεων στη σύγχρονη εποχή καθώς και

στα αποτελέσματά τους στον αστικό ιστό της πόλης και στους κατοίκους της. Το Βερολίνο αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση καθώς καμία άλλη ευρωπαϊκή πρωτεύουσα δεν διέθετε τόσες αδόμητες εκτάσεις στις κεντρικές περιοχές της και η ευκαιρία για την αναδημιουργία του κέντρου αλλά και ολόκληρης της πόλης αποτελεί μοναδική περίπτωση στη σύγχρονη εποχή. Οι αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές επεμβάσεις κατά την ανασυγκρότηση του Βερολίνου μετά την πτώση του τείχους είναι πολύ ξεχωριστές, όχι μόνο γιατί εκεί δημιουργήθηκε το μεγαλύτερο εργοτάξιο της Ευρώπης. Ουσιαστικά το ενδιαφέρον βρίσκεται αλλού. Η μεγάλη πρόκληση έγκειται στη δημιουργία ενός ενιαίου κέντρου της πόλης μέσω προγραμμάτων αναπλάσεων εκεί όπου πριν υπήρχε μια τεράστια αδόμητη έκταση κατά μήκος του τείχους, μετά την πτώση του το '89.

Για να γίνουν αντιληπτές οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες έγιναν οι αναπλάσεις στις κεντρικές περιοχές του Βερολίνου μετά την πτώση του τείχους, απαραίτητη είναι η ανάλυση των ιστορικών κοινωνικών και οικονομικών εξελίξεων που σαφώς επηρέασαν την εξέλιξη της πόλης ως προς την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία της. Από το 19^ο αιώνα που το Βερολίνο αποτελούσε κέντρο του πρωσικού σιδηροδρομικού δικτύου και της γερμανικής παραγωγής μέχρι και τη δημιουργία της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης μετά τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, από την ίδρυση του ναζιστικού καθεστώτος του Τρίτου Ράιχ μέχρι την καταστροφή της πόλης κατά τη διάρκεια του Β Παγκόσμιου πολέμου, από τον Ψυχρό Πόλεμο και το διαχωρισμό της χώρας σε τέσσερις τομείς από τις συμμαχικές δυνάμεις μέχρι τον τελειωτικό διαχωρισμό σε Ανατολικό και Δυτικό Βερολίνο με την ανέγερση του τείχους, από την εγκαθίδρυση δύο ξεχωριστών κυβερνήσεων (Ομοσπονδιακή Δημοκρατία Γερμανίας στο Δυτικό Βερολίνο και Λαϊκή Δημοκρατία Γερμανίας στο Ανατολικό Βερολίνο) και δύο οικονομικών καθεστώτων (καπιταλισμός στο Δυτικό και σοσιαλισμός στο Ανατολικό Βερολίνο), από την πτώση του τείχους και την επανένωση της Ανατολικής με τη Δυτική Γερμανία μέχρι την ανάδειξη του Βερολίνου σαν τη νέα πρωτεύουσα της Ευρώπης. Όλα αυτά τα συγκλονιστικά γεγονότα, που αποτελούν ένα μεγάλο τμήμα της ιστορίας των τελευταίων αιώνων συμπυκνωμένα στα 890 τετραγωνικά χιλιόμετρα του Βερολίνου, δε θα μπορούσαν να μην επηρεάσουν την κοινωνία, την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία και να μην αποτυπωθούν στον τρόπο που η πόλη έχει διαμορφωθεί σήμερα.

Μετά την πτώση του τείχους και την απόφαση μεταφοράς της πρωτεύουσας στο Βερολίνο, μια σειρά πρωτοφανών σε κλίμακα και σημασία αστικών αναπλάσεων

ξεκίνησαν και βρίσκονται σε εξέλιξη με στόχο την αποκατάσταση της πολεοδομικής ενότητας αλλά και την ανάδειξη ενός νέου κέντρου της πόλης. Μέσα από πολεοδομικές αναλύσεις, αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, αναθέσεις μελετών και αντιπαραθέσεις, αναδύεται με γρήγορους ρυθμούς το νέο πρόσωπο της γερμανικής πρωτεύουσας του 21^{ου} αιώνα. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του εγχειρήματος αυτού οφείλεται στο γεγονός ότι οι συγκεκριμένες αναπλάσεις συνιστούν ένα σημαντικό μάθημα πολεοδομικού σχεδιασμού μεγάλης κλίμακας και ιδιαίτερης σημασίας.

Μέσα από την ανάλυση χαρακτηριστικών πολεοδομικών ενοτήτων και προγραμμάτων αστικών αναπλάσεων που αφορούν κεντρικές περιοχές του Βερολίνου, θα προσπαθήσω να αποτυπώσω το ύφος της πόλης και τη μορφή της ανοικοδόμησής της, τον τρόπο που προσπάθησε να ανακτήσει την χαμένη κεντρικότητά της, το ρόλο που έπαιξε το παρελθόν και η ιστορία στη διαμόρφωσή της και τη στάση της απέναντι στο μέλλον και στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, όπως επίσης και τη σχέση του τόπου-χώρου με τον κάτοικο-χρήστη. Τα προγράμματα αναπλάσεων και οι περιοχές στις οποίες ο αστικός σχεδιασμός 'επενέβη', αφορούν ένα μεγάλο αριθμό, που στα πλαίσια αυτής της εργασίας είναι αδύνατον να καταγραφεί σε όλη του την έκταση. Για αυτό το λόγο, έχω επιλέξει να αναλύσω εκτενέστερα τρία κομβικά παραδείγματα, ή αλλιώς τρεις τύπους αστικών χώρων, που αντιστοιχούν και σε τρεις χαρακτηριστικές περιοχές στο κέντρο της πόλης: μια περιοχή μεγάλης κλίμακας, μια πλατεία και ένα δρόμο. Οι πολεοδομικές ενότητες και τα αρχιτεκτονικά σύνολα κτιρίων στις οποίες θα εστιάσω διερευνώντας τις πολιτικές σχεδιασμού που ακολουθήθηκαν είναι η κυβερνητική και κοινοβουλευτική περιοχή, η Rotzdamerplatz και η Friedrichstasse.

Το πρώτο παράδειγμα που αναλύεται αφορά στην ανάπλαση μιας περιοχής μεγάλης κλίμακας που πραγματοποιήθηκε για τη δημιουργία της κυβερνητικής και κοινοβουλευτικής περιοχής του Βερολίνου. Μετά την απόφαση για τη μεταφορά της πρωτεύουσας από την Βόννη στο Βερολίνο τον Ιούνιο του '91, ένα έργο μεγάλης κλίμακας υλοποιείται για να στεγάσει τόσο το Κοινοβούλιο όσο και τη Γερμανική Κυβέρνηση. Η περιοχή που επιλέγεται τελικά προς ανάπλαση είναι η Spreebogen η οποία εκτείνεται κατά μήκος του ποταμού Spree . Ο διαγωνισμός που πραγματοποιήθηκε το 1992-93 αφορούσε ένα συνολικό πλάνο με σκοπό την ακριβή χωροθέτηση και διαμόρφωση των σημαντικών κυβερνητικών κτιρίων και αποτελούσε πεδίο ιδεών για το πώς θα έπρεπε η χώρα να εκφράσει αρχιτεκτονικά την ανώτατη πολιτική εξουσία.

Το επόμενο παράδειγμα που αναλύεται είναι η ανάπλαση της Potsdamerplatz με στόχο τη δημιουργία ενός σύγχρονου μητροπολιτικού κέντρου στη θέση της σημερινής πλατείας. Η Potsdamer Platz κατά τη δεκαετία του '20 διαμορφώνεται ως το κέντρο εμπορίου, οικονομίας και αναψυχής της πόλης, ενώ από την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία το 1933 έως την πτώση του τείχους το 1989, πέρασε από πολλά στάδια καταστροφής και αναγέννησης, με χαρακτηριστικότερο όλων αυτό της ανέγερσης του τείχους που τη χώριζε στα δύο. Με την πτώση του Τείχους η πλατεία συγκέντρωσε μεγάλο μερίδιο της προσοχής των δημοτικών και κυβερνητικών αρχών με στόχο την ανάπλαση και επί της ουσίας ανάστασή της ως σύμβολο της επιτυχημένης επανένωσης του Βερολίνου. Ο διαγωνισμός απετέλεσε το βήμα των συζητήσεων πάνω σε βασικές αρχές σχεδιασμού της πόλης στο τέλος του 20ου αιώνα, προκαλώντας τεράστιο διεθνές ενδιαφέρον.

Το τρίτο παράδειγμα που επιλέγεται είναι αυτό της ανάπλασης ενός δρόμου, και μάλιστα του μακρύτερου μέσα στο ιστορικό κέντρο του Βερολίνου, της Friedrichstrasse. Από το τέλος του Α παγκόσμιου πολέμου μέχρι τη διαμόρφωση του Γερμανικού Ράιχ, ο δρόμος εξελίχθηκε σε μια πολυσύχναστη περιοχή της πόλης με έντονο εμπορικό χαρακτήρα και χρήσεις αναψυχής, κατά τον Β Παγκόσμιο πόλεμο το μεγαλύτερο μέρος της καταστρέφεται ενώ με την ανέγερση του τείχους ο δρόμος χωρίζεται στα δύο, με τα διαφορετικά μέρη του να αναπτύσσονται ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Έτσι στόχος της ανάπλασης, μετά την πτώση του τείχους, αποτελεί η επανάκτηση της αρχιτεκτονικής συνέχειας του δρόμου, η ένταξή του στον αστικό ιστό και η επανένταξή του στη ζωή των κατοίκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α : ΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ - ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ

Οι αναπλάσεις, σαν επεμβάσεις στη διαδικασία μετασχηματισμού των αστικών κέντρων, έχουν πολλαπλασιαστεί τα τελευταία χρόνια. Αφορούν είτε περιοχές όπου το προϋπάρχον περιβάλλον αδυνατεί να προσαρμοστεί στις τρέχουσες ανάγκες των κοινωνικών ομάδων που έχουν εγκατασταθεί ή επιθυμούν να εγκατασταθούν εκεί, είτε επιλογές εκείνων που αποφασίζουν για το μελλοντικό ρόλο της πόλης και τις κατευθύνσεις εξέλιξής της.

Η έννοια της αστικής ανάπλασης έχει αποκτήσει διαφορετικά περιεχόμενα, τόσο με το πέρασμα των χρόνων όσο και μεταξύ διαφορετικών χωρών. Το φαινόμενο των αναπλάσεων πρωτοεμφανίστηκε στις δυτικο-ευρωπαϊκές μητροπόλεις που έχουν μακρόχρονη αστική κληρονομιά και λιγότερα φαινόμενα προαστιστοποίησης σε σύγκριση με τις βορειοαμερικανικές. Καθώς οι πόλεις υπόκεινται σε μια συνεχή διαδικασία εξέλιξης ανάλογα με τις υπάρχουσες συνθήκες, τις ευκαιρίες και τις απειλές που δέχονται από το εξωτερικό περιβάλλον, τα προβλήματα υποβάθμισης αστικών περιοχών που βρίσκονται είτε στο κέντρο της είτε στις παρυφές της, αποτελούν αντικείμενο μελέτης και εφαρμογής σχεδίων ανάπλασης.

Κάθε περίπτωση είναι ιδιαίτερη και υπάρχουν πολλές εναλλακτικές κατευθύνσεις σχεδιασμού και διερεύνησης για τα μέσα παρέμβασης. Υπάρχει η

ανάγκη συγκρότησης μιας ιδιαίτερης προβληματικής για την κάθε περιοχή. Οι εφαρμοζόμενοι τύποι αναπλάσεων καθορίζονται ανάλογα με τα προβλήματα της εκάστως υποβαθμισμένης περιοχής και εξαρτώνται από τα ιδιαίτερα κοινωνικά και οικιστικά χαρακτηριστικά της. Επίσης υπάρχουν πολλά κριτήρια αξιολόγησης για την επιτυχία ή αποτυχία μιας ανάπλασης. Παρατηρείται μεγάλη διαφοροποίηση σε κάθε περίπτωση που απαιτεί περαιτέρω επεξεργασία και εμφάθυση στις έννοιες, στις μεθοδολογίες και στις πρακτικές που πρέπει να εφαρμοστούν στο κάθε ξεχωριστό πρόγραμμα ανάπλασης.

Στη βιολογία ο όρος ανάπλαση σημαίνει αναζωογόνηση των χαμένων ή κατεστραμμένων ιστών ή αντικατάσταση ενός συστήματος στην αρχική του μορφή. Έτσι συμβαίνει και στον αστικό ιστό, όπου αναζωογονούνται οι οικονομικές δραστηριότητες, αντικαθίστανται οι κοινωνικές λειτουργίες και βελτιώνεται η ποιότητα του περιβάλλοντος. Συνεπώς, με τον όρο αστική ανάπλαση αναφερόμαστε κυρίως σε επανασχεδιασμό ήδη υπαρχόντων περιοχών, παρά στη δημιουργία καινούργιων. Ένας γενικός περιγραφικός ορισμός για τις αστικές αναπλάσεις θα ήταν ότι είναι οι πολεοδομικές παρεμβάσεις σε τμήματα του υφιστάμενου αστικού ιστού που περιλαμβάνουν τον αστικό (ανα)σχεδιασμό τους αλλά δεν εξαντλούνται σε αυτόν. (Μανάβη Α., 2010)

Ένας ορισμός θεσμικού χαρακτήρα είναι ο ακόλουθος:

Ως ανάπλαση θεωρείται η επέμβαση σε μια περιοχή, η οποία περιλαμβάνει σύνολο κατευθύνσεων, μέτρων, παρεμβάσεων και διαδικασιών πολεοδομικού, κοινωνικού, οικονομικού, οικιστικού και ειδικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα με σκοπό τη βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων, τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος, καθώς και την προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών, μορφολογικών και αισθητικών στοιχείων και χαρακτηριστικών της περιοχής (άρθρ. 8 .1337/83).

Για να χαρακτηριστεί μια περιοχή ως περιοχή ανάπλασης πρέπει να διαπιστώνεται η συνδρομή μιας σειράς προβλημάτων, όπως μεγάλες κτιριακές πυκνότητες ή μεγάλες ελλείψεις κοινόχρηστων χώρων, συγκρούσεις χρήσεων, έλλειψη προστασίας των ιστορικών, αρχαιολογικών και πολιτιστικών στοιχείων και δραστηριοτήτων της περιοχής. Γενικότερα, οι περιοχές που χαρακτηρίζονται σαν υποβαθμισμένες και χρίζουν βοήθεια μέσω προγραμμάτων ανάπλασης, μπορούν να διαχωριστούν με βάση τα προβλήματα που παρουσιάζουν: (Καραβία Ε., 2006)

1. Προβλήματα κελύφους

Αναφέρονται στην παλαιότητα και ενδεχομένως ακαταλληλότητα για χρήση του κτιριακού όγκου που διαθέτει μια περιοχή. Πρόκειται λοιπόν για περιοχές που παρουσιάζουν προβληματικές στεγαστικές συνθήκες και εξοπλισμό μέσα στα κτίρια, ή ανεπαρκή τεχνική και κοινωνική υποδομή οπότε χαρακτηρίζονται από εντεινόμενη υποβάθμιση της αισθητικής και εν γένει ποιότητας του δομημένου περιβάλλοντος της περιοχής, καθώς και των φυσικών της στοιχείων.

2. Προβλήματα ανθρώπινου δυναμικού

Τα προβλήματα αυτής της κατηγορίας είναι οικονομικοκοινωνικής τάξης δηλ. αναφέρονται κατά κανόνα στις ανάγκες των κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων που οφείλονται στην υποβάθμιση ή αναβάθμιση της περιοχής. Οι υψηλοί δείκτες ανεργίας, η ύπαρξη φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού λόγω ανομοιογένειας του πληθυσμού, και το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο του πληθυσμού είναι μερικά από τα κοινωνικο - οικονομικά δεδομένα μιας περιοχής.

3. Προβλήματα χρήσεων γης

Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν τα προβλήματα υποβάθμισης χρήσεων ή προβλήματα που προκύπτουν εξαιτίας των συγκρούσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα σε υπάρχουσες χρήσεις σε μια περιοχή οπότε οδηγούν στην ανάγκη ανάπλασης ολόκληρης της περιοχής. Η χωροθέτηση ανθυγιεινών ή επικίνδυνων για το περιβάλλον δραστηριοτήτων, ως γνωστό, συντελεί στην υποβάθμιση μιας περιοχής. Επίσης, εδώ ανήκει και η έλλειψη κοινόχρηστων χώρων και χώρων για κοινωφελείς εγκαταστάσεις.

4. Ελλιπής προστασία και ανάδειξη των ιστορικών και πολιτιστικών στοιχείων και χαρακτηριστικών της περιοχής.

Πρόκειται για περιοχές με πλούσια ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά που έχουν χάσει την ταυτότητά τους και χαρακτηρίζονται από μια εικόνα γενικής υποβάθμισης που λειτουργεί αρνητικά για την περιοχή.

Η ανάπλαση μιας περιοχής έχει πολύπλευρους στόχους και κατευθύνσεις που αφορούν τόσο στην αξιοποίηση του ίδιου του χώρου, στην επαναξιολόγηση των κελυφών και των χρήσεών τους αλλά και στην προσφορά υψηλής αισθητικής στάθμης περιβάλλοντος στους χρήστες. Τα προγράμματα ανάπλασης θα πρέπει να θέτουν και κοινωνικούς κυρίως στόχους όπως κοινωνική στήριξη των αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων, ενίσχυση της απασχόλησης, εξασφάλιση τεχνικής και κοινωνικής υποδομής κ.ά. Συχνά, παρουσιάζεται το πρόβλημα μια ανάπλαση να έχει σαν αποτέλεσμα την εξαίρεση από το χώρο χρήσεων και χρηστών που αρχικά υπήρχαν. Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα κάθε περιοχής (ενδογενείς τάσεις) έχουν τη δυνατότητα να

μετατραπούν σε ευκαιρίες και απειλές - ή και αντίστροφα. Στόχος κάθε ανάπλασης θα πρέπει να είναι να μετατρέψει τόσο τα συγκριτικά πλεονεκτήματα όσο και τα μειονεκτήματα κάθε περιοχής ανάπλασης σε ευκαιρίες, αξιοποιώντας τα ορθά και λαμβάνοντας πάντα υπόψη την αλληλεπίδρασή τους με εξωγενείς παράγοντες. (Μανάβη Α., 2010)

Γενικότερα το ζητούμενο σε αυτές τις παρεμβάσεις-αναπλάσεις είναι οι υφιστάμενες αστικές αξίες που διαθέτουν μια δυναμική κοινωνικής και πολιτιστικής μνήμης να ενσωματωθούν με τις νέες αξίες, οι οποίες απορρέουν από τις σύγχρονες ανάγκες και από την τρέχουσα εξέλιξη του τρόπου ζωής στα αστικά κέντρα. Όσον αφορά τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό κατά την επανάχρηση, το πιο κρίσιμο ζήτημα που καλούνται οι αρχιτέκτονες να επιλύσουν είναι αυτό της επιλογής της νέας χρήσης. Πολλά προβλήματα που δημιουργούνται κατά την εκπόνηση μιας μελέτης επανάχρησης προκύπτουν αρκετές φορές από τη λανθασμένη επιλογή της νέας χρήσης. Είναι επιτακτική ανάγκη να λαμβάνονται υπόψη όλα τα χαρακτηριστικά της περιοχής, η κλίμακα, η ταυτότητα, το ιστορικό υπόβαθρο και φυσικά οι οικονομικοί παράγοντες. Δυστυχώς, σχεδόν πάντα η επιλογή της νέας χρήσης γίνεται συνήθως από μεγάλες εταιρίες που χρηματοδοτούν το έργο και δρουν βάση οικονομικών συμφερόντων.

Ως προς τους φορείς ανάπλασης και τη συμμετοχή των κατοίκων, στις ευρωπαϊκές χώρες έχει διαμορφωθεί ένα ευρύ φάσμα σύνθεσης των φορέων που σχεδιάζουν -επιβλέπουν και υλοποιούν τις αναπλάσεις.

1. 1 ΟΙ ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η έννοια της πολεοδομικής ανάπλασης έχει αποκτήσει διαφορετικά περιεχόμενα, κατ' αρχάς διαχρονικά, αλλά σε κάποιο βαθμό και μεταξύ διαφορετικών χωρών. Επιβάλλεται να διαχωρίσουμε τις πολεοδομικές παρεμβάσεις των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων (μετά το 1945 και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '80) από εκείνες της σύγχρονης περιόδου (μετά το 1980). Οι βασικές συνιστώσες αυτής της διαφοροποίησης είναι, αφενός μεν η αρχιτεκτονική έκφραση και οι δομές του χώρου, που διαφέρουν ριζικά σε αυτές τις δύο περιόδους, αφετέρου δε κάποιες χαρακτηριστικές κατευθύνσεις και προτάσεις που διατυπώνονται στη χρονική γύρω στο 1980.

Οι περισσότερες ευρωπαϊκές πόλεις οι οποίες ενεπλάκησαν στη δίνη του 'Β Παγκόσμιου Πολέμου, υπέστησαν μεγάλης κλίμακας καταστροφές. Μεγάλες εκτάσεις περιοχών κατοικίας σε κεντρικά σημεία των ευρωπαϊκών πόλεων κυριολεκτικά ισοπεδώθηκαν. Οι καταστροφές εκείνες στάθηκαν η αφορμή για μια σειρά πολεοδομικών αναπλάσεων που ξεκίνησαν αμέσως μετά τον πόλεμο στις κεντρικές θέσεις αυτών των πόλεων, με στόχο την αποκατάσταση των καταστροφών και την ανασυγκρότηση του αστικού ιστού, τις περισσότερες φορές μέσω ολοκληρωτικών και ριζικών πρακτικών. (Καρύδης Δ., 2008)

Στις αρχές της δεκαετίας του '50 με την αυξημένη συσσώρευση προς τα αστικά

κέντρα κρίθηκε αναγκαία η επέκταση των πόλεων. Το κεντρικό κράτος αναλαμβάνει να φέρει σε πέρας την αποστολή αυτή μέσα από συγκεντρωτικές και ταχύρυθμες διαδικασίες, με τη χρήση ενιαίων και απλουστευμένων σχεδιαστικών προτύπων και με πολύ μικρή σημασία στα θέματα της αισθητικής. Η παρουσία της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι πενιχρή και ο ιδιωτικός τομέας δεν δραστηριοποιείται ακόμα στον τομέα των αναπλάσεων, πιθανώς γιατί η βασική του προτεραιότητα ήταν η αποκατάσταση της οικονομικής διαδικασίας της αγοράς, η οποία διεκόπη από τον Β Παγκόσμιο πόλεμο, τόσο σε έργα υποδομών, όσο και σε επίπεδο οικονομικών συναλλαγών και εν γένει οικονομικών δραστηριοτήτων. (Καραβία Ε., 2006)

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και σε όλη τη δεκαετία του '50, οι ριζικές αναπλάσεις για την ακρίβεια ανοικοδομήσεις, ήταν η συνηθέστερη, αν όχι η μοναδική, μορφή επέμβασης στις δομημένες περιοχές, κυρίως στις χώρες που είχαν υποστεί καταστροφές ανεξαρτήτως από το κοινωνικοοικονομικό τους σύστημα. Έτσι, ακόμα και κεντρικές και ιστορικές περιοχές - με επιχείρημα τις μεγάλες καταστροφές τους - ισοπεδώθηκαν και άλλαξαν τελείως μορφή, ενώ το γνωστό συνεχές οικοδομικό σύστημα σχεδόν παραγκωνίστηκε και αντικαταστάθηκε από τις ελεύθερες διατάξεις των κτιριακών όγκων. Ένα τέτοιο παράδειγμα έχουμε στο κέντρο του Λειψίγ στη Γερμανία, όπου μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έγινε η ανοικοδόμησή του με κατάργηση του παραδοσιακού χαρακτήρα και του συνεχούς οικοδομικού συστήματος και αντικατάστασή του από την ελεύθερη σύνθεση. Προγράμματα ριζικών αναπλάσεων, έγιναν στα πλαίσια της κρατικής οικιστικής πολιτικής με φορείς το δημόσιο, τους Δήμους ή κοινωφελείς επιχειρήσεις και προωθήθηκαν με διάφορα κίνητρα όπως ευνοϊκή χρηματοδότηση, επιχορηγήσεις κ.ά. (Αραβαντινός Α., 2007)

Τα προγράμματα των ριζικών αναπλάσεων όπως ήταν αναμενόμενο είχαν κάποιες αρνητικές επιπτώσεις που προκάλεσαν την έντονη αντίδραση των πολιτών στις περιοχές όπου εφαρμόστηκαν. Οι επιπτώσεις αυτών των πολεοδομικών παρεμβάσεων είχαν να κάνουν κυρίως με το σύστημα χρηματοδότησης που ωφέλησε τις οικοδομικές επιχειρήσεις, ενώ με την αύξηση των ενοικίων πολλοί από τους ενοικιαστές που ανήκαν σε χαμηλά εισοδηματικά στρώματα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν την περιοχή.

Τον μετα-μοντερνισμό των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων, που ήρθε σαν αντίδραση στην αναβίωση του μοντερνισμού του μεσοπολέμου, διαδέχτηκε στη δεκαετία του '60, το κίνημα της περιβαλλοντικής ψυχολογίας και το κίνημα της

Αεροφωτογραφία του κέντρου του Βερολίνου μετά τον Β Παγκόσμιο πόλεμο με τον καθεδρικό ναό της πόλης σε πρώτο πλάνο, 1945 (πηγή www.berlin.de)

Φωτογραφία σε κεντρικό δρόμο του Βερολίνου, κοντά στον σταθμό της Friedrichstrasse, με τα ερείπια να εξακολουθούν να δεσπόζουν στο τοπίο της πόλης, 27 Μαρτίου 1950 (πηγή www.wikipedia.org)

Η περίπτωση της ριζικής ανάπλασης στο κέντρο του Leibzig μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Γερμανία). Η ανοικοδόμησή του είχε σαν αποτέλεσμα την κατάργηση του παραδοσιακού χαρακτήρα και του συνεχούς οικοδομικού συστήματος και την αντικατάστασή του από την ελεύθερη σύνθεση (πηγή: Καραβία Ε., 2006)

Η συνοικία του Kreuzberg μετά τη λήξη του ΄Β Παγκόσμιου πολέμου, Βερολίνο 1945. Η αστική συνέχεια του αστικού ιστού έχει πληγεί σοβαρά και τα ερείπια δεσπόζουν στο τοπίο της πόλης (πηγή: www.friendsofsdach.photoshelter.com)

Copyright friendsofsdach

Η συνοικία του Kreuzberg σήμερα. Χαρακτηριστική είναι η περιμετρική δόμηση μεγάλων οικοδομικών τετραγώνων από τον 19^ο αιώνα, που αποκαταστάθηκε κατά τη διάρκεια της ήπιας μορφής ανάπλασης που πραγματοποιήθηκε από την IBA (Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής) (πηγή: www.berlin.de)

μεθοδολογίας σχεδιασμού. Από τα μέσα της δεκαετίας του '60 κατέστη σαφές ότι οι περισσότερες από τις πολεοδομικές επιλογές απλά αναχωροθετούσαν και τροποποιούσαν τα πολεοδομικά προβλήματα (Οικονόμου Ι., 2004). Κατά την περίοδο αυτή σημειώνονται διεθνώς η «επανακατάκτηση» του ιστορικού κέντρου των πόλεων και η υιοθέτηση ιδίως κατά τη δεκαετία του '70, παρεμβάσεων νέου τύπου, γνωστών ως *renewal* με έμφαση στη βελτίωση και ανανέωση (σε αντιδιαστολή προς την εκ βάθρων ανακατασκευή), με το μεταμοντερνισμό να κυριαρχεί στο αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο αυτών των παρεμβάσεων. Η μορφή της πολεοδομικής παρέμβασης των μερικών αναπλάσεων άρχισε να εφαρμόζεται στα μέσα της δεκαετίας του '70 σε μεμονωμένα κτίρια, οικοδομικά τετράγωνα και γειτονιές προκειμένου να αποφευχθούν οι αρνητικές επιπτώσεις που είχαν παρουσιάσει νωρίτερα οι ριζικές αναπλάσεις. Αυτή η στροφή της πολιτικής σε προγράμματα αναπλάσεων με διατήρηση της υπάρχουσας πολεοδομικής και κτιριακής δομής, ανταποκρινόταν στη γενική πολιτική περιορισμού των δημόσιων δαπανών και στην κρίση του τομέα των κατασκευών. Παράλληλα, προβλήθηκαν πιο συστηματικά κοινωνικοί στόχοι που υιοθετήθηκαν από την πλευρά της κρατικής πολιτικής όπως συμμετοχή των ήδη οργανωμένων επιτροπών πολιτών και όλων των ενδιαφερόντων στα προγράμματα και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στα κοινωνικά προβλήματα μειονοτήτων και αδύνατων οικονομικά στρωμάτων (Αραβαντινός Α., 2007).

Στην περίπτωση της ήπιας ανάπτυξης θα μπορούσαν να αναφερθούν τα παραδείγματα του Kreuzberg στο Βερολίνο και της Alma Gare στην πόλη Roubaix της Β. Γαλλίας, όπου η έμφαση δόθηκε στις συμμετοχικές διαδικασίες των ενδιαφερομένων κατοίκων και στην κατεύθυνση της διατήρησης μεγάλου τμήματος του κτιριακού αποθέματος, της βελτίωσης του υπάρχοντος αστικού ιστού και της χωροθέτησης εκείνων των λειτουργιών που εξυπηρετούν τις ανάγκες των κατοίκων (Λουκόπουλος Δ., Πολύζος Ι., Πυργιώτης Ι., Τούντα Φ., 1990).

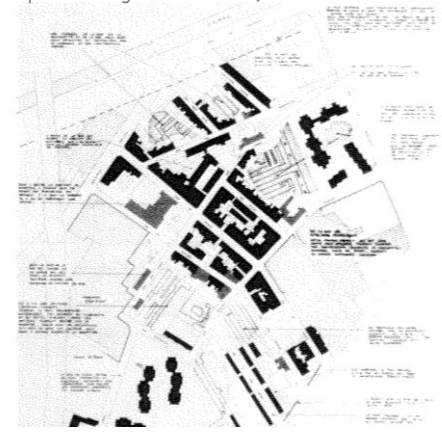
Σε αυτές τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επιβιώνουν οι μεσοπολεμικές αντιλήψεις γενικής συγκρότησης του χώρου: ελεύθερη διάταξη των κτιρίων στο χώρο και απαξίωση κάθε ίχνους του προϋπάρχοντος αστικού ιστού, πριμοδότηση του ύψους των κατασκευών ώστε να ελευθερωθεί όσο το δυνατόν περισσότερος χώρος, και επιδίωξη κάποιας σύνθεσης στη διάταξη των κτιριακών όγκων σε συνάρτηση με τον μεταξύ τους υπαίθριο χώρο. Μάλιστα μέσα σε αυτό το πλαίσιο βρήκαν πρόσφορο έδαφος για

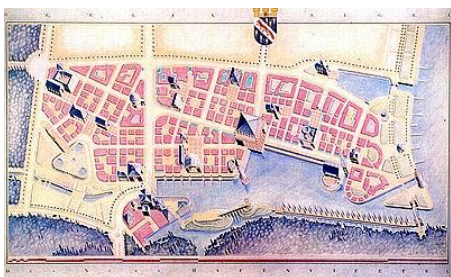
Kreuzberg, η τήρηση της οικοδομικής γραμμής, η συνέχεια της απόληξης της στέγης, η ομοιογένεια των όψεων, διαμόρφωσαν ένα ενδιαφέροντα και πειθαρχημένο αστικό χώρο (πηγή: Κούκης Ι., 2000)

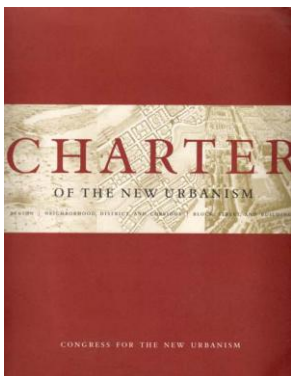
Alma Gare στην πόλη Roubaix της Β. Γαλλίας, ένα παράδειγμα πετυχημένης ήπιας αστικής ανάπτυξης όπου η συμμετοχή των κατοίκων στη διάρκεια της διαδικασίας είναι χαρακτηριστική (πηγή: www.places.designobserver.com)

Το γενικό σχέδιο ανάπτυξης της Alma Gare, στο οποίο διαφαίνεται η πρόθεση για την διατήρηση του προϋπάρχοντος αστικού ιστού και του κτιριακού αποθέματος (πηγή: www.places.designobserver.com)

Η πρόταση του Leon Krier για την ανάπλαση της περιοχής Tegel, στο βορειοδυτικό Βερολίνο. Χαρακτηριστικά στοιχεία της σύνθεσης αποτελούν η ανάδειξη του δημόσιου χώρου, η συνεκτική συγκρότηση του αστικού ιστού και οι χώροι αναφοράς στο εσωτερικό των επι μέρους περιοχών (πηγή: www.luciensteil.tripod.com)

Νέα πολεοδομία: Σχεδιάζοντας την «καλή πόλη» (πηγή: www.arch.ntua.gr)

να ενταχθούν οι κυκλοφοριακές ρυθμίσεις που υπαγόρευε η αυξανόμενη χρήση του αυτοκινήτου. (Καρύδης Δ., 2008)

Ο αστικός όρος ευρύτερα, που παρήχθει στην περίοδο '50-'80 είχε συμβάλει στην αφυδάτωση της καθημερινής ζωής, στην απονέκρωση της συλλογικότητας σε όφελος μιας επικίνδυνης εξατομίκευσης. Λειτουργικά εξειδικευμένοι και γι' αυτό μονοδιάστατοι χώροι και αρχιτεκτονικοί τύποι με απίστευτη σημασιολογική ένδρα βρίσκονταν για πρώτη φορά μετά τον πόλεμο στο στόχαστρο της κριτικής. Η ποιότητα του κτισμένου χώρου ήταν η ίδια σχεδόν σε όλες τις αναπλάσεις αστικών περιοχών. Με συντεταγμένες τις προηγούμενες διαστάσεις, ο Leon Krier, εκεί γύρω στο 1980 αναζήτησε το χαμένο μέτρο στο σχεδιασμό της μητρόπολης, με προθέσεις που αναβίωναν από το παρελθόν: η πρότασή του για την ανάπλαση της περιοχής Sodermalm της Στοκχόλμης και αργότερα της περιοχής Tegel στο Βερολίνο, άφησε πίσω τις μονολειτουργικές ζώνες, τα μεγάλα εμπορικά κέντρα, τις δορυφορικές πόλεις και τα υπνωτήρια και εισήγαγε αντ' αυτών τις διαστάσεις (φυσικές και κοινωνικές) των μικρών αυτόνομων αστικών κοινοτήτων, την έννοια της πόλης μέσα στην πόλη. Η Διεθνής Οικιστική Έκθεση του Βερολίνου (IBA), στο πρώτο μισό της δεκαετίας του '80, αναζήτησε και αυτή μέσα από τα προγράμματά της την 'εικόνα της πόλης', το χαρακτήρα του τόπου και άφησε μακριά πίσω της το ρασιοναλισμό των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων. Το συνέδριο για τη Νέα Πολεοδομία (Congress for New Urbanism) του 1992, και η 'Χάρτα της Νέας Πολεοδομίας' του 1998, δεν ήταν φυσικά η υποχρεωτική εξέλιξη των τάσεων της δεκαετίας του '80, αλλά η διατύπωση ορισμένων θέσεων για τον κτισμένο χώρο, σε ρήξη με ό,τι ίσχυε ως τότε: επανεκτίμηση της σημασίας των καθιερωμένων μορφών έκφρασης, όπως του παραδοσιακού οικοδομικού τετραγώνου στην οργάνωση του αστικού ιστού και του αστικού μετώπου κατά μήκος ενός δρόμου, ενίσχυση του πολύ-λειτουργικού χαρακτήρα του αστικού ιστού σε όλες του τις κλίμακες, επαναπροσδιορισμό της σημασίας του δημόσιου χώρου -δρόμοι, πλατείες, αρχιτεκτονική των δημόσιων κτιρίων (Καρύδης Δ., 2008). Εξετάζοντας τον ευρωπαϊκό χώρο μέσα από την ιστορική προσέγγιση, στη Γαλλία, κάθε δραστηριότητα ανάπλασης εξελίσσεται σύμφωνα με το νομοθετικό πλαίσιο των Ζωνών Συντονισμένης Διευθέτησης (ZAC), το οποίο συνοψίζεται σε ισότιμη συμμετοχή Δημόσιου και Ιδιωτικού τομέα, σεβασμό της κτισμένης παραδοσιακής και ιστορικής κληρονομιάς, επαναχρησιμοποίηση των υπαρχόντων κελυφών και την πλήρωση των αστικών κενών και ευελιξία στο σχεδιασμό. Το μέσο παρέμβασης που χρησιμοποιείται στη Γαλλία είναι το

«Σχέδιο Πρόγραμμα» που συνοψίζει με τις αρχές του όλη τη σύγχρονη γαλλική φιλοσοφία των αναπλάσεων και το οποίο επιτρέπει, αλλαγές, βελτιώσεις και συμπληρώσεις, ανάλογα με τις συνθήκες και τις διάφορες παραμέτρους, που εμφανίζονται κατά τη διάρκεια μιας επιχείρησης. Επιπλέον, οι ΖΑC, που αναφέρθηκαν παραπάνω, δεν οριοθετούν αυστηρά μια ζώνη στην οποία απευθύνεται η παρέμβαση, αλλά ευνοούν συμπληρωματικές παρεμβάσεις στον περιβάλλοντα χώρο, ενώ ταυτόχρονα δίνεται σημασία και στις θετικές αναξιοποίητες δυνατότητες της περιοχής (Στεφάνου Ι., Χατζοπούλου Α., Νικολαΐδου Σ., 1995).

Στην Αγγλία, γρηγορότερα από τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, έγινε αντιληπτή η αξία των μικρών παρεμβάσεων με στόχο την επανάχρηση του παλαιού κελύφους. Ήδη στα μέσα της δεκαετίας του '60 οι συνολικές ολοκληρωμένες παρεμβάσεις εγκαταλείπονται μετά από έντονη κριτική και στη θέση τους αρχίζουν οι μικρές παρεμβάσεις κλίμακας γειτονιάς. Οι ζώνες κινήτρων για την κατοικία "Housing Action Areas" στοχεύουν σε βελτίωση του υπάρχοντος κελύφους και αντικατάσταση μόνο των άχρηστων κτιρίων. Ενδεικτικοί της όλης αντίληψης είναι οι χρονικοί στόχοι για τη διάρκεια των ανακαινισμένων κελυφών που φτάνουν τη δεκαπενταετία και σε εξαιρετικές περιπτώσεις την τριακονταετία. Μετά από την περίοδο αυτή η ποιότητα, η ικανότητα και η χρήση των κτιρίων θα επανεξετάζονται. Η ίδια αντίληψη του περιορισμένου και ελεγχόμενου αντικειμένου αφορά και το χώρο. Μικροί πυρήνες ανάπτυξης με μικρές φάσεις παρέμβασης. Η ρεαλιστική αυτή αντιμετώπιση δεν εμπόδισε τους Άγγλους να συλλάβουν και να πραγματοποιήσουν τη μεγαλύτερη ίσως επιχείρηση ανάπτυξης του αιώνα, αυτή της επανάκτησης των DOCKS.

Στη Γερμανία, αν και πολύ αργότερα από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, γίνεται φανερό η στροφή προς την επαναχρησιμοποίηση του κελύφους των ιστορικών πόλεων. Απέναντι στην αστική ανανέωση με «βαρειά» παρέμβαση μέσω σημαντικών κατεδαφίσεων, σήμερα προβάλλεται και εδώ μια πολιτική αναζωογόνησης των υποβαθμισμένων συνοικιών, η οποία βασίζεται στα «μικρά βήματα». Παρά την επιτυχία της επιχείρησης ανάπτυξης της Διεθνούς Έκθεσης Αρχιτεκτονικής Δημόσιου Οργανισμού στο κέντρο του Βερολίνου, αυτή συνεχίστηκε από ιδιωτική επιχείρηση. Η συνεργασία των ιδιωτικών επενδυτών θεωρείται και στη Γερμανία ως η ενδεικνυόμενη λύση για τα προβλήματα της ανάπτυξης, στο πλαίσιο βέβαια των στόχων της ανάπτυξης.

Από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι έχει γίνει πια κοινή πεποίθηση ότι η ανάπτυξη, ανεξάρτητα από τους στόχους της, δεν είναι δυνατόν να

αναλαμβάνεται αποκλειστικά από το Δημόσιο, αλλά ένα μέρος των επιχειρήσεων της εκχωρείται στους δήμους, οι οποίοι συνεργάζονται με τον ιδιωτικό τομέα ή αναθέτουν σε αυτόν τα έργα.

Παρά το γεγονός ότι τα προγράμματα των ήπιων αναπλάσεων ήταν πολύ πιο συντηρητικά σε σχέση με αυτά των ριζικών αναπλάσεων, είχαν και αυτά αρνητικές επιπτώσεις. Έτσι, παρουσιάστηκε και εδώ το φαινόμενο αυτή τη φορά της «εκούσιας» απομάκρυνσης των παλιών ενοικιαστών που αδυνατούσαν και πάλι να αντεπεξέλθουν στο νέο υψηλό ενοίκιο.

Οι αναπλάσεις των δύο τελευταίων δεκαετιών όμως, μοιάζει να τροφοδοτούνται από ένα διαφορετικό φάσμα αντιλήψεων: δεν υπάρχουν τώρα κανόνες ή αρχές πολεοδομικής σύνθεσης που πρέπει να τηρηθούν, το κτίριο ή τα κτίρια δεν είναι επιβεβλημένο να εγγράφονται στο χώρο - μπορούν να 'δημιουργούν' τα ίδια χώρο με την ακτινοβολία της προσωπικής τους αρχιτεκτονικής έκφρασης. Και για τον λόγο αυτόν, η αρχιτεκτονική πρακτική αναδεικνύεται η ίδια σε ρυθμιστή της συνολικής πολεοδομικής παρέμβασης: η εμβληματική μορφή που θα εισάγει ένας 'χαρισματικός' αρχιτέκτονας θα δράσει καταλυτικά στον καθορισμό του τελικού αποτελέσματος. (Καρύδης Δ., 2008) Αρχίζει να γίνεται πλέον εμφανής και ο ενεργός ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα των αναπλάσεων, οι οποίες και με την είσοδο του ιδιωτικού τομέα, συνδέονται και με επιχειρηματικές δραστηριότητες γεγονός το οποίο στρέφει το πεδίο εφαρμογής τους από τα κέντρα των πόλεων και τις γειτονικές περιμετρικές ζώνες και στις βιομηχανικές περιοχές. Σε κάποιο βαθμό υπήρξε και ένα είδος υποκατάστασης του γενικού σχεδιασμού, αφού θεωρήθηκε ότι οι αναπλάσεις θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καταλυτικά μέσω της αγοράς, για την προώθηση σύνθετων στόχων στην αναπροσαρμογή ευρύτερων περιοχών. Είναι το πλέγμα δράσης του κτηματικού κεφαλαίου, όμως, εκείνο που καθορίζει τώρα το τελικό αποτέλεσμα και η αρχιτεκτονική έκφραση υποταγμένη στις απαιτήσεις του ίδιου αυτού κεφαλαίου, όπως θα δούμε παρακάτω. Από την άλλη το κοινό στοιχείο με την προηγούμενη περίοδο, είναι οπωσδήποτε, η απαξίωση και εδώ του υπάρχοντος προπολεμικού ιστού. Αλλά μια πρόσθετη διαφοροποίηση από τις πρακτικές αυτών των χρόνων, είναι η εισαγωγή στα πρόσφατα προγράμματα αναπλάσεων μιας διάστασης λειτουργικού εμπλουτισμού, έναντι μιας λειτουργικής εξειδίκευσης που χαρακτήριζε τα παλιότερα προγράμματα. (Καρύδης Δ., 2008).

1.2 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΣΤΙΚΩΝ ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΝ

Η ανάπλαση μιας περιοχής έχει πολύπλευρους στόχους που αφορούν τόσο στην αξιοποίηση του ίδιου του χώρου, στην επανεκτίμηση των κελυφών και των χρήσεών τους, αλλά και στην παροχή ενός ποιοτικού αστικού περιβάλλοντος στους χρήστες του. Για να επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί χρησιμοποιούνται διαφορετικά κριτήρια προκειμένου να διακριθούν οι διάφορες μορφές ανάπλασης: (Στεφάνου Ι., 1993)

A. Τυπολογία σύμφωνα με τη χρησιμοποιούμενη ορολογία

Η ίδια ορολογία μπορεί να σηματοδοτήσει μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ανάλογη τυπολόγηση. Οι γνωστοί όροι *Renovation Urbaine*, *Reamenagement*, *Remodelage*, *Reconstruction*, *Restoration*, *Refection*, οι οποίοι σημαίνουν αντίστοιχα αστική ανανέωση, επανασχεδιασμός, αναπλάσιμο, ανακατασκευή, αναστήλωση, επανεπισκευή, είναι δηλωτικοί μιας κατηγορίας ανάπλασης, η οποία στοχεύει στις επεμβάσεις επί του κτιριακού κελύφους.

Επίσης οι όροι *Reimplantation*, *Readaption*, *Reutilization*, *Reconversion*, δηλαδή επανεγκατάσταση, επαναπροσαρμογή, επαναχρησιμοποίηση, αλλαγή χρήσης έχουν συνάφεια περισσότερο με τη σημασία της χρήσης του κτιρίου και όχι τόσο με το ίδιο το κέλυφος.

Τέλος υπάρχει μια κατηγορία όρων που εστιάζουν όχι πλέον στο κέλυφος ή τις χρήσεις, αλλά στον ίδιο το χρήστη. Συγκεκριμένα όροι όπως *Rehabilitation*, *Revitalization*, *Reanimation*, *Redevelopment* και *Recuperation* δηλαδή επανάχρηση, αναβίωση, αναζωογόνηση, επανάκτηση φανερώνουν την ανάγκη

ανάδειξης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων ενός τόπου και την επιθυμία να τα ξανακαρπωθούν οι χρήστες.

Β. Τυπολογία αναπλάσεων με κριτήριο το βασικό στόχο της ανάπλασης

Πολλές φορές ο στόχος για την ανάπλαση ή για τις μεγάλες επεμβάσεις στον αστικό χώρο, υπαγορεύει τόσο τους τρόπους σχεδιασμού τους, όσο και τους τρόπους υλοποίησης. Συγκεκριμένα με βάση την κατάταξη λόγω κινήτρων έχουμε:

- Αναπλάσεις με κύριο σκοπό την προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση του κτιριακού κελύφους
- Αναπλάσεις με κίνητρο την κάλυψη οικιστικών ή άλλων αναγκών
- Αναπλάσεις στις οποίες ικανοποιείται η κυρίαρχη ανάγκη πολεοδομικής αναδιάρθρωσης, εξυγίανσης ή ανασυγκρότησης μιας υποβαθμισμένης ή γενικά προβληματικής περιοχής
- Αναπλάσεις ώστε να ενταχθούν μεγάλα, σύνθετων λειτουργιών κτίρια, τα οποία δίνουν μια νέα αίσθηση του χώρου, αλλά ταυτόχρονα να ικανοποιούν παραδοσιακές ανάγκες, όπως διασκέδαση, κατανάλωση προϊόντων κάτω από τη σύγχρονη μορφή τους.

Γ. Τυπολογία αναπλάσεων με βάση τα χαρακτηριστικά των προς ανάπλαση περιοχών

Οι ιδιαιτερότητες των προς ανάπλαση περιοχών υπαγορεύουν τους στόχους, τη μεθοδολογία και τα μέσα που ακολουθούνται. Οι αναπλάσεις αυτού του είδους διακρίνονται σε:

- Αναπλάσεις περιοχών κατοικίας
- Αναπλάσεις και επεμβάσεις μεγάλης κλίμακας σε αρχαιολογικούς χώρους και ιστορικούς τόπους
- Αναπλάσεις ιστορικών κέντρων και γενικά περιοχών έντονης οικονομικής δραστηριότητας
- Αναπλάσεις αποβιομηχανοποιημένων ζωνών
- Αναπλάσεις παράκτιων και υδάτινων μετώπων
- Αναπλάσεις περιοχών λοιπών χρήσεων

Είναι προφανές ότι με βάση την κατάταξη αυτή πολλές περιοχές μπορούν να ανήκουν και σε περισσότερες της μίας κατηγορίες.

Δ. Τυπολόγηση βάση του φορέα ανάπλασης

Οι αναπλάσεις λαμβάνουν χώρα από διάφορους φορείς και διάφορους οργανισμούς με αποτέλεσμα να εμφανίζονται διοικητικά σχήματα, τα οποία είτε συγκροτούνται για αυτό το σκοπό, είτε προϋπάρχουν και αναλαμβάνουν το πρόγραμμα.

- Ανάπλαση από συγκεκριμένο φορέα γενικής φύσεως ο οποίος δύναται να εντάξει και να υλοποιεί προγράμματα ανάπλασης
- Ανάπλαση από φορέα που συγκροτείται ειδικά για αυτό το σκοπό
- Ανάπλαση από συνεργαζόμενους φορείς δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου
- Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις ανάπλασης όπου η ευθύνη ανάπλασης επαφίεται στους κατοίκους:
- Αναπλάσεις περιοχών οι οποίες υπαγορεύονται από διοικητικές αποφάσεις και δεσμεύσεις (κανονιστικού τύπου). Στην [περίπτωση αυτή οι κάτοικοι οφείλουν να εντάξουν την όποια οικοδομική δραστηριότητα σε κάποιες γενικές οδηγίες (σύμφωνα με την εκάστοτε πολεοδομική νομοθεσία)

Ε. Τύποι βαθμών παρέμβασης

Σύμφωνα με τον βαθμό παρέμβασης διακρίνονται δύο βασικές κατηγορίες ανάπλασης:

- Η ριζική ολοκληρωτική παρέμβαση με προϋπόθεση την κατεδάφιση των παλιών κελυφών και την ανοικοδόμηση νέων (renovation- bulldozer)
- Η περιορισμένη μερική παρέμβαση σε μέρος μόνο του κελύφους με διατήρηση και αξιοποίηση του υπολοίπου, γνωστή και ως ήπια ανάπλαση.) (rehabilitation, careful urban renewal). Ο διαχωρισμός που γίνεται μεταξύ «ριζικής ανάπλασης» και «ήπιας μορφής ανάπλασης», αφορά δύο τελείως διαφορετικές μορφές επεμβάσεων στο χτισμένο περιβάλλον. Η «ριζική ανάπλαση» προϋποθέτει κατεδάφιση των υπαρχόντων κτισμάτων και δημιουργία καινούργιων, με αλλαγές στον πληθυσμό και στις λειτουργίες και συνήθως γίνεται με οργανωμένη δόμηση. Η «ήπιας μορφής ανάπλαση» ή «προσεκτική αστική ανάπλαση», από την άλλη πλευρά, σημαίνει το σύνολο ήπιων επεμβάσεων, δηλαδή διατήρηση και βελτίωση σε μεγάλο βαθμό του οικιστικού αποθέματος και παράλληλη αξιοποίηση του υπάρχοντος αστικού ιστού, δίνοντας έμφαση στις συμμετοχικές διαδικασίες των ενδιαφερομένων κατοίκων και στην κατεύθυνση της διατήρησης μεγάλου τμήματος του κτιριακού αποθέματος, της βελτίωσης του υπάρχοντος αστικού ιστού και της χωροθέτησης εκείνων των λειτουργιών που εξυπηρετούν τις ανάγκες των κατοίκων.

1.3 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ

Οι μεταλλαγές που υπόκεινται οι κεντρικές περιοχές της τελευταίας εικοσαετίας στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις αφορούν στις νέες τάσεις 'εξευγενισμού' περιοχών που έχουν υποβαθμιστεί. Οι αναπλάσεις τέτοιων περιοχών προωθούν τη σταδιακή ανάπτυξή τους, όμως ταυτόχρονα εκτοπίζουν το ντόπιο πληθυσμό εξαιτίας των υπεραξιών που δημιουργούν. Ο εξευγενισμός αναδιανέμει τις αξίες γης και ακινήτων στο χώρο της πόλης και οδηγεί σε κοινωνικές αναδιατάξεις. Πρόκειται για μια διαδικασία κατά την οποία υποβαθμισμένες περιοχές, συνήθως λαϊκές συνοικίες, στο κέντρο της πόλης 'ανακαινίζονται' μέσω της εισροής του ιδιωτικού κεφαλαίου και τους μεσαίους και υψηλής οικονομικής διαστρωμάτωσης αγοραστές και ενοικιαστές ακινήτων.

Οι μεγαλύτερης κλίμακας και σημασίας αστικές αναπλάσεις εμφανίζονται, όπως θα δούμε, στις κεντρικές περιοχές των Ευρωπαϊκών εκείνων μεγαλουπόλεων που έχουν ή τείνουν να αποκτήσουν στις μέρες μας ένα διευθυντικό χαρακτήρα, που λειτουργούν ως κέντρα παροχής υπηρεσιών ανωτέρου βαθμού. Μέσα από τη στενότητα προσφοράς γης στα κέντρα αυτών των πόλεων, τη μεγάλη ζήτηση συγκεκριμένων ομάδων λειτουργιών και τη συνακόλουθη κατακόρυφη σχεδόν αύξηση της αξίας γης εκεί, συμβαίνει ώστε δημόσια και ιδιωτική διοίκηση, τράπεζες, μεγάλα εμπορικά καταστήματα, συγκροτήματα πολυτελών κατοικιών

για υψηλά εισοδηματικά στρώματα του πληθυσμού, όπως και ένας ολόκληρος, σχεδόν βιομηχανοποιημένος τομέας παροχής υπηρεσιών αναψυχής, να συνωθούνται και να συγκρούονται μεταξύ τους - γιατί όλοι αυτοί οι τομείς επιζητούν, ταυτόχρονα, να βρουν διέξοδο στις κεντρικές περιοχές αυτών των πόλεων.

Στην πραγματικότητα όμως οι συγκρούσεις αυτές δεν ξεπερνούν κάποιο όριο, γιατί ανάμεσα σε αυτούς τους τομείς υπάρχουν παραπληρωματικές σχέσεις που φέρνει η γειτνίασή τους στο χώρο. Οι πραγματικές συγκρούσεις εμφανίζονται ανάμεσα σε αυτές τις ομάδες λειτουργιών και τομείς δραστηριοτήτων από τη μια και σε μορφές οργάνωσης του χώρου που ανταποκρίνονται σε παρωχημένο, σε μικρό βαθμό συγκέντρωσης του κεφαλαίου και σε παλαιότερους τύπους κοινωνικής οργάνωσης από την άλλη. Έτσι όλο και περισσότερο γίνεται φανερό ότι στο κέντρο αυτών των μεγαλουπόλεων δεν έχουν πια θέση οι πολυάριθμες μικρο-μεσαίες ιδιωτικές επιχειρήσεις, οι μικρές εμπορικές μονάδες, τύποι και ομάδες λαϊκών κατοικιών που ο πόλεμος τις βρήκε εκεί, οι σχεδόν συνοικιακού τύπου εγκαταστάσεις αναψυχής που δύσκολα αφομοιώνονται από τη σύγχρονη βιομηχανία αναψυχής και θεάματος, κλπ (Καρύδης Δ., 2008).

Η διαδοχική, όμως απομάκρυνση/εγκατάσταση χρήσεων και η συναρτημένη με αυτές τύχη των κατοίκων, των εργαζόμενων και του κτιριακού αποθέματος αποδίδεται με τον όρο 'gentrification'. Ο όρος αυτός μπορεί περιφραστικά να αποδοθεί ως εξευγενισμός περιοχών της πόλης, ή ως 'κάθαρση-αναβάθμιση'. Ένας ορισμός ο οποίος αποδίδει πολύ καλύτερα το φαινόμενο του gentrification είναι η επανάκτηση-επαναδικαίωση περιοχών από μέσα και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Πρόκειται για τη διαδικασία μέσω της οποίας υποβαθμισμένες γειτονιές και μεμονωμένα κτίρια ανακτώνται, είτε για κατοικία μεσαίων και υψηλών εισοδηματικών ομάδων, είτε για κερδοφόρες δραστηριότητες από μερίδες του κεφαλαίου. Πίσω από αυτές τις διαδικασίες βρίσκεται συνήθως το κτηματομεσιτικό και εργολαβικό κεφάλαιο μαζί με τις τράπεζες που δίνουν ευνοϊκά δάνεια για επισκευές και αναπλάσεις παλιών κτιρίων. Το φαινόμενο όμως του gentrification, έχει πολύ βαθύτερες συνέπειες για το σύνολο των κατοίκων της περιοχής που αφορά, δημιουργώντας κοινωνικές ανακατατάξεις που αντανακλώνται στο ευρύτερο σύνολο της κοινωνίας.

Οι έρευνες, σε σειρά μεγάλων και μεσαίων ευρωπαϊκών πόλεων δείχνουν ότι οι αναπλάσεις που έγιναν, κατέληξαν σε αναβάθμιση μεν του αστικού περιβάλλοντος, εκδίωξη όμως από αυτά των χαμηλών εισοδημάτων μαζί με τις

Γελοιογραφία που απεικονίζει την δράση του κτηματικού κεφαλαίου και των τραπεζών ως προς τις αναπλάσεις κτιρίων και τη θέση των ιδιοκτητών που έχουν λάβει 'ευνοϊκά' δάνεια

δραστηριότητες που τα αφορούν: Οι εργάτες, οι μετανάστες, οι περιθωριακές ομάδες αναγκάζονται να τα εγκαταλείψουν, στο βαθμό που μειώνονται τα αποθέματα υποβαθμισμένης -και γι' αυτό φθηνής- κατοικίας. Οι βιοτεχνίες, το φθηνό εμπόριο, συγκεκριμένα είδη ψυχαγωγίας κ.ο.κ., εξαφανίζονται επίσης, μέσα από τους μηχανισμούς αύξησης των τιμών της γης, άμεσο παρεπόμενο των αναπλάσεων. Η απομάκρυνση των μεσαίων και χαμηλών εισοδηματικά στρωμάτων του πληθυσμού από τις κεντρικές περιοχές και η μετακίνησή τους στα προάστια και την περιφέρεια της πόλης, σημαίνει αυξημένο κόστος μετακίνησης για τα ίδια αυτά στρώματα, ενώ ακόμη και στις περιπτώσεις που μια παλιά περιοχή κατοικίας μετατρέπεται, με την ανάπτυξη, και πάλι σε περιοχή κατοικίας, οι όροι εγκατάστασης του πληθυσμού στην τελευταία κάνουν ώστε οι παλιότεροι κάτοικοι να συναντούν απαγορευτικά εμπόδια στο ενδεχόμενο επανεγκατάστασης τους εκεί. Οι κοινωνικές συνέπειες μιας ανάπτυξης διευρύνονται σε ένα εκτεταμένο φάσμα κοινωνικών παραμέτρων: Η μετεγκατάσταση μπορεί να σημαίνει απώλεια της εργασίας (γιατί μεταβλήθηκε η δομή της απασχόλησης στην περιοχή μετά την ανάπτυξη, λόγω της απόστασης σε τόπο κατοικίας και τόπο εργασίας κλπ), ανάγκη αναζήτησης εργασίας και από άλλο μέλος της οικογένειας, δημιουργώντας λειτουργικά και άλλα προβλήματα στις οικογενειακές συσχετίσεις (φύλαξη παιδιών, επιλογή σχολείου κλπ) (Καρύδης Δ., 2008).

Οι μηχανισμοί μεταβολής του είδους των εγκαταστάσεων και της εισοδηματικής διαστρωμάτωσης των αποδεκτών τους, μέσω της αύξησης των τιμών της γης, ενεργοποιούνται αναπόφευκτα όταν επενδύονται κεφάλαια στην οικοδόμηση. Στο πλαίσιο δε της σημερινής οικονομικής συγκυρίας, φαίνεται ότι είναι και πρακτικά αδύνατο να αναπτυχθούν πολιτικές που να αναιρούν αποφασιστικά αυτούς τους μηχανισμούς. Έτσι, τελικά, οι πολεοδομικές αναπλάσεις συμβάλλουν μεν στην αναβάθμιση των Κέντρων, έχουν όμως ως τίμημα την σταδιακή απομάκρυνση από αυτά συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, τόσο ως κατοίκων όσο και, γενικότερα, ως χρηστών των δραστηριοτήτων τους. Μια συστηματική πολιτική δε, αναπλάσεων για την αναβάθμιση του Κέντρου πόλης, κατά φαινομενικά μόνο αντιφατικό τρόπο, προωθεί την σαφέστερη αποτύπωση της κοινωνικής ανισότητας στο χώρο και συμβάλλει στο να αποκρυσταλλωθεί αυτή ως κοινωνικός διαχωρισμός και γκετοποίηση. Με αυτήν την έννοια υπάρχει κίνδυνος, μέσω των πολεοδομικών αναπλάσεων να υψώσουμε γύρω από τα Κέντρα πόλης αόρατα αλλά πολύ ισχυρά «τείχη» που τα καθιστούν απόρρητα από τα υποπρονομιούχα κοινωνικά στρώματα (Μαντουβάλου Μ.,

1996).

Τα παραπάνω προβλήματα γίνονται ακόμα πιο έντονα όταν στις περιοχές όπου εφαρμόζονται προγράμματα αναπλάσεων κατοικούν οικονομικοί μετανάστες ή ομάδες αλλοεθνών, οι οποίοι δέχονται πιο έντονες πιέσεις λόγω της δυσκολίας τους να ενταχθούν αρμονικά στην κοινωνία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της ανάπλασης του Kreuzberg στο Βερολίνο στις αρχές της δεκαετίας του '80, όπου η παρουσία των μεταναστών ήταν έντονη στην περιοχή. Οι επιδιώξεις του κτηματικού κεφαλαίου σε αντιπαράθεση με τις υφιστάμενες χρήσεις στην περιοχή είχε σαν αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων μορφών κινητοποιήσεων των ενδιαφερόμενων κατοίκων, το γνωστό κίνημα των καταλήψεων. Στην περιοχή είχαν εγκατασταθεί μετά τη διαίρεση, οικονομικοί μετανάστες και αλλοεθνής - Τούρκοι, Έλληνες, Πακιστανοί- οι οποίοι αντιδρώντας στο πρόγραμμα ανανέωσης, προχωρούν σε καταλήψεις κτιρίων και έρχονται σε βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία.

Οι κοινωνικές αυτές συγκρούσεις αντιμετωπίζονται με τη παρέμβαση του κράτους και των μηχανισμών που το απαρτίζουν, με βασικό σκοπό την άμβλυνση των αντιδράσεων. Συνήθως είναι η ρυθμιστική/κανονιστική παρέμβαση του κράτους, των δήμων και άλλων φορέων, μέσω της πολεοδομικής νομοθεσίας και της ρύθμισης του χώρου, του ορισμού περιοχών για ειδικές χρήσεις ή για ειδικούς όρους δόμησης και εκμετάλλευσης της γης, που παίζει καθοριστικό ρόλο στην πορεία των περιοχών αυτών και μάλιστα ορίζει τα περιθώρια κέρδους και τα πλαίσια δραστηριοποίησης των ιδιωτών. Κατά κανόνα οι ρυθμίσεις αυτές εντάσσονται σε ένα πλαίσιο εξυπηρέτησης ενός υποτιθέμενου δημόσιου συμφέροντος, και το οποίο θεωρείται ότι υπερισχύει των τοπικών ή μεμονωμένων συμφερόντων. Ο ρόλος του κράτους είναι κρίσιμος για τις διαδικασίες που οδηγούν σε επιλεκτική εγκατάλειψη, καταστροφή, παραγωγή ή επαναξιοποίηση τμημάτων του αστικού χώρου, με στόχο την αποδοτική λειτουργία της αγοράς ακινήτων, ώστε να είναι δυνατή η πραγματοποίηση πολύ υψηλών γαιοπροσόδων και κερδών, διαδικασία στη οποία θα αναφερθώ εκτενέστερα σε παρακάτω κεφάλαιο. Υπάρχουν ωστόσο και άλλα περιθώρια εμπλοκής του πολιτικού επιπέδου. Το κράτος διαθέτει έναν ολόκληρο μηχανισμό καταστολής και αστυνόμευσης, ικανό να βοηθήσει ένα δημόσιο ή ιδιωτικό φορέα να υλοποιήσει ένα πρόγραμμα ανάπλασης, παρακάμπτοντας τις τυχόν αντιδράσεις που συναντά το τελευταίο στην εφαρμογή του (Καρύδης Δ., 2008). Η συνάρτηση, λοιπόν, της διαδικασίας των αναπλάσεων μόνο με τις δυνάμεις της αγοράς και την ιδιωτική πρωτοβουλία θα

Γελοιογραφία της περιόδου των καταλήψεων κτιρίων στο Βερολίνο. Απεικονίζονται οι κοινωνικές συγκρούσεις που διαδραματίστηκαν ανάμεσα σε καταλήψεις και αστυνομία, χρησιμοποιώντας στοιχεία του παιχνιδιού Monopoly (πηγή: Καρύδης Δ., 2008)

Φωτογραφία της περιόδου των καταλήψεων κτιρίων στο Βερολίνο τη δεκαετία του '80. Οι επιδιώξεις του κτηματικού κεφαλαίου σε αντιπαράθεση με τις υφιστάμενες χρήσεις στην περιοχή είχε σαν αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων μορφών κινητοποιήσεων των ενδιαφερόμενων κατοίκων, το γνωστό κίνημα των καταλήψεων. Η παρουσία οικονομικών μεταναστών στην περιοχή ενισχύει ακόμα περισσότερο τις συγκρούσεις με την αστυνομία (πηγή: Καρύδης Δ., 2008)

ήταν λάθος αν δεν λάβουμε υπόψη μας το πολιτικό επίπεδο, αφού όπως είδαμε καθοριστική είναι και η εμπλοκή του κράτους στη ρύθμιση του χώρου.

Εκτός όμως από την κοινωνική και πολιτική διάσταση των προγραμμάτων ανάπλασης, ένας ισχυρός προβληματισμός αρχίζει να δημιουργείται, στο κατά πόσο οι αστικές αναπλάσεις βοηθούν πράγματι την προστασία και ανάδειξη της πραγματικής φυσιογνωμίας των πόλεων. Η λεγόμενη 'αξιοποίηση' αστικών περιοχών συνεπάγεται κινδύνους αλλοίωσης της φυσιογνωμίας σε κατευθύνσεις αρνητικές για το σύνολο της πόλης παράγοντας ένα τύπο αναπλασμένων χώρων με πολλά στοιχεία κοινοτυπίας (πεζοδρομήσεις, πολεοδομική επίπλωση, εξοπλισμό κ.ά.). Αυτή η ομοιομορφία αναπτύσσεται μέσα από τις επιταγές και επιρροές, τόσο του γενικότερου ιδεο-πολιτικο-οικονομικού κλίματος της παγκοσμιοποίησης όσο και τις επιδράσεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης που επιτυγχάνεται στις μέρες μας.

Είναι προφανές ότι από τις διάφορες κατηγορίες αναπλάσεων, που αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο, μόνο αυτή που αναφέρεται στην πολιτιστική αξιοποίηση ενός τόπου προσανατολίζεται και ενδιαφέρεται άμεσα για τη διαφύλαξη και ανάδειξη της φυσιογνωμίας του τόπου αυτού. Οι πρώτες ιδίως προσπάθειες ανάπλασης σε όλο σχεδόν τον κόσμο, που συμπίπτουν με την μεταπολεμική περίοδο, και τη δεκαετία του 60', όχι μόνο δεν έλαβαν καθόλου υπόψη τα θέματα του υπάρχοντα χαρακτήρα και της φυσιογνωμίας, αλλά αντίθετα να επιδίωξαν τον «εκμοντερνισμό» των πόλεων με σαρωτικές εξυγιαντικές επεμβάσεις.

Ο τόπος έχει χαρακτήρα που συγκροτείται από το σύνολο των ιδιαιτερότητων χαρακτηριστικών των μορφών κάθε είδους που τον αφορούν, και από τη στιγμή που έχει πλέον μια οντότητα, μπορούμε να μιλάμε και για φυσιογνωμία. Χαρακτήρας και φυσιογνωμία, αφορούν στον τόπο, εμφανίζονται όμως ως το αποτέλεσμα της συνολικής, και γιατί όχι, συλλογικής αντίληψης που αυτός ο τόπος προσφέρει στους κατοίκους, τους επισκέπτες, τους χρήστες του. Τούτη όμως η συνολική αντίληψη, τούτη η πραγματική συναισθηματική και ιδεολογική εικόνα που ένας τόπος προσφέρει δεν είναι τίποτε άλλο από αυτό που ονομάζουμε τοπίο. Και η Φυσιογνωμία; Αυτή αφορά την μοναδικότητα, την ταυτότητα, ακόμα την προσωπικότητα ενός τόπου, όπως αυτή διατυπώνεται και εμφανίζεται μέσα από τα χαρακτηριστικά του τοπίου του. Η φυσιογνωμία αναφέρεται αποκλειστικά στην μοναδικότητα της οντότητας ενός τόπου, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από το τοπίο του, μέσα από αυτό που προσφέρει η αντιληπτική του εικόνα (Στεφάνου Ι., 2007).

Μια άλλη κατηγορία στοιχείων που παρεμβαίνουν στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και ανάδειξη της φυσιογνωμίας είναι αυτά που αναφέρονται στις χρήσεις και στις λειτουργίες. Μετά από την αισθητική και αντιληπτική διερεύνηση των κελυφών η ίδια έρευνα επάνω στον τρόπο λειτουργίας και στη χρήση τους ολοκληρώνει την προσέγγιση του τόπου. Όλα τα παραπάνω οδηγούν στον εντοπισμό των βασικών ποιοτήτων που χαρακτηρίζουν μια πόλη όπως την αναγνωσιμότητα, την αναγνωριστικότητα, τον προσανατολισμό, την προσπελασιμότητα, την αίσθηση, την προστασία, την ασφάλεια, την ιστορικότητα, και μια σειρά ακόμα ποιοτήτων που αφορούν στις ιδεολογικές και μυθολογικές διαστάσεις της πόλης (Στεφάνου Ι., 2007). Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι αναπλάσεις έχουν σαν αποτέλεσμα πολλές φορές την απομάκρυνση των μικρομεσαίων ιδιωτικών επιχειρήσεων, των μικρών εμπορικών μονάδων, συγκεκριμένων ειδών αναψυχής και των κατοικιών των χαμηλών στρωμάτων, αλλάζοντας τον χαρακτήρα των κεντρικών περιοχών των πόλεων. Η διατήρηση αυτών των στοιχείων της ιστορικής μνήμης στα περισσότερα προγράμματα αναπλάσεων τίθενται σε δεύτερη μοίρα και συνήθως δεν λαμβάνονται υπόψη, ενώ στην ένταξη νέων μορφών σε ένα ήδη διαμορφωμένο και δομημένο περιβάλλον, πολλές φορές κυριαρχεί αδιαφορία ως προς την προϋπάρχουσα αρχιτεκτονική μορφή και την ιστορική αξία των υφιστάμενων κτιρίων.

Τα ισοπεδωτικά αποτελέσματα της Παγκοσμιοποίησης έρχονται να εξαφανίσουν αυτή τη μοναδικότητα, αυτή την ιδιαίτερη ταυτότητα. Όλοι γνωρίζουμε την ισχύ των μεγάλων οικονομικο-πολιτικών και πληροφοριακών δικτύων στην εξάπλωση αυτής της παγκοσμιοποίησης και τη χρησιμοποίηση των επιτευγμάτων της τεχνολογίας για την επιβολή της. Αυτή είναι η φανερή μορφή της Παγκοσμιοποίησης και άρα η λιγότερο επικίνδυνη γιατί μπορεί να καταπολεμηθεί.

Οι νέες μορφές ανάπλασης, αυτές της βήμα-βήμα προσέγγισης, αυτές των μικρής κλίμακας (γειτονιάς) παρεμβάσεων, προσφέρονται για τέτοιου είδους ισοπεδωτικές γραφικότητες. Χρειάζεται πολλή τόλμη για να παραδεχθούμε ότι η αναζήτηση της φυσιογνωμίας ενός τόπου θέλει βαθιά μελέτη και ισχυρά βιώματα του τόπου αυτού. Μόνο τότε η ανάπλαση δεν θα οδηγεί στην υποβάθμιση και εξαφάνιση του τόπου με την εμφάνιση ενός νέου τυποποιημένου «παραδοσιακού» αλλά στη δημιουργία προϋποθέσεων για επανεμφάνιση της Φυσιογνωμίας και τη δήλωσή της ταυτότητας αυτού του Τόπου (Στεφάνου Ι., 2007).

Στη γελοιογραφία απεικονίζεται η δράση του κτηματικού κεφαλαίου που επεμβαίνει στην πόλη, κινητοποιείται στη χωρική οργάνωση των εμπορικών, χρηματιστηριακών και διοικητικών δραστηριοτήτων, προκειμένου να αυξήσει την αποδοτικότητά τους, να διευκολύνει την κυκλοφορία των άλλων ομάδων κεφαλαίου (βιομηχανικό, εμπορικό, χρηματιστικό) και να μειώσει κόστος της παραγωγής (πηγή: Καρύδης Δ., 2008)

Στις επιπτώσεις, εκτός από τις κοινωνικές και αυτές που αφορούν στην αλλοίωση της φυσιογνωμίας της πόλης, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθώ στην οικονομική συνιστώσα των αναπλάσεων. Η σημασία που παίρνουν οι πόλεις ως οντότητες με σχετική αυτονομία απ' τον κρατικό μηχανισμό, εκφράζεται και με την πολιτική και οικονομική ισχυροποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι Δήμοι αντλούν τα έσοδά τους, όλο και περισσότερο, από την φορολόγηση των δραστηριοτήτων που βρίσκονται στην περιοχή τους. Το γεγονός δε αυτό, εντείνει τον ανταγωνισμό των πόλεων για την προσέλκυση των πιο αποδοτικών δραστηριοτήτων. Αναπτύσσεται έτσι στους Δήμους μια επιχειρηματική λογική με την «ανταποδοτικότητα» να ανάγεται σε βασικό κριτήριο κάθε παρέμβασης ή επιχείρησης, ακόμη και του Δημόσιου τομέα. Οι δικαιοδοσίες των Δήμων στα ζητήματα της πολεοδομίας διευρύνονται. Στο πλαίσιο δε του ανταγωνισμού, η αύξηση της ελκτικότητας και η προσέλκυση των δραστηριοτήτων που θα συμβάλουν σε αυτή, γίνονται στόχος των πολεοδομικών παρεμβάσεων (Μαντουβάλου Μ., 1996). Σε κάποιο βαθμό υπήρξε και ένα είδος υποκατάστασης του γενικού σχεδιασμού, αφού θεωρήθηκε ότι οι αναπλάσεις θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καταλυτικά μέσω της αγοράς, για την προώθηση σύνθετων στόχων στην αναπροσαρμογή ευρύτερων περιοχών.

Ας δούμε τώρα πως το οικονομικό επίπεδο συναρτάται με τη συνολική διαδικασία της ανάπλασης, σύμφωνα όσα αναφέρονται από τον Δημήτρη Καρύδη στο βιβλίο του *'Επτά βιβλία της πολεοδομίας'*. Σύμφωνα με μια θεωρητική ανάλυση του Fr. Lamarche, μια ξεχωριστή κατηγορία κεφαλαίου, το κτηματικό κεφάλαιο, κινητοποιείται στη χωρική οργάνωση των εμπορικών, χρηματιστηριακών και διοικητικών δραστηριοτήτων, προκειμένου να αυξήσει την αποδοτικότητα των τελευταίων, να διευκολύνει την κυκλοφορία των άλλων ομάδων κεφαλαίου (βιομηχανικό, εμπορικό, χρηματιστικό) και να μειώσει κόστος της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Ο ρόλος αυτής της κατηγορίας κεφαλαίου είναι να επεμβαίνει στην πολεοδομική οργάνωση προκειμένου να διασφαλίζονται οι κατά το δυνατόν καλύτεροι όροι για την χωρική οργάνωση των επιμέρους δραστηριοτήτων σε μια περιοχή, με στόχο τη μείωση του χρόνου και, συνεπώς, του κόστους παραγωγής και κυκλοφορίας του κεφαλαίου. Για παράδειγμα, υπάρχει κάποιο οικονομικό πλεονέκτημα από τη γεωγραφική συγκέντρωση ορισμένων εμπορικών μονάδων, όπως επίσης η γειτνίαση περιοχών κατοικίας με εμπορικά κέντρα μπορεί να είναι ένας από τους όρους βιωσιμότητας των τελευταίων. Το κτηματικό κεφάλαιο επεμβαίνει στην πόλη με την αγορά εκτάσεων γης, οι οποίες δεσμεύονται προκειμένου να αξιοποιηθούν σύμφωνα με

κάποιο πρόγραμμα ανάπλασης. Η αξιοποίηση παίρνει τη μορφή προσόδου (γαιοπροσόδου) την οποία αποκομίζει το ίδιο αυτό κτηματικό κεφάλαιο από το δικαίωμα χρήσης/ενοικίασης το οποίο εκχωρεί σε τρίτους, για τα κτίσματα τα οποία το ίδιο αυτό κεφάλαιο πλήρωσε να ανεγερθούν στις εκτάσεις γης που ελέγχει. Οι λειτουργίες για τις οποίες προορίζεται η οικοδομική δραστηριότητα που το κεφάλαιο αυτό ενεργοποιεί είναι, ως επί το πλείστον, οι κεντρικές λειτουργίες υπηρεσιών, εμπορίου και γραφείων και λιγότερο κατοικίας. Πάνω σ' αυτό ο Lamarche υποστηρίζει ότι «*συνιστά πηγή κέρδους για το κτηματικό κεφάλαιο στο βαθμό που σχετίζεται με αναπλάσεις εμπορικών συγκροτημάτων και πύργων γραφείων αφού τα πλεονεκτήματα θέσης πάνω στα οποία στηρίζεται η αποδοτικότητα αυτού του τομέα βασίζεται, σε μεγάλο βαθμό, στη γειτνίασή του με εμπορικές διευκολύνσεις, θέσεις εργασίας, με λίγα λόγια στη μείωση του χρόνου μετακίνησης*».

Υπάρχουν δύο διαφορετικές μορφές γαιοπροσόδου τις οποίες καρπούται το κτηματικό κεφάλαιο από την εκμετάλλευση της αστικής γης: η διαφορική γαιοπρόσοδος I και η διαφορική γαιοπρόσοδος II. Και οι δύο μορφές γαιοπροσόδου στηρίζονται στο δικαίωμα που διατηρεί το κτηματικό κεφάλαιο να αντλεί πρόσθετα έσοδα, λόγω των συγκριτικών πλεονεκτημάτων τα οποία προκύπτουν στις περιοχές όπου αυτό το κεφάλαιο επεμβαίνει ως προς άλλες περιοχές στην πόλη, τις οποίες το κεφάλαιο αυτό δεν ελέγχει.

Συγκεκριμένα, η διαφορική γαιοπρόσοδος I αναφέρεται στις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής την οποία εκμεταλλεύεται ο 'developer' προκύπτουν από τη γειτνίασή της με ευνοϊκά περιβαλλοντικά δεδομένα, για τα οποία ο συγκεκριμένος επιχειρηματίας δε σπατάλησε χρήματα. Τα δεδομένα αυτά είναι είτε το προϊόν της δράσης κάποιου άλλου ιδιωτικού επενδυτικού φορέα, είτε προκύπτουν από τις δημόσιες επενδύσεις της κρατικής παρέμβασης. Ένα παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης είναι η γειτνίαση ενός νέου συγκροτήματος κατοικιών με κάποιο προϋφιστάμενο εμπορικό κέντρο, ενώ στη δεύτερη κατηγορία ανήκει η περίπτωση των κυκλοφοριακών διευκολύνσεων που παρέχουν τα δημόσια μεταφορικά μέσα συγκοινωνίας.

Η διαφορική γαιοπρόσοδος II στηρίζεται στα συγκριτικά πλεονεκτήματα που εγγράφονται μέσα στα όρια της περιοχής την οποία εκμεταλλεύεται το κτηματικό κεφάλαιο, και τα οποία προκύπτουν από την ευνοϊκή συσχέτιση λειτουργιών. Αυτή η κατηγορία γαιοπροσόδου δεν ισχύει σε προγράμματα πολεοδομικής παρέμβασης, όπου προβλέπεται αποκλειστικά κατοικία.

Εμφανίζεται όμως εκεί όπου κτίζονται μεγάλα συγκροτήματα γραφείων μαζί με εμπορικά σύνολα.

Από την προηγούμενη ανάλυση των δύο κατηγοριών γαιοπροσόδου γίνεται φανερό ότι όσο μεγαλώνουν τα γεωγραφικά όρια της περιοχής στην οποία το κτηματικό κεφάλαιο ασκεί τον έλεγχο της ανάπτυξής της, τόσο περισσότερο αυξάνουν τα κέρδη τα οποία αποκομίζονται με τη μορφή της διαφορικής γαιοπροσόδου, έτσι ώστε «ό,τι προηγουμένως εμφανιζόταν σαν διαφορική γαιοπρόσοδος I να μετατρέπεται τώρα σε διαφορική γαιοπρόσοδο II». Με άλλα λόγια, όσο επεκτείνεται η δράση του κτηματικού κεφαλαίου στον αστικό χώρο, τόσο αυτό είναι σε θέση να ελέγχει και να καθορίζει το είδος των χρηστών και τις δραστηριότητες που χωροθετούνται σε μια περιοχή, δημιουργώντας τις καλύτερες συνθήκες για μεγαλύτερη απόδοση και μεγιστοποιώντας τα οφέλη του. Συνοψίζοντας, όσον αφορά τις επιπτώσεις των αναπλάσεων, πολλοί μελετητές διακρίνουν θετικές και αρνητικές επιπτώσεις. Οι θετικές επιπτώσεις σύμφωνα με τους υπερμάχους τους συνίσταται στο ότι :

- Με την επένδυση του κτηματικού κεφαλαίου στην περιοχή, υποστηρίζεται ότι επιχειρείται η διατήρηση και η αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος της περιοχής, βελτιώνοντας έτσι την εικόνα της πόλης και διατηρώντας την αρχιτεκτονική της κληρονομιά.

- Στο γεγονός ότι με την αύξηση των αντικειμενικών αξιών στις περιοχές της οποίες συμβαίνει αυξάνονται και τα έσοδα του κράτους από τους φόρους τους οποίους καλούνται να πληρώσουν οι ιδιοκτήτες.

- Στην ώθηση που αποκτά η οικονομία της εξυγενισμένης περιοχής μέσα από την κίνηση του κεφαλαίου και την αύξηση των επενδύσεων.

- Τέλος, στις θετικές επιπτώσεις αναφέρεται ότι οι παλαιότεροι κάτοικοι θα επωφεληθούν από αυτή τη διαδικασία γιατί μέσω της επερχόμενης αναβάθμισης των περιοχών τους θα αποκτήσουν πρόσβαση σε αναβαθμισμένες υπηρεσίες.

Οι βασικότερες αρνητικές επιπτώσεις με βάση τα παραπάνω είναι:

- Ο εκτοπισμός των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων από τις περιοχές του κέντρου στις οποίες κατοικούν και η αντικατάστασή τους από μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

- Απώλεια προσιτών στεγαστικών λύσεων που παλαιότερα προσέφερε το κέντρο της πόλης και την συνεκδοχική έξαρση του φαινομένου των αστέγων.

- Ο 'κοινωνικός εκτοπισμός' επηρεάζει άμεσα και τη φυσιογνωμία των περιοχών αυτών, καθώς οι νέοι κάτοικοι έχοντας υψηλότερη θέση στην κοινωνική ιεραρχία έχουν και μεγαλύτερη πρόσβαση στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων

με αποτέλεσμα να επιβάλλουν τις θέσεις τους, οι οποίες είναι περισσότερο εναρμονισμένες με τις απόψεις των τοπικών αρχών.

- Σταδιακά κάμπτονται οι συλλογικές αντιδράσεις της περιοχής πάνω σε κοινωνικά ζητήματα και εφαρμόζονται πολιτικές μηδενικής ανοχής σε φαινόμενα όπως η επαιτεία, οι πλανόδιοι μικροπωλητές, οι χρήστες, ή ακόμα και οι καταλήψεις στέγης ή οποιεσδήποτε εστίες αμφισβήτησης του κυρίαρχου ιδεολογικού και πολιτικού ρεύματος.

- Παράλληλα οι διεκδικήσεις των κατοίκων που αφορούν την αξιοπρεπή διαβίωση του συνόλου υποκαθίστανται από διεκδικήσεις που αφορούν κυρίως την αισθητική αναβάθμιση της περιοχής.

- Σημαντικές είναι οι αλλαγές που παρατηρούνται στις χρήσεις γης της περιοχής. Μικρής κλίμακας εμπορικές και βιοτεχνικές χρήσεις που παραδοσιακά επιβίωναν σε κεντρικές γειτονίες της πόλης εκτοπίζονται και σταδιακά αντικαθίστανται από μεγαλύτερης κλίμακας εμπορικές ή πολιτιστικές χρήσεις και άλλες μικρότερες που λειτουργούν συνήθως συμπληρωματικά σε αυτές και ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των νέων κατοίκων.

2. ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ ΣΕ ΚΕΝΤΡΑ ΠΟΛΕΩΝ

Ιστορικά η πόλη οργανώνει τη δομή και τη μορφολογική της υπόσταση με βάση τη χωρική εξάρτηση και συσχέτιση του ιδιωτικού χώρου (κατοικία) με ένα ή περισσότερα κέντρα δημόσιου χώρου: πλατεία, αγορά, χώροι λατρείας, δημόσιο κτίριο, κτίριο εξουσίας. Ο δημόσιος ανοιχτός χώρος μιας πόλης αποτέλεσε πάντα το βασικό συστατικό της, το δυναμικό στοιχείο που καθορίζει την ταυτότητα και τα εγγενή χαρακτηριστικά της.

Τα σύγχρονα αστικά κέντρα χαρακτηρίζονται από το πυκνά δομημένο περιβάλλον, την εκτενή χρήση υλικών μη φιλικών προς το χρήστη, αλλά και το περιβάλλον, τη μεγάλη κυκλοφοριακή συμφόρηση και την επακόλουθη ατμοσφαιρική ρύπανση και κλιματική μεταβολή. Από την κατάσταση αυτή δεν εξαιρούνται και τα ιστορικά κέντρα των πόλεων, τα οποία συχνά δοκιμάζονται από υποβάθμιση, εγκατάλειψη, κακή κατάσταση των υπαρχόντων κτισμάτων, χρήσεις γης, οι οποίες δεν συνάδουν προς το χαρακτήρα τους, κ.α.

Το κέντρο στην πόλη, αυτή η κεντρικά γεωγραφικά τοποθετημένη στο σύνολο της πόλης περιοχή, υπήρξε και υπάρχει ως αντικείμενο ιδιαίτερου προβληματισμού και έρευνας. Όσον αφορά τη σημασία του όρου ως 'μητροπολιτικό κέντρο', αποτελεί μια απόλυτα αστικοποιημένη περιοχή με τις πιο σημαντικές αστικές λειτουργίες -εμπορικές, διοικητικές, πολιτιστικές,

ψυχαγωγικές, κοινωνικές δραστηριότητες και υπηρεσίες (Αραβαντινός Α., 2007)- με ιδιαίτερα ιστορικό χαρακτήρα και εξαιρετικά πυκνή δόμηση. Έτσι στο τοπίο του κέντρου, στην καρδιά της πόλης, συγκεντρώνονται λειτουργίες που αλληλεπικαλύπτονται και δημιουργούν ένα σύνθετο πλέγμα χωρίς σαφή όρια, ενώ προσδίδουν την πολυπλοκότητα τη ζωντάνια, την ιδιαιτερότητα των εναλλαγών και των δυνατοτήτων, στοιχεία που χαρακτηρίζουν αλλά και ορίζουν τη συγκεκριμένη περιοχή της πόλης. Τα ιστορικά κέντρα των πόλεων αποτελούν την ψυχή και την καρδιά της πόλης, είναι τα μέρη εκείνα όπου διασταυρώνεται το παρόν με το παρελθόν της, αλλά επίσης καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό και το μέλλον της (Αυγερινού - Κολώνια, 1999).

Για να αντιληφθούμε τη σημασία των κέντρων στη δομή των πόλεων και να αξιολογήσουμε με μια κριτική ματιά τις πρακτικές σχεδιασμού που ακολουθήθηκαν, θα πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές μεταλλαγές που συνέβησαν κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα στα κέντρα των ευρωπαϊκών πόλεων. Κατά την πρώτη μεταπολεμική 30ετία (1945-75), όταν δηλ. οι ευρωπαϊκές πόλεις χαρακτηρίζονται από υψηλούς ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης και επέκτασης προς την περιφέρειά τους και στην πολεοδομία κυριαρχούν οι αρχές του μοντερνισμού, τα ιστορικά Κέντρα των πόλεων δεν υπέστησαν τα αποτελέσματα παρεμβάσεων, σύμφωνα με τις τότε κυρίαρχες αρχές του Zoning και της Χάρτας της Αθήνας, που τόσο έχουν εκ των υστέρων κριτικαριστεί.

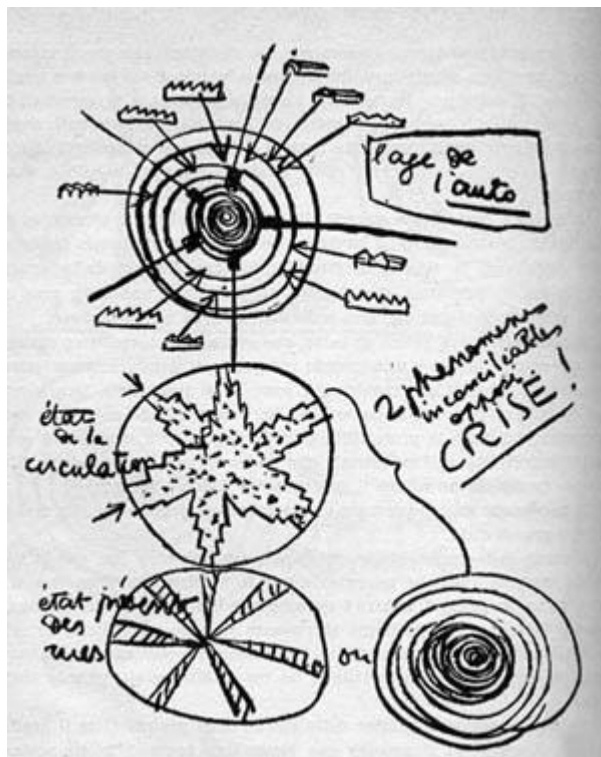
Η πολυπλοκότητα και αλληλεξάρτηση των λειτουργιών τους, συνυφασμένη με την ιστορία τους και η μεγάλη συμβολική και οργανωτική τους δύναμη, συνετέλεσαν ώστε τα Κέντρα αυτά να διατηρήσουν όχι μόνο τμήματα του παλαιού κτιριακού τους αποθέματος, αλλά και, σε γενικές γραμμές, την παλιά χωρική τους οργάνωση. Βέβαια απομακρύνθηκαν από αυτά, σε μεγάλο βαθμό, τα ανερχόμενα μεσαία στρώματα. Έμειναν όμως εκεί, κατοικίες, λαϊκών (και όχι μόνον) στρωμάτων, καθώς και δευτερογενείς και τριτογενείς δραστηριότητες, συνήθως σε μια ανάμειξη που απέκλινε από τις τότε κυρίαρχες ιδέες. (Μαντουβάλου Μ., 1996)

Από τις αρχές του Μοντερνισμού και της Χάρτας των Αθηνών, το κέντρο ως συγκρότημα οργανωμένης δόμησης, παρουσιάζεται σαν μια πολύπλοκη μηχανή, διαμορφωμένη σε πολλά επίπεδα, όπου δίνεται εξαιρετική σημασία στην κυκλοφορία (συνδετικός κρίκος όλων των λειτουργιών). Σε επίπεδο διατύπωσης αρχών σχεδιασμού, οι απόψεις του Μοντέρνου Κινήματος για το Κέντρο πόλης δεν περιορίστηκαν στη Χάρτα της Αθήνας. Το 1951 έγινε το 8ο

Le Corbusier, το Plan Voisin, μια πρόταση για το Παρίσι, 1925. Το χέρι δείχνει προς το νέο επιχειρηματικό κέντρο (πηγή: www.greekarchitects.gr)

Le Corbusier "The Age of the Automobile"
(πηγή:www.arch.umd.edu)

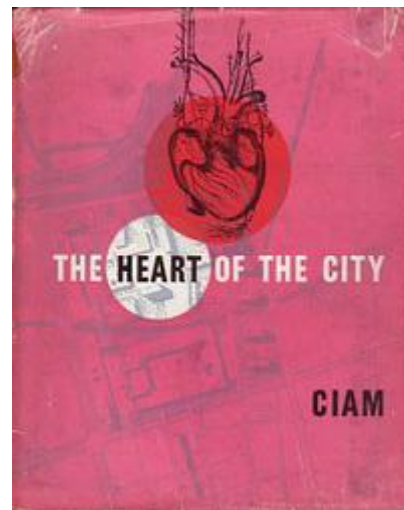
Το πανό εισόδου της Έκθεσης του 4ου CIAM στο κτήριο Αβέρωφ του Πολυτεχνείου. Η έκθεση αφορούσε σχέδια πόλεων στα οποία απεικονίζονταν με ενιαίο σύμβολισμό η τότε υφιστάμενη κατάσταση σε διάφορους τομείς της πολεοδομικής τους συγκρότησης (πηγή: www.greekarchitects.gr)

C.I.A.M. στο Hoddeston της Αγγλίας με θέμα «Η καρδιά της πόλης» (Tygwhitt κ.ά.). Συμμετείχαν εκεί όλα σχεδόν τα μεγάλα ονόματα του κινήματος, τόσο της γενιάς των «πρωτοπόρων» του μεσοπολέμου, όσο και της γενιάς της αμφισβήτησης. Οι θέσεις που διατυπώθηκαν για το Κέντρο της πόλης καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα: από την ανάγκη οργάνωσης εξειδικευμένων ζωνών χρήσεων, μέχρι την ανάγκη εξασφάλισης προϋποθέσεων που θα καταστήσουν το Κέντρο πόλη προνομιακό τόπο έμπρακτης συμμετοχής στα κοινά, διαπαιδαγώγησης, αυθόρμητης έκφρασης και καλλιέργειας συνειδήσης πολίτη (Μαντουβάλου Μ., 1996). Ο αυστηρός πολεοδομικός σχεδιασμός που αποσκοπούσε στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης για τον κάτοικο-χρήστη, μέσω της βελτίωσης του κτισμένου περιβάλλοντος (περισσότεροι δημόσιοι ελεύθεροι χώροι, χώροι αναψυχής, υγιεινότερες κατοικίες και χώροι εργασίας κλπ) αμφισβητήθηκε και δεν εφαρμόστηκε πιστά λόγω της πολυπλοκότητας και της αλληλεξάρτησης των λειτουργιών στα κέντρα των πόλεων. Ενώ ταυτόχρονα διέσπασε την ενότητα του κοινωνικού χώρου που χαρακτήριζε τις προηγούμενες δομημένες μορφές, επέφερε κατακερματισμό στον πολεοδομικό ιστό και δεν κατάφερε να περιορίσει τις κοινωνικές ανισότητες.

Τα χρόνια που ακολούθησαν τον ΄Β Παγκόσμιο Πόλεμο στο σύνολό της η Ευρώπη ζει ένα μεγάλο δημιουργικό ξέσπασμα, μια πολιτιστική στροφή και έτσι προτείνονται και πραγματοποιούνται μεγάλα κατασκευαστικά προγράμματα γρήγορης ανοικοδόμησης και αποκατάστασης του αστικού ιστού που καταστράφηκε. Η τάση αυτή στην περίπτωση του κέντρου της πόλης είχε δυσάρεστα αποτελέσματα, αφού οι πόλεις που ανασυγκροτήθηκαν εμφανίστηκαν με ασφυκτικά δομημένα κέντρα που δυσλειτουργούσαν. Άμεσες συνέπειες του πυκνού αυτού ιστού ήταν η απομάκρυνση της κατοικίας των ανερχόμενων στρωμάτων και η εγκατάσταση των λαϊκών στρωμάτων, η οικονομική ύφεση από τη μεταφορά πολλών επιχειρήσεων στην περιφέρεια της πόλης - ενώ η ερήμωση αυτή ευνόησε αράξεις εγκληματικότητας και βίαιης συμπεριφοράς (Φιλιππίδης Δ., 2002). Αυτά τα αρνητικά φαινόμενα άρχισαν να γίνονται όλο και πιο έντονα, οδηγώντας σταδιακά στην αμφισβήτηση των αρχών των CIAM -του διαχωρισμού των λειτουργιών και της κατάτμησης της πόλης σε ζώνες.

Από την 10ετία του 1970, στα βιομηχανικά κράτη ανακόπτονται οι ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού των αστικών κέντρων και οι, μεγάλης κλίμακας, ανοικοδομήσεις συγκροτημάτων οργανωμένης δόμησης στην περιφέρειά τους.

Το εξώφυλλο του 8ου CIAM στο Hoddeston της Αγγλίας με θέμα «Η καρδιά της πόλης». Οι θέσεις που διατυπώθηκαν για το Κέντρο της πόλης καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα: από την ανάγκη οργάνωσης εξειδικευμένων ζωνών χρήσεων, μέχρι την ανάγκη εξασφάλισης προϋποθέσεων που θα καταστήσουν το Κέντρο πόλη προνομιακό τόπο έμπρακτης συμμετοχής στα κοινά, διαπαιδαγώγησης, αυθόρμητης έκφρασης και καλλιέργειας συνειδήσης πολίτη (πηγή: www.transculturalmodernism.org)

Σειρά οικονομικών και κοινωνικών μεταβολών ανατρέπουν το μοντέλο αστικής ανάπτυξης της πρώτης μεταπολεμικής 30ετίας. Από την 10ετία του 1980 το ενδιαφέρον της πολεοδομίας μετατοπίζεται προς στις αναπλάσεις, και δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο σχεδιασμό με στόχο: την πολυλειτουργικότητα του αστικού χώρου, τις διαβαθμίσεις του δημόσιου χώρου, την αρχιτεκτονική έκφραση της πόλης.

Σε διεθνές επίπεδο, οι μεγάλες ανακατατάξεις σε οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο όπως η εξέλιξη της τεχνολογίας, η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και η αποβιομηχάνιση αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες που μετέβαλλαν ριζικά τη δομή της πόλης και το κέντρο της. Οι μεταλλαγές αυτές προσδίδουν ιδιάζουσα σημασία στο Κέντρο πόλης τόσο για την πολιτική και την οικονομική ζωή όσο και για την κοινωνική ζωή, αφού εκεί εγκαθίστανται οι φορείς εξουσίας οι λειτουργίες διεύθυνσης και διαχείρισης της παραγωγικής και κοινωνικής ζωής. Αλλά και οι εξελίξεις στην ίδια την παραγωγική διαδικασία προσδίδουν ιδιάζουσα σημασία στο Κέντρο της πόλης. Τομείς όπως ο πολιτισμός, η ποιότητα ζωής, η ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος, αποτελούν πλέον προνομιακά πεδία επένδυσης και -στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των πόλεων- συναρτώνται άμεσα με την εξέλιξη των μεγεθών της οικονομίας. Έρχονται δε επίσης να εγκατασταθούν στο Κέντρο, που ανάγεται σε σημαντικό παράγοντα του κύρους και της οικονομικής και πολιτικής ισχύος της πόλης. Έτσι, το Κέντρο πόλης επικυρώνεται ως οντότητα που έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο για την πολιτική, όσο και για την οικονομική εξουσία (Μαντουβάλου Μ., 1996).

Η ανταπόκριση του κέντρου της πόλης σε ένα τόσο απαιτητικό ρόλο ενισχύεται ακόμα περισσότερο από τον ρόλο που διαδραματίζει ως χώρος κοινωνικής συνεύρεσης και συνοχής. Το κέντρο της πόλης, ως δημόσιος χώρος, αποτελεί τον τόπο άτυπης συνάντησης και πολλαπλής έμμεσης επικοινωνίας των κατοίκων της πόλης και των επισκεπτών της, ο χώρος που διατυπώνουν τις πεποιθήσεις, τις διεκδικήσεις και τις διαφωνίες τους. Με άλλα λόγια, το κέντρο της πόλης αποκτά ιδιαίτερη σημασία αναφορικά με το 'αίτημα' της κοινωνικής συνοχής, και για να ανταποκριθεί σε αυτό τον ρόλο πρέπει όλες οι κοινωνικές ομάδες να συνενυθρύνονται σε αυτό παρά τη διαφορετική πολιτισμική έκφραση που έχουν. Για να γίνει αυτό, απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η συνύπαρξη δραστηριοτήτων και χρήσεων που αφορούν καθεμία από τις κοινωνικές ομάδες στο χώρο του κέντρου, με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη της πολιτισμικής πολλαπλότητας και ετερότητας.

Η ανταπόκριση του κέντρου της πόλης σε ένα τόσο απαιτητικό ρόλο είναι και η κύρια κατεύθυνση του σύγχρονου πολεοδομικού και αστικού σχεδιασμού που εκφράζεται με τον προγραμματισμό αναπλάσεων. Σήμερα οι πολεοδομικές παρεμβάσεις-αναπλάσεις στοχεύουν στην αναβάθμιση των πόλεων και κυρίως των κεντρικών περιοχών τους, στοχεύοντας: στην πολυλειτουργικότητα, στις ποιοτικές διαβαθμίσεις της εικόνας και του χαρακτήρα των χώρων, στην επαναφορά της κατοικίας των μεσαίων και υψηλών εισοδημάτων, στον εμπλουτισμό με εγκαταστάσεις γραφείων, πολιτιστικών δραστηριοτήτων, ψυχαγωγίας και εμπορίου υψηλής ποιότητας (Μαντουβάλου Μ., 1996).

Στο πλαίσιο όμως της ανταγωνιστικότητας των πόλεων, της αύξησης της ελκτικότητας και της προσέλκυσης των 'αποδοτικότερων' δραστηριοτήτων, οι αναπλάσεις στις κεντρικές περιοχές των πόλεων γίνονται εργαλείο προς αυτή την κατεύθυνση, με ραγδαίες επιπτώσεις στον κοινωνικό χαρακτήρα των κέντρων. Η απομάκρυνση της κατοικίας και του καθημερινού εμπορίου, που είναι χαρακτηριστικά του παραδοσιακού ιστορικού κέντρου, και η αντικατάστασή τους όχι από τον τριτογενή τομέα -που είναι ο κανόνας στη βιομηχανική πόλη των προηγούμενων δεκαετιών- αλλά από εξειδικευμένες λειτουργίες του τεταρτογενούς τομέα, οδήγησε σε μερικές περιπτώσεις σε υπερβολικές χωροθετήσεις μονολειτουργικού χαρακτήρα. Τα ιστορικά κέντρα μετατράπηκαν π.χ. σε περιοχές αναψυχής χωρίς έλεγχο στην τυπολογία των χρήσεων, στις αξίες γης και ακινήτων, στην προστασία του δημόσιου χώρου κλπ, που τα οδήγησαν σε ταχύτατη υποβάθμιση και παρακμή (Σταμπέλου Α., 2006). Ο μονολειτουργικός χαρακτήρας που υιοθετείται έχει σαν αποτέλεσμα να αποστερείται το κέντρο από τη ζωντάνια και τον παραδοσιακό χαρακτήρα του.

Η εξυγίανση που πραγματοποιείται στα ευρωπαϊκά κέντρα των πόλεων είναι ένα ορθό μέτρο πολεοδομικά αλλά πραγματοποιείται με τρόπο που ωφελεί τους επενδυτές, πολύ περισσότερο από ότι τους κατοίκους της πόλης. Από την εμπειρία των αναπλάσεων που πραγματοποιήθηκαν σε μεσαίες και μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις, έγινε φανερό ότι τα κέντρα αναβαθμίστηκαν αλλά παράλληλα εκδιώχθηκαν από αυτά τα χαμηλά εισοδήματα και οι δραστηριότητες που τα αφορούσαν. Αυτό συνέβη επειδή η αύξηση των τιμών γης είναι άμεση συνέπεια των αναπλάσεων, με μηχανισμούς που αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο αναλυτικά. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μειώνονται τα αποθέματα υποβαθμισμένης -και για αυτό το λόγο- φθηνής κατοικίας και έτσι αναγκάζονται να απομακρυνθούν οι εργάτες, οι μετανάστες, οι περιθωριακές ομάδες (φαινόμενο *gentrification*). Οι βιοτεχνίες, το φθινό εμπόριο και συγκεκριμένα

είδη ψυχαγωγίας εξαφανίζονται επίσης (Σταμπέλου Α., 2006). Μια συστηματική πολιτική δε, αναπλάσεων για την αναβάθμιση του κέντρου πόλης, κατά φαινομενικά μόνο αντιφατικό τρόπο, προωθεί τη σαφέστερη αποτύπωση της κοινωνικής ανισότητας στο χώρο και συμβάλλει στο να αποκρυσταλλωθεί αυτή ως κοινωνικός διαχωρισμός και γκετοποίηση. Με αυτή την έννοια υπάρχει κίνδυνος, μέσω των πολεοδομικών αναπλάσεων να υψώσουμε γύρω από τα κέντρα πόλης αόρατα αλλά πολύ ισχυρά 'τείχη' που τα καθιστούν απόρθητα από τα υποπρονομιούχα κοινωνικά στρώματα (Μαντουβάλου Μ., 1996).

Πώς μπορεί όμως να προβλεφθεί η ανάσχεση του φαινομένου της σταδιακής απομάκρυνσης του ντόπιου πληθυσμού και η εισροή ανώτερων εισοδηματικά τάξεων; Και πώς μπορούν οι αναπλάσεις, σαν εργαλείο του αστικού σχεδιασμού, να 'χρησιμοποιηθούν' προς όφελος των κατοίκων και των κέντρων των πόλεων; Ένα πρώτο βήμα είναι η διερεύνηση των κοινωνικών ομάδων που βλάπτονται ή ευνοούνται από την κάθε παρέμβαση που πραγματοποιείται. Θα πρέπει να γίνονται αντιληπτές οι επιπτώσεις που προκαλούνται στις κοινωνικές ομάδες μέσω αυτών των αναπλάσεων και να δίνεται ιδιαίτερη προσοχή όταν θίγονται οι ευρύτεροι μηχανισμοί κοινωνικής συνοχής. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο αν πρώτα έχουν γίνει κατανοητά, από τους πολεοδόμους και τους αρχιτέκτονες, τα όρια που έχει το εργαλείο των αναπλάσεων. Με άλλα λόγια, η ανάπλαση σαν εργαλείο παρέμβασης, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί αδιακρίτως σε κάθε υποβαθμισμένη περιοχή του κέντρου αλλά προς μια κατεύθυνση δημιουργίας ενός κέντρου πόλης που θα περιλαμβάνει τόσο αναβαθμισμένες όσο και υποβαθμισμένες περιοχές, επιτρέποντας έτσι τη γειτνίαση και την αλληλεπίδραση διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Γίνεται, λοιπόν, φανερό ότι κάθε παρέμβαση πρέπει να αξιολογείται με βάση τις επιπτώσεις που η ίδια προκαλεί στους κατοίκους της πόλης και να συναρτάται πάντα με τα διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά και δυνατότητές τους.

Σε αυτή την κατεύθυνση εντάσσεται η λογική των ολοκληρωμένων σημειακών παρεμβάσεων σε ιστορικά κέντρα, που στοχεύουν στην ανάκτηση του δημόσιου χώρου και στην απόδοσή του στους κατοίκους της πόλης. Πρωταρχικός σκοπός των δημόσιων χώρων είναι να αποτελέσουν τόπους έκφρασης των κοινωνικών ομάδων. Συνεπώς ένα κεντρικό ερώτημα για την πόλη και το δημόσιο χώρο σήμερα είναι ο καθορισμός των προϋποθέσεων της αστικής συνέχειας και της συνεκτικότητας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει. Η παρέμβαση στο δημόσιο χώρο σε ιστορικά κέντρα πόλεων, κάτω από το πέπλο του κοινού καλού κρύβει χαμένους και κερδισμένους, σε κάθε επιμέρους πτυχή της. Ο σχεδιασμός του χώρου δεν

μπορεί να κινητοποιείται και να προσδιορίζεται μόνο με όρους ανταποδοτικότητας. Τέτοιες αντιλήψεις οδήγησαν στην εγκατάλειψη του δημόσιου χώρου από εμπορικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες στα κέντρα πολλών μικρών και μεσαίων ευρωπαϊκών πόλεων. Τέλος, ορισμένες βασικές κατευθύνσεις ώστε οι ολοκληρωμένες σημειακές παρεμβάσεις (ή παρεμβάσεις μικρής κλίμακας) να είναι αρθρωμένες στη λογική ενός εκτεταμένου σταδιακά αναπτυσσόμενου αστικού δικτύου, μπορεί να αποτελέσουν οι παρακάτω: (Πολύζος Ι., Πατρίκιος Γ., Πολυχρονόπουλος Δ., 2005)

1. Οργάνωση παρεμβάσεων «κοιτώντας την πόλη από ψηλά» ώστε να επιτευχτεί δημιουργία δικτύων αστικών παρεμβάσεων. Ο δημόσιος χώρος να αποτελεί το στοιχείο που ενοποιεί την πόλη κοινωνικά και λειτουργικά.
2. Διευκόλυνση της κινητικότητας - σχεδιασμός των ροών που αποτελεί και το στοιχείο λειτουργικής σύνδεσης των σημείων της παρέμβασης.
3. Διαφάνεια και πρόσβαση τόσο σε επίπεδο περιβαλλόντων κελυφών όσο και σε επίπεδο ενδιάμεσου χώρου.
4. Κυρίαρχο ρόλο παίζει το πλαίσιο διαχείρισης των χρήσεων γης και της υπεραξίας που αποκτάται από τις παρεμβάσεις ώστε να μην επικρατήσει μια μονολειτουργική άποψη που μπορεί να συμφέρει περισσότερο την αγορά.
5. Να αποβληθεί ο φόβος για ανώδυνες παρεμβάσεις στην ιδιωτική κατοικία και το οικοδομικό τετράγωνο.
6. Συμβιωτική και οικολογία - Μια αμοιβαία ωφέλεια με βάση την υποχρεωτική συνύπαρξη.
7. Διατήρηση και ανάδειξη των στοιχείων της πόλης που συνδέονται με την συλλογική μνήμη και ιστορία.

3.1 ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΧΩΡΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ

Οι πόλεις σήμερα αναπτύσσονται κάτω από ένα φάσμα σαρωτικών πολιτικών, παραγωγικών, κοινωνικών αλλαγών οι οποίες υπονοούνται με τον όρο παγκοσμιοποίηση. Οι κερδοσκοπικές μετακινήσεις του χρηματιστηριακού κεφαλαίου, οι παγκόσμιες στρατηγικές χωροθέτησης των σημαντικών πολυεθνικών επιχειρήσεων, ο εντεινόμενος ανταγωνισμός μεταξύ τόπων, η έντονη κοινωνική και χωρική πόλωση σε διάφορες γεωγραφικές κλίμακες (Brenner, Theodore 2002) είναι το πλαίσιο των αλλαγών στο οποίο οι πόλεις παίζουν σημαντικό ρόλο. Οι αναδιαρθρώσεις του αστικού χώρου γίνονται προνομιακό πεδίο κινητοποίησης μηχανισμών οικονομικής μεγέθυνσης με τον τρόπο που είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, που υποστηρίζουν και στηρίζονται στις λειτουργίες της αγοράς και οδηγούν τις τοπικές αρχές σε δραστικές αλλαγές πολιτικής, στην προσπάθειά τους να ευθυγραμμίσουν τις τοπικές δυναμικές με τις απαιτήσεις ενός ραγδαία μεταβαλλόμενου διεθνούς οικονομικού συστήματος. Έτσι οι πόλεις γίνονται πεδίο για μια σειρά από νεοφιλελεύθερα πειράματα και τα αστικά τοπία των προηγούμενων δεκαετιών μεταβάλλονται σημαντικά και με γρήγορους ρυθμούς. Παράλληλα αυτή η νέα κατάσταση, που χαρακτηρίζεται από μια διαρκώς εκτεινόμενη οικονομική και πολιτισμική παγκοσμιοποίηση του «δυτικού», ευρώ-αμερικανικού οικονομικού μοντέλου του ύστερου καπιταλισμού, συνοδεύεται με την εξάπλωση της αστικής

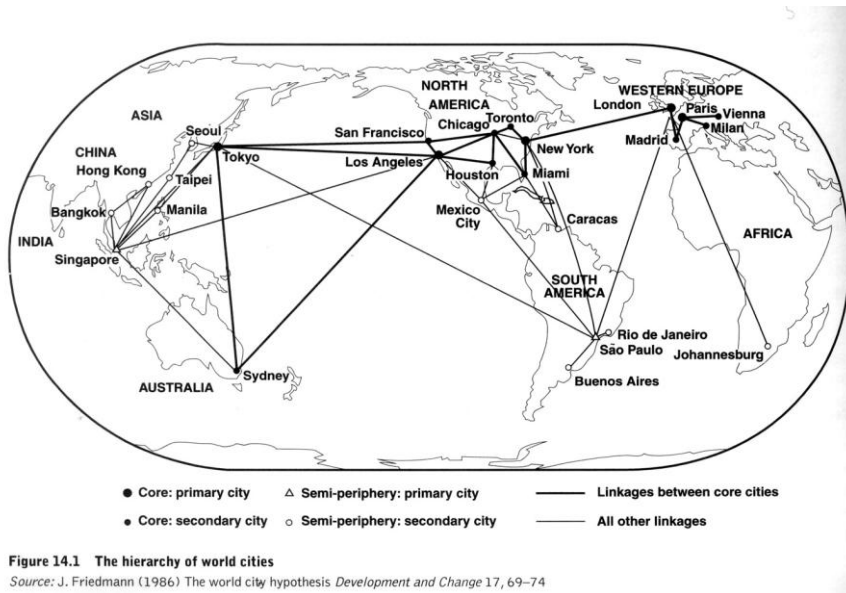
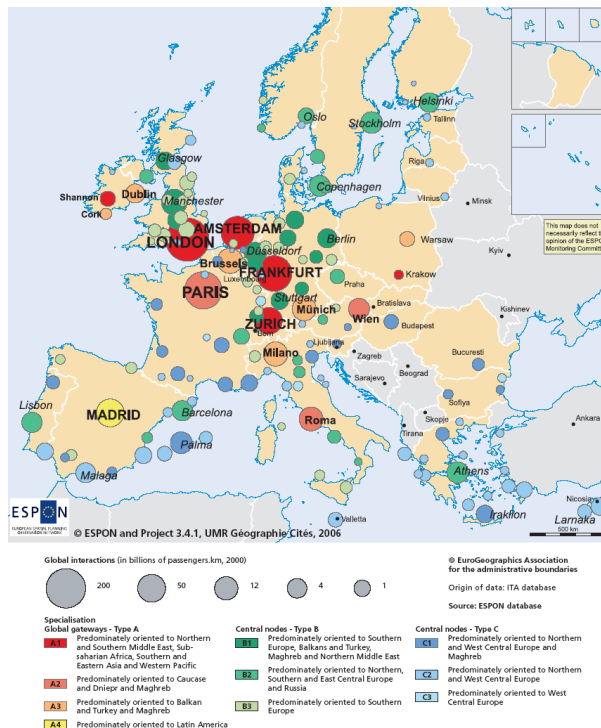

Figure 14.1 The hierarchy of world cities

Source: J. Friedmann (1986) The world city hypothesis *Development and Change* 17, 69–74

Η γεωγραφία και η σύνθεση της παγκόσμιας οικονομίας άλλαξε παράγοντας ένα σύνθετο δυϊδισμό : μια χωρική διάχυτη αλλά παρόλα αυτά παγκόσμια ενοποιημένη οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας (Sassen 1991) (πηγή :www.arch.ntua.gr)

Ανάδυση συνθηκών χωρικής ανταγωνιστικότητας Αναφέρεται τόσο στον ανταγωνισμό των πόλεων, αλλά και μεταξύ των περιφερειών, δημιουργεί σημαντικά οφέλη στις πόλεις-περιφέρειες που έχουν συγκριτικά πλεονεκτήματα που σχετίζονται με τη θέση και τις υπηρεσίες που προσφέρουν, οδηγεί στην ένταση των χωρικών ανισοτήτων καθώς συνδέεται με τη συγκέντρωση πλούτου και δραστηριότητες σε συγκεκριμένα σημεία στο χώρο πρωτοδοτώντας την ανάπτυξη των πολύ μεγάλων πόλεων (πηγή :www.arch.ntua.gr)

κατάστασης πέρα από τα δεδομένα όρια της πόλης.

Οι πόλεις είναι πια σημεία ενός διεθνούς δικτύου και ανταγωνίζονται η μια την άλλη σε πολλαπλά και διαφορετικά επίπεδα. Η πόλη «κατ' επιλογήν» αποτελεί μian αναπότρεπτη εξέλιξη της σύγχρονης αστικής κατάστασης. Πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαδικασία αυτή αποκτούν οι τράπεζες, οι μεγάλες εταιρίες ανάπτυξης/διαχείρισης ακινήτων και υποδομών, οι κατασκευαστικές εταιρίες κ.ο.κ, που επιζητούν να δημιουργήσουν ευκαιρίες επενδύσεων και να προσελκύσουν δραστηριότητες, εταιρίες, τουρίστες, επισκέπτες, νέους κατοίκους, ως πελάτες - καταναλωτές του χώρου και των υπηρεσιών τους. Έτσι, μέσω της προσέλκυσης επενδύσεων, ορισμένες προνομιακές πόλεις αναδεικνύονται σε διεθνής πόλεις συγκέντρωσης δραστηριοτήτων και κεφαλαίων. Στις πόλεις αυτές, μέσω του ελκυστικού φορολογικού περιβάλλοντος, σύγχρονων υποδομών και τηλεπικοινωνιών και κυρίως μέσω της ποιότητας του αστικού χώρου - της εικόνας της πόλης, του αστικού τοπίου, των πολιτιστικών δραστηριοτήτων και του ελεύθερου χρόνου - κατασκευάζονται συγκριτικά πλεονεκτήματα έναντι άλλων. Τέτοιες πόλεις όπως το Λονδίνο και το Παρίσι κατορθώνουν να διατηρήσουν την ηγετική τους θέση στο δίκτυο των αστικών κέντρων της Ευρώπης, ενώ πόλεις όπως το Βερολίνο, η Βαρκελώνη και άλλες, διεκδικούν με επιτυχία τη θέση τους στον αναπτυξιακό χάρτη της Ευρώπης.

Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και του ανταγωνισμού των πόλεων έχουν δημιουργηθεί νέα κοινωνικο-χωρικά φαινόμενα. Η ριζική αλλαγή των μοντέλων αστικής διακυβέρνησης και η εξέλιξη των αστικών πολιτικών έχει συμβάλλει δραστικά στο μετασχηματισμό του αστικού τοπίου στη σύγχρονη μεταβιομηχανική πόλη. Από τα παραδοσιακά μοντέλα της δεκαετίας του '80, περάσαμε στην "επιχειρηματική πόλη" του '90 και σήμερα στην "πόλη ως προϊόν" ή αλλιώς την "πόλη των χωρικών απολαύσεων". Πρόκειται για την πόλη που οι επισκέπτες και οι κάτοικοι της μπορεί να περιηγούνται στους χώρους της και να αυξάνουν τις δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου, ενώ τα νέα στελέχη των εταιριών μπορούν να έχουν εργασία όπου εκείνα επιλέξουν και έλκονται από τις πόλεις, που παλεύουν για να τους αποκτήσουν μέσα από την υψηλή ποιότητα του αστικού χώρου.

Ένα άλλο φαινόμενο είναι η ανάπτυξη των νέων αστικών οικονομιών της μεταβιομηχανικής εποχής, στην οποία κυριαρχούν αυτές του ελεύθερου χρόνου και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Ο σύγχρονος εργαζόμενος διαλυμένος από τα εξαντλητικά ωράρια προτιμά τη διασκέδαση «αδειάσματος» του μυαλού από τον ενεργητικό τρόπο σκέψης και αναζήτητά

Παρίσι, το επιχειρηματικό κέντρο της Defense (πηγή: www.wikipedia.org)

Λονδίνο, η ανάπλαση της λιμενοβιομηχανικής ζώνης των Docklands είχε σαν στόχο την προώθηση του διεθνούς ρόλου της πόλης (πηγή : unpingdenver.blogspot.gr)

Βαρκελώνη, η ανάπλαση του αστικού μετώπου της πόλης δίνει νέα ώθηση στην εικόνα της πόλης (πηγή : www.arch.ntua.gr)

Βερολίνο, το επιχειρηματικό κέντρο της Potsdamerplatz (πηγή: www.b030-das-berlin-verzeichnis.de)

κάθε είδους διέξοδο σε χώρους όπως καφετέριες, εστιατόρια, clubs καθώς και σε "πάρκα διασκέδασης" τύπου Village. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες από τη δεκαετία του '80 και μετά, και σε συνδυασμό με την αποβιομηχάνιση και την εξαφάνιση μεταποιητικών δραστηριοτήτων, θεωρούνται ο κύριος μοχλός μεγέθυνσης της αστικής οικονομίας.

Έχουμε έτσι νέους τύπους αστικής ανάπτυξης που στηρίζονται στη διαρκή αυξανόμενη ανάγκη της μεταβιομηχανικής εποχής για χώρους πολιτισμού και κατανάλωσης. Οι αναπλάσεις στα κέντρα των πόλεων και το φαινόμενο του "εξευγενισμού" με σκοπό την αναβάθμισή τόσο του κέντρου όσο και ολόκληρης της πόλης έχουν σαν στόχο να εμπλουτίσουν τα κέντρα με εγκαταστάσεις γραφείων, πολιτιστικών δραστηριοτήτων, ψυχαγωγίας και εμπορίου υψηλής ποιότητας. Οι αστικές μεταλλαγές συνδέονται με τις αλλαγές των χρήσεων που προήλθαν από τη διακοπή κυρίαρχων για την πόλη λειτουργιών κυρίως μετά την αποβιομηχάνιση και την στροφή προς άλλες όπως αυτές των υπηρεσιών και της αναψυχής.

Τέλος, ο ρόλος του αστικού σχεδιασμού και της αρχιτεκτονικής έχει αλλάξει προς την κατεύθυνση της οικονομίας και της αναπτυξιακής πολιτικής των πόλεων στοχεύοντας στην εικόνα της πόλης. Οι σύγχρονες παρεμβάσεις στον αστικό ιστό και η ανέγερση νέων κτιρίων στοχεύουν κυρίως στη δημιουργία μιας νέας εικόνας της πόλης ελκυστικής σε επιχειρηματίες, επισκέπτες και τουρίστες, με τον καινοτόμο σχεδιασμό να πρωτανεύει. Παράλληλα οι εταιρίες αστικής ανάπτυξης ή μεγάλες τεχνικές επιχειρήσεις που καλούνται να επενδύσουν στις πόλεις, προτιμούν αρχιτέκτονες και σχεδιαστές αναγνωρισμένους διεθνώς, που εγγυάται την ασφάλεια της επένδυσης. Δημιουργείται έτσι ένα τοπίο αίγλης και εξουσίας μέσα στην πόλη που χρησιμοποιείται για την διατήρηση του μητροπολιτικού της χαρακτήρα και της οικονομικής της ανάπτυξης με την προσέλκυση νέων επιχειρήσεων και επενδύσεων.

3.2 ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΝ

Υπό το πρίσμα των νέων αυτών κοινωνικο-χωρικών φαινομένων μπορεί να γίνει πιο εύκολα αντιληπτό το διαφορετικό φάσμα αντιλήψεων που κυριαρχεί στο σχεδιασμό των αναπλάσεων των δύο τελευταίων δεκαετιών που τις διαφοροποιεί από τις προηγούμενες: δεν υπάρχουν τώρα κανόνες ή αρχές πολεοδομικής σύνθεσης που πρέπει να τηρηθούν, το κτίριο ή τα κτίρια δεν είναι επιβεβλημένο να εγγράφονται στο χώρο - μπορούν να 'δημιουργούν' τα ίδια χώρο με την ακτινοβολία της προσωπικής τους αρχιτεκτονικής έκφρασης. Και για τον λόγο αυτόν, η αρχιτεκτονική πρακτική αναδεικνύεται η ίδια σε ρυθμιστή της συνολικής πολεοδομικής παρέμβασης: η εμβληματική μορφή που θα εισάγει ένας 'χαρισματικός' αρχιτέκτονας θα δράσει καταλυτικά στον καθορισμό του τελικού αποτελέσματος. Είναι το πλέγμα δράσης του κτηματικού κεφαλαίου, όμως, εκείνο που καθορίζει τώρα το τελικό αποτέλεσμα και η αρχιτεκτονική έκφραση υποταγμένη στις απαιτήσεις του ίδιου αυτού κεφαλαίου, όπως είδαμε. Από την άλλη το κοινό στοιχείο με την προηγούμενη περίοδο, είναι οπωσδήποτε, η απαξίωση και εδώ του υπάρχοντος προπολεμικού ιστού. Αλλά μια πρόσθετη διαφοροποίηση από τις πρακτικές αυτών των χρόνων, είναι η εισαγωγή στα πρόσφατα προγράμματα αναπλάσεων μιας διάστασης λειτουργικού εμπλουτισμού, έναντι μιας λειτουργικής εξειδίκευσης που χαρακτήριζε τα παλιότερα προγράμματα (Καρύδης Δ., 2008).

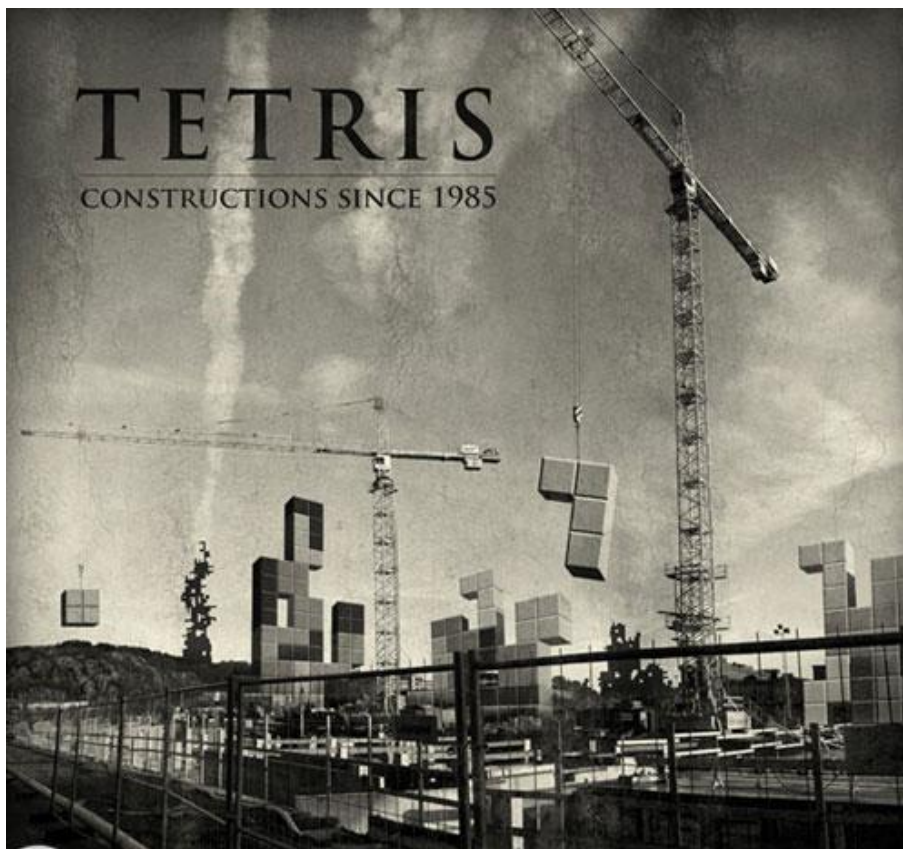
Αρχίζει να γίνεται πλέον εμφανής και ο ενεργός ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα των αναπλάσεων, οι οποίες και με την είσοδο του ιδιωτικού τομέα, συνδέονται και με επιχειρηματικές δραστηριότητες γεγονός το

οποίο στρέφει το πεδίο εφαρμογής τους από τα κέντρα των πόλεων και τις γειτονικές περιμετρικές ζώνες και στις βιομηχανικές περιοχές. Σε κάποιο βαθμό υπήρξε και ένα είδος υποκατάστασης του γενικού σχεδιασμού, αφού θεωρήθηκε ότι οι αναπλάσεις θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καταλυτικά μέσω της αγοράς, για την προώθηση σύνθετων στόχων στην αναπροσαρμογή ευρύτερων περιοχών. Οι εξελίξεις αυτές είχαν φανερές συνέπειες στο χαρακτήρα των αναπλάσεων. Η φιλελευθεροποίηση της οικονομίας, η δημοσιονομική στενότητα που συνεπάγεται περιορισμό των διαθέσιμων φυσικών πόρων για το σχεδιασμό και την εφαρμογή τους, η επιστροφή των οικονομικών δικαιωμάτων, η αναδιάρθρωση των σχέσεων δημόσιου-ιδιωτικού ή, τέλος, η διάσπαση των συλλογικών εκπροσωπήσεων των προηγούμενων δεκαετιών και η επιστροφή στον ατομισμό, είχαν επίπτωση και στον τομέα του πολεοδομικού σχεδιασμού και κατ' επέκταση στα προγράμματα χωρικών παρεμβάσεων.

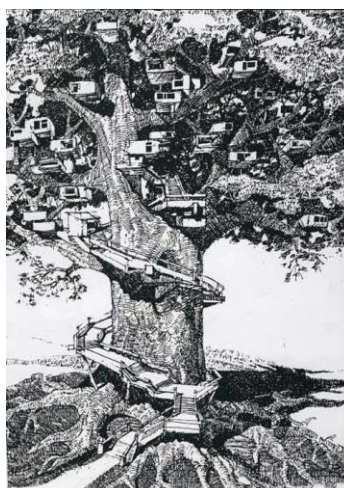
Η μείωση της σημασίας των οριζόντιων κεντρικών προδιαγραφών είχε ως συνέπεια και τη σταδιακή υποχώρηση του ρόλου του κεντρικού κράτους. Τα προγράμματα των αναπλάσεων πλέον πραγματοποιούνται μέσω συμπράξεων είτε με την τοπική αυτοδιοίκηση, είτε με τον ιδιωτικό τομέα, και στοχεύουν και στην οικονομική ανάπτυξη των περιοχών, πέρα από την επίτευξη του στόχου μιας καλύτερης ποιότητας ζωής. Επίσης σε επίπεδο εξεύρεσης μορφολογικών λύσεων, το ενδιαφέρον των προς ανάπλαση περιοχών είχε σαν αποτέλεσμα την υπογράμμιση της ιδιαίτερης ταυτότητάς τους και την πρωτοτυπία τους.

Κατά τη δεκαετία του '90, τα νέα στοιχεία της προηγούμενης περιόδου καθώς και μια σειρά από νεότερες εξελίξεις οδήγησαν σε ένα γενικότερο μετασχηματισμό του περιεχομένου της πολεοδομικής πολιτικής (Οικονόμου 2004):

- Επανεκτίμηση του ρόλου των μητροπόλεων (και στη συνέχεια των σχετικά μικρότερων πόλεων) ως τόπων χωροθέτησης οικονομικών δραστηριοτήτων αιχμής και ως προϋποθέσεων της διεθνούς ανταγωνιστικότητας
- Αυξανόμενη σημασία στην εταιρική σχέση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στο πεδίο της χρηματοδότησης των παρεμβάσεων με την υιοθέτηση της μεθόδου των συμπράξεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, αλλά και γενικότερα και η βαρύνουσα σημασία των εταιρικών σχημάτων και στα πλαίσια της χωρικής διακυβέρνησης, αν και η λογική των Θεσμών Μικτής Οικονομίας αναπτύχθηκε στην Ευρώπη από τη δεκαετία του '70.
- Έξαρση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και η εμφάνιση και ενσωμάτωση της έννοιας της αειφορίας στις σύγχρονες αναπτυξιακές πολιτικές

Σύγχρονες αστικές αναπλάσεις (πηγή: www.wikipedia.org)

Σύγχρονες αστικές αναπλάσεις (πηγή: www.greekarchitects.gr)

▪ Στροφή από την εκτατική ανάπτυξη των πόλεων στην επανάχρηση των υφιστάμενων αστικών χώρων και κτιριακών κελυφών (Αραβαντινός 2007) με κύριο σκοπό τη διαφύλαξη του εδαφικού αποθέματος, την αποφυγή καταστροφής του αγροτικού χώρου και τον περιορισμό της κερδοσκοπίας της εμπορίας της γης.

▪ Αυξανόμενη σημασία στα κοινωνικά θέματα όπως ο κοινωνικός διαχωρισμός στην πόλη και ο κοινωνικός αποκλεισμός, τα οποία λαμβάνουν μεγάλες διαστάσεις μέσω του νέου κύματος μετανάστευσης από τις φτωχότερες περιοχές του πλανήτη, προς τις πιο ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης κυρίως

▪ Ανάδυση νέων αισθητικών προτύπων αλλά και γενικότερα μεγαλύτερη έμφαση στα ζητήματα εικόνας, συμβολισμού και αισθητικής, τα οποία υπήρξαν απόρροια και των νέων τεχνολογικών εξελίξεων στον τομέα της επιστήμης, της τέχνης, των επικοινωνιών κ.α.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών των διεργασιών και ζυμώσεων ήταν η υιοθέτηση του λεγόμενου 'στρατηγικού σχεδιασμού', ο οποίος υπήρξε υπεύθυνος για την 'αστική αναγέννηση' ή 'αστική ανασύνταξη' (Βασενχόβεν 1995). Η αστική αναγέννηση επεκτάθηκε πέρα από τον τομέα των αναπλάσεων σε ένα ευρύ πεδίο εφαρμογής, από την οικονομική δραστηριότητα και τις χρηματοδοτικές, στην αστική σύνθεση, στο περιβάλλον, και περιέλαβε και σημαντικές κοινωνικές και 'κοινοτικές' διαστάσεις, όπως της απασχόληση, την εκπαίδευση και κατάρτιση, τη στέγαση κ.α. Πρόκειται ουσιαστικά για μια καινοτόμα προσέγγιση, η οποία έχει ως προϋποθέσεις τη διερεύνηση και προβολή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του υπό παρέμβαση αστικού και κοινωνικού χώρου, και απαιτεί πέρα από την αλλαγή στη φιλοσοφία του πολεοδομικού σχεδιασμού, την παράλληλη εισαγωγή νέων θεσμικών σχημάτων, την υιοθέτηση νέων μορφών συνεργασίας (με τη συμμετοχή των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης, των ιδιωτών αλλά και της κοινωνίας των πολιτών), την εκπόνηση ενός συνεκτικού και στρατηγικού προγράμματος αλλά και τη σωστή εφαρμογή και διαχείριση όσον αφορά στην υλοποίησή του.

Γενικότερα στην Ευρώπη, η ανάπλαση υποβαθμισμένων αστικών περιοχών και ιστορικών κέντρων διανύει σήμερα το τρίτο της στάδιο. Μετά τη ριζική ανακαίνιση (urban renewal) με τις μη αναστρέψιμες και σαρωτικές παρεμβάσεις των δεκαετιών του '50 και του '60, μετά τις ανακατασκευές και επισκευές συντήρησης των δεκαετιών του '70 και του '80 (conservation, restoration), σήμερα η ακολουθούμενη πολιτική είναι αυτή της 'προσεκτικής, βήμα προς βήμα αναζωογόνησης' (careful, step-by-step revitalization) (Στεφάνου Ι.,

Χατζοπούλου Α., Νικολαΐδου Σ., 1995)

Ως αναπλάσεις της σύγχρονης εποχής μπορούν να θεωρηθούν οι παρεμβάσεις είτε σε κάποια ιστορικά κέντρα πόλεων είτε σε υποβαθμισμένες αστικές περιοχές που ανέκαμψαν έπειτα από προγραμματισμό και υιοθέτηση της φιλοσοφίας της προσεκτικής παρέμβασης. Εδώ ανήκουν τα Docklands (Λονδίνο), εν μέρει οι Halles (Παρίσι), η Merchant City (Γλασκώβη), το Chiado (Λισαβόνα), το Bickersland, το New Market και το Jordaan (Άμστερνταμ), το Temple Bar (Δουβλίνο), το Kreuzberg (Βερολίνο), για να αναφέρουμε μόνο μερικές από εκείνες που αποτελούν τμήματα πόλης και όχι ολόκληρες πόλεις, όπως η Βενετία, η Φλωρεντία, το Bath, το Winchester κλπ., οι οποίες είναι πόλεις-μουσεία και ο τρόπος συντήρησης και ανανέωσης του κτιριακού τους αποθέματος διέπεται από κανόνες αυστηρούς που υπάγονται στη γενική κατηγορία των διατηρητέων οικισμών υψηλής προστασίας.

Τα νέα έργα ανάπλασης συνοδεύονται πλέον από ένα ολοκληρωμένο μοντέλο ανάπτυξης της περιοχής με παράλληλα κύρια έργα και δραστηριότητες, αλλά και από τα απαραίτητα συνοδευτικά έργα υποδομών που υλοποιούνται στο σύνολό τους μέσω ελεγκτικών διαδικασιών περιβαλλοντικών όρων και περιορισμών. Επιπρόσθετα, η αντίληψη της έννοιας 'αστική ανάπτυξη υποβαθμισμένων περιοχών' και 'στρατηγικός σχεδιασμός πόλης και υποδομών' εμφανίζεται να αφήνει στο παρελθόν το στάδιο κατά το οποίο πρωταρχικός σκοπός ήταν η κάλυψη των πρωτογενών πληθυσμιακών αναγκών τοπικού επιπέδου. Πλέον διαφαίνεται έντονα η ανάγκη ικανοποίησης των ευρύτερων δευτερευόντων τάσεων που έχει αποκτήσει σήμερα η κοινωνία και αφορούν στην ψυχαγωγία, έκφραση ιδεών, πολιτιστική δραστηριότητα, αθλητική παιδεία και άλλες σαφείς κοινωνιολογικές έννοιες. Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με παράγοντες όπως η κατακόρυφη άνοδος του βιοτικού επιπέδου κατά τα τελευταία 20 χρόνια, η άνοδος των επιμέρους κοινωνικο-οικονομικών δεικτών που αφορούν στην καταναλωτική ικανότητα της πολυπληθούς μεσαίας τάξης, ο πολεοδομικός κορεσμός περιοχών που παραδοσιακά συγκέντρωνε μέχρι σήμερα το μεγαλύτερο όγκο των συναφών δραστηριοτήτων και η συγκέντρωση των οικονομικών πόρων στις προαναφερθείσες περιοχές, με άμεση συνέπεια των αποκλεισμό στα όρια της 'γκετοποίησης' άλλων περιοχών, έχουν δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για την ανάπτυξη υποβαθμισμένων περιοχών μέσω της υλοποίησης έργων πολλαπλών χρήσεων (Μανάβη Α., 2010).

Halles, Παρίσι (πηγή: www.treehugger.com)

Merchant City, Γλασκώβη (πηγή: www.list.co.uk)

Temple Bar, Δουβλίνο (πηγή: www.wikipedia.org)

3.3 ΕΛΚΥΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ

Οι πόλεις καλούνται σήμερα να αναπτύξουν εξειδικευμένες πολιτικές κάτω από άκρως ανταγωνιστικές συνθήκες, όπως αυτές πραγματώνονται στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Το νέο αυτό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από συγκέντρωση κεφαλαίου σε λίγες περιοχές, μηδενισμό των αποστάσεων μέσω της πληροφορίας, πρωτοφανή επιτάχυνση/απαξίωση δραστηριοτήτων και προϊόντων, ενίσχυση των ηλεκτρονικών δραστηριοτήτων (τηλεμπόριο, τηλεψυχαγωγία κλπ.), ελαχιστοποίηση επαφών και συνολικότερη αλλαγή στον τρόπο ζωής και μετακίνησης. Στον αστικό χώρο ζει και εργάζεται το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της γης, ενώ για την Ευρωπαϊκή Ένωση το ποσοστό είναι της τάξης του 80%. Έχει πλέον αναγνωριστεί διεθνώς ο σημαντικός ρόλος της πόλης στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη αλλά και την ποιότητα ζωής. Η ολοκληρωμένη πολιτική αστικής ανάπτυξης πρέπει να προωθεί, πέρα από την ανάπλαση του αστικού ιστού, την πολυδιάστατη αναζωογόνηση της πόλης (Σωτηριάδου Β., 2005). Τίθεται λοιπόν το ερώτημα με ποιον τρόπο πραγματώνουν οι σύγχρονες πόλεις τις πολιτικές αυτές. Παραδοσιακά, ήταν η οικονομική και δημογραφική άνθηση που οδηγούσε σε έργα και παρεμβάσεις στις πόλεις. Σήμερα, αντιστρόφως, έργα και υποδομές

αποτελούν κινητήριο δύναμη για την προσέλκυση του κεφαλαίου και την αύξηση της ελκυστικότητάς τους.

Η επανααστικοποίηση που παρατηρήθηκε από τα τέλη της δεκαετίας του '80 μέχρι σήμερα, υποστηρίχθηκε από δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις και ήταν αποτέλεσμα των τάσεων συγκέντρωσης στις μητροπόλεις συγκεκριμένων οικονομικών τομέων και δραστηριοτήτων, όπως οι υψηλού επιπέδου εξειδικευμένες χρηματο-οικονομικές υπηρεσίες, τα προϊόντα και οι υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας και η βιομηχανία πολιτισμού και μέσων επικοινωνίας. Οι μητροπόλεις διατήρησαν την υπεροχή τους με τη συνεχή προσέλκυση διεθνών χρηματο-οικονομικών οργανισμών και κεντρικών εγκαταστάσεων πολυεθνικών εταιριών (Γοσπονδίνη Α., Μπιεράτος Η., 2006) , ερευνητικών κέντρων και εταιριών υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, διεθνών πολιτικών οργανισμών και κέντρων δημόσιας διοίκησης, επιχειρήσεων τέχνης, θεάματος και μέσων μαζικής επικοινωνίας.

Στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των μητροπόλεων μέσα στο ενιαίο ευρωπαϊκό αστικό σύστημα, ο αστικός σχεδιασμός έχει αναλάβει την τελευταία 20ετία ένα ιδιαίτερα κρίσιμο ρόλο στη συνεχή προσπάθεια διατήρησης του μητροπολιτικού χαρακτήρα και της υπεροχής της πόλης. Η εφαρμογή των νέων ρευμάτων και τάσεων στον αστικό σχεδιασμό χρησιμοποιούνται ως 'εργαλείο' δημιουργίας ενός ιδιαίτερου, πρωτοποριακού ή μοναδικού αστικού τοπίου αίγλης, εξουσίας και συμβολισμού του μητροπολιτικού χαρακτήρα. Οι αναγκαίες μορφές του χώρου (κτίρια, δημόσιος υπαίθριος χώρος) λειτουργούν ταυτόχρονα ως 'τοπόσημα' που ενισχύουν την ταυτότητα της πόλης και ως 'μαγνήτες' που έλκουν την κορυφή των δραστηριοτήτων στον τομέα των υπηρεσιών (πχ. κεντρικές εγκαταστάσεις πολυεθνικών εταιριών, διεθνής χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, πολυεθνικές εταιρίες υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας κλπ.) (Γοσπονδίνη Α., Μπιεράτος Η., 2006). Στα πλαίσια αυτά ο αστικός σχεδιασμός καλείται να συμβάλλει στη εξάλειψη των μειονεκτημάτων των μεγάλων πόλεων και να αναβαθμίσει το αστικό περιβάλλον με κίνητρο την προσέλκυση -πρωτίστως- κεφαλαίων. Με τον ανταγωνισμό των πόλων μέσα στο ενιαίο ευρωπαϊκό σύστημα να βρίσκεται σε πρώτο πλάνο, ο αστικός σχεδιασμός μετατρέπεται σε βασικό μέσον αναίρεσης των συσσωρευμένων χωρικών μειονεκτημάτων με κυρίαρχη δράση την ανάπλαση: ανάπλαση υποβαθμισμένων περιοχών, ανάπλαση και αναβίωση εγκαταλελειμμένων περιοχών, ανάπλαση ιστορικών τμημάτων του ιστού κ.α.

Θα λέγαμε ότι οι σύγχρονες αστικές αναπλάσεις και οι πολιτικές παρέμβασης

στις πόλεις σήμερα, τονώνουν τις εκάστοτε περιοχές και τον αστικό χώρο, όμως από την άλλη είναι επεμβάσεις για το marketing, την εικόνα και την ταυτότητα των περιοχών και όχι με πρωταρχικό στόχο την αναζωογόνηση και την ομαλή κατοίκηση των κατοίκων τους. Είναι ένα ανταγωνιστικό παιχνίδι των πόλεων με κινητήριο μοχλό την αρχιτεκτονική. Η πολιτισμική πολιτική αφορά στις ευρύτερες αλλαγές που υπόκεινται οι κεντρικές «υποβαθμισμένες» περιοχές, αλλά ταυτόχρονα και τις τάσεις παγκοσμιοποίησης που επιδρούν στον αστικό χώρο, όπως τις εντοπίσαμε παραπάνω, και χρησιμοποιεί τα χωρικά δρώμενα και το αρχιτεκτονικό δυναμικό για την προβολή της πόλης.

Τα μέσα προβολής που χρησιμοποιούνται είναι συνήθως τα εξής:

•**Τα μεγάλα έργα και οι αναπλάσεις μεγάλης κλίμακας** έδωσαν ώθηση σε πρώην βιομηχανικές πόλεις να ξεπεράσουν τα οικονομικά εμπόδια και να στοχεύουν πια σε έργα εντυπωσιασμού. Υποδομές για τους κατοίκους του κέντρου αντικαθίσταται πια από μεγάλα έργα κυρίως κυκλοφοριακά και πολιτισμικά, ώστε να αποκτήσει μία θέση στο παιχνίδι ανταγωνισμού με τις άλλες πόλεις.

•**Η διοργάνωση μεγάλων γεγονότων** (Ολυμπιακοί Αγώνες, Θεσμός της Πολιτιστικής πρωτεύουσας, Μουντιάλ κλπ.): Κατασκευάζονται έργα τα οποία αποδυναμώνουν τον κεντρικό συνολικό σχεδιασμό και εστιάζουν σε επιλεγμένες - επιλεκτικές παρεμβάσεις και σε «νέου τύπου» σχεδιασμούς, για την προσέλκυση επενδύσεων αιχμής και την εμπέδωση του επιδιωκόμενου διεθνούς ρόλου της πόλης. (Μαντουβάλου Μ., Μαυρίδου Μ., 2006)

•**Πολιτισμική Πολιτική / Μάρκετινγκ πόλεων:** Η πολιτιστική κατανάλωση και καταρχάς ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, συνδυάζοντας το τοπικό και την παράδοση, με το παγκόσμιο, πρόβαλαν μια συμβολική εικόνα και δημιούργησαν μια άλλη ταυτότητα.

Στις σύγχρονες αυτές αναπλάσεις χρησιμοποιείται η αρχιτεκτονική ως κινητήριο μοχλός της φήμης τους, για τη διαφήμισή τους. Η υψηλή επώνυμη αρχιτεκτονική και οι διεθνούς φήμης αρχιτέκτονες σχεδιάζουν αυτά τα κτίρια, ώστε να εντυπωσιάσουν και να δημιουργήσουν μια νέα ταυτότητα, προσελκύνοντας ακόμα περισσότερους επενδυτές και άρα μεγαλύτερη φήμη και αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα. Όλο αυτό το παιχνίδι είναι συνειδητό από την πλευρά του κράτους και δημιουργεί πρότυπα εξέλιξης, αλλά και σχέσεις αστικής οικονομικής ανάπτυξης με τον αστικό χώρο. Η πολιτιστική κατανάλωση, η διοργάνωση φεστιβάλ και καταρχάς ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός προσπάθησαν να αποτρέψουν την οικονομική ύφεση πόλεων. Βέβαια

Η ανάπλαση της πρώην λιμενοβιομηχανικής ζώνης του Αμβούργου σε Media City (πηγή: www.wikipedia.org)

Η ανάπλαση του παραλιακού μετώπου της Βαρκελώνης που ξεκίνησε με αφορμή την διοργάνωση των ολυμπιακών αγώνων το 1992 (πηγή: www.wikipedia.org)

τέτοιες ενέργειες είχαν προφανείς αρνητικές συνέπειες που συνδέονται με περικοπές δημοσίων δαπανών και κοινωνικής πρόνοιας. Αυτή η επιστράτευση του πολιτισμού φυσικά και άλλαξε το ρόλο του κέντρου των πόλεων, κάνοντάς το εστία της δημόσιας κοινωνικής ζωής.

Σύμφωνα με τα παραπάνω θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι οι σύγχρονες αναπλάσεις του αστικού χώρου αποτελούν κυρίως ένα εργαλείο οικονομικής και κοινωνικής αναδιάρθρωσης των πόλεων εδραιώνοντας και επαναπροσδιορίζοντας με τον τρόπο αυτό τη θέση τους στον Ευρωπαϊκό χώρο. Η διαπίστωση αυτή δεν απέχει από την πραγματικότητα αν και παράλληλα, στην προσπάθεια 'ρετουσαρίσματος' της φυσιογνωμίας μιας πόλης, προκύπτουν και παράπλευρα θα λέγαμε, οφέλη τόσο για το δομημένο όσο και το φυσικό περιβάλλον, τις συνιστώσες δηλαδή του αστικού περιβάλλοντος. Οι πόλεις σήμερα, για να είναι ανταγωνιστικές σε διεθνές επίπεδο και να προσελκύουν επενδύσεις, οφείλουν πέρα από αυτά που ήδη αναφέραμε, να ενδυναμώσουν την περιβαλλοντική εικόνα τους.

Η ανάπλαση στην υποβαθμισμένη ζώνη του Βίλβαο, με την υψηλή επώνυμη αρχιτεκτονική του μουσείου του Guggenheim που δημιούργησε μια συμβολική εικόνα και μια νέα ταυτότητα στην πόλη προς την κατεύθυνση του πολιτισμού (πηγή: www.wikipedia.org)

3.4 Η ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η προστασία και η σωστή ανάπτυξη του αστικού περιβάλλοντος απαιτεί συγκεκριμένες ενέργειες και πρακτικές, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πόλης και των κατοίκων ως μελών μιας κοινωνίας. Προστασία του αστικού περιβάλλοντος και βιώσιμη ανάπτυξη έχουν γίνει πλέον έννοιες συμπληρωματικές και ταυτόσημες την ίδια στιγμή.

Η βιώσιμη ανάπτυξη στις πόλεις θα πρέπει να συνοδεύεται από ορισμένα μέτρα για τον περιορισμό της φτώχειας, του αποκλεισμού και των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Με τον όρο «βιώσιμη ανάπτυξη» δεν αναφερόμαστε μόνο στην οικονομία, αλλά και σε μια ολοκληρωμένη κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική και περιβαλλοντική ανάπτυξη που στηρίζεται στην αειφορία και τη λογική αξιοποίηση όλων των πόρων και του ανθρώπινου δυναμικού μιας περιοχής μέσω μιας σειράς απαραίτητων μέτρων. Τα μέτρα αυτά αφορούν στην αύξηση της ελκυστικότητας των πόλεων, την υποστήριξη της καινοτομίας, του επιχειρηματικού πνεύματος και της οικονομίας της γνώσης, τη δημιουργία περισσότερων και υψηλότερης ποιότητας θέσεων εργασίας, τη διευθέτηση των ενδοαστικών ανισοτήτων, τη χρηστή διακυβέρνηση και τη χρηματοδότηση της πολεοδομικής ανάπτυξης. Γι' αυτόν το σκοπό, τέσσερα βασικά σημεία θα πρέπει να ληφθούν υπόψη: η κινητικότητα και η προσβασιμότητα των μέσων μαζικής μεταφοράς, η πρόσβαση σε υποδομές καθώς και σε σύγχρονες,

αποτελεσματικές και προσιτές υπηρεσίες, το φυσικό περιβάλλον και ένας πολιτιστικός τομέας που θα βασίζεται στην προσφορά υποδομής (Καπόπουλος Κ., Μαζιώτης Δ., 2008).

Η ανάπλαση υποβαθμισμένων αστικών περιοχών βρίσκεται στο επίκεντρο της συζήτησης για τη δημιουργία προϋποθέσεων αστικής ανάπτυξης όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια στο σύνολο σχεδόν των ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων. Είναι γεγονός ότι οι αναπλάσεις βεβαρημένων, τόσο περιβαλλοντικά όσο και οικιστικά, περιοχών των πόλεων αποτελεί σήμερα την πλέον ενδεδειγμένη προσέγγιση τόσο για την εξασφάλιση της ισόρροπης αστικής ανάπτυξης όσο και για τη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Καθώς οι πόλεις ως «ζωντανοί οργανισμοί» αναπτύσσονται, η εύρεση νέων χώρων και η δημιουργία νέων κέντρων καθίσταται αναγκαία αποτελώντας μονόδρομο για τη διασφάλιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της (Καπόπουλος Κ., Μαζιώτης Δ., 2008).

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '80, ξεκίνησαν οι πρώτες προσπάθειες για την αξιολόγηση των προβλημάτων των πόλεων και άρχισαν να διατυπώνονται ιδέες και προτάσεις πολιτικής για τα θέματα της αειφόρου ανάπτυξης, ενώ ταυτόχρονα γίνεται επανεκτίμηση του ρόλου των μητροπόλεων ως τόπων χωροθέτησης οικονομικών δραστηριοτήτων αιχμής και ως προϋποθέσεων της διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι πολλές ευρωπαϊκές πόλεις προχώρησαν τότε σε νέες μορφές αναπλάσεις, κυκλοφοριακές εξυγιάνσεις κλπ., ή έδωσαν μεγαλύτερη έμφαση στα δίκτυα 'πρασίνου - ελεύθερων χώρων', στην 'οικολογική διάσταση' των αστικών πολιτικών -χρηματοδοτώντας τις περισσότερες φορές τις αντίστοιχες παρεμβάσεις με δικούς τους πόρους και ενίοτε με Κοινοτικούς πόρους. Διαμορφώθηκε επομένως μια δέσμη ιδεών 'νέου τύπου αστικής παρέμβασης', πιο κοντινής στις κατευθύνσεις της αειφόρου ανάπτυξης (Αγγελίδης Μ., 2004). Παρακάτω, παρατίθενται κάποιες κατευθύνσεις πολιτικής και δράσης που προέρχονται κατά βάση από την Έκθεση εμπειρογνομώνων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την «αειφόρο ανάπτυξη των πόλεων» (1996). Σύμφωνα με αυτές τις συστάσεις, η αστική ανάπλαση πρέπει να χρησιμοποιείται για την επίτευξη των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης σε ποικίλες κατευθύνσεις. Ενδεικτικά, μπορεί να χρησιμοποιηθεί προκειμένου:

1 Να ενισχυθεί η κοινωνική συνοχή με τη συμμετοχή στη διαδικασία ανάπλασης ατόμων που κατοικούν σε υποβαθμισμένες περιοχές.

2 Να εξασφαλιστεί η αποκατάσταση των οικολογικών δεσμών και η ενίσχυση και

Αφίσα για τη διοργάνωση του 6^{ου} Συνεδρίου αειφορικών πόλεων στη Δουκέρνη, European Sustainable Cities & Towns (ESCT) (πηγή: ecolarissa.blogspot.gr)

η διατήρηση των οικολογικών αξιών, ως μέρος ενός ολοκληρωμένου συστήματος.

3 Να βελτιωθεί η δυνατότητα πρόσβασης σε υπάρχουσες περιοχές. Προκειμένου να δοθούν ευκαιρίες για πλέον αειφόρους μορφές μεταφοράς, μπορεί ειδικότερα, να προβλεφθεί η κατασκευή νέων υποδομών όπως είναι οι πεζόδρομοι και οι αυτοκινητόδρομοι, ενώ πρέπει να ενθαρρυνθεί η βελτίωση των δημόσιων μεταφορικών μέσων. Ενδεικτικά, μπορεί να χρησιμοποιηθεί η αστική ανάπλαση εκτάσεων που βρίσκονται κοντά σε σιδηροδρομικούς σταθμούς για υψηλής πυκνότητας ανάπτυξη, η οποία συγκεντρώνει πολλές δραστηριότητες.

4 Να αναδειχθεί η αστική πολιτιστική κληρονομιά.

5 Να αναβαθμιστούν και να αξιοποιηθούν στην κατεύθυνση της αειφορίας οι αχρηστεμένες, εγκαταλελειμμένες ή μολυσμένες εκτάσεις.

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος έχει αναδειχθεί σε θέμα πρώτης προτεραιότητας στις πολιτικές για τις πόλεις. Σε σχέση με τον πολεοδομικό σχεδιασμό δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη / προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, τη βελτίωση των υποδομών και την ενίσχυση των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς καθώς επίσης την ευαισθητοποίηση των ανθρώπων για τα περιβαλλοντικά θέματα μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες στα προγράμματα ανάπτυξης. Το περιβάλλον δεν πρέπει να θεωρείται πλέον μόνο χώρος για οικιστική ανάπτυξη αλλά ως ουσιαστικός παράγοντας για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του αστικού χώρου και την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής. Η αναζήτηση της αειφόρου ανάπτυξης, δηλαδή της εξισορρόπησης των κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών στόχων είναι συνάρτηση των ιδιαιτεροτήτων της κάθε πόλης και επομένως μπορεί να διαφέρει από τόπο σε τόπο.

4 Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ, ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Εξετάζοντας τον ευρωπαϊκό χώρο θα διαπιστώσει κανείς ότι παρά τις τυχόν πολιτικές, οικονομικές ή διοικητικές διαφορές, η ανάπτυξη του πολεοδομικού ιστού μέσα στο σύνολο των ευρωπαϊκών χώρων υπακούει στις ίδιες νομοτέλειες, ακολουθεί παρόμοιους στόχους και έχει παράλληλη εξέλιξη. Μέσα από την ανάλυση αναπλάσεων των μεγαλύτερων ευρωπαϊκών πόλεων όπως το Παρίσι, το Βερολίνο, το Λονδίνο, κ.α. μπορεί κανείς να κατανοήσει τις τεράστιες δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις σε μεγάλα έργα αστικού σχεδιασμού και αρχιτεκτονικής που έγιναν στις μητροπόλεις της Ευρώπης από τα τέλη της δεκαετίας του '80 μέχρι σήμερα.

Στο Παρίσι, κατά την προεδρία του Mitterrand, στο ζήτημα της προβολής του μητροπολιτικού χαρακτήρα της πόλης υιοθετήθηκε μια προσέγγιση καθαρά προσανατολισμένη στον πρωτοποριακό αστικό και αρχιτεκτονικό σχεδιασμό. Τα μεγάλα έργα αυτής της περιόδου, τα οποία υλοποιήθηκαν με γενναία δημόσια χρηματοδότηση και κάλυπταν σχεδόν όλο το Παρίσι, διασπαρμένα στο κέντρο και την περιφέρεια, ήταν όλα προϊόν διεθνών διαγωνισμών αρχιτεκτονικής και αστικού σχεδιασμού. Μερικά από αυτά είχαν ξεκινήσει από την προηγούμενη προεδρία όπως το *Institute of the Arab World*, το *Science Museum* στο *La Villette* και το *Musee d' Orsay*.

Ειδικότερα στο Βερολίνο, μετά την κατεδάφιση του Τείχους το 1989 και την ανακήρυξη του ως πρωτεύουσα της Γερμανίας, ακολούθησε ένα μεγάλο κύμα παρεμβάσεων αστικού σχεδιασμού που αφορούσαν στην ανάπτυξη υποβαθμισμένων περιοχών κοντά στο Τείχος στις οποίες θα αναφερθώ

Institute of the Arab World, Παρίσι. Το κτίριο, σχεδιασμένο από τον Jean Nouvel, συνδυάζει τις σύγχρονες κατασκευαστικές τεχνικές και υλικά μαζί με παραδοσιακά στοιχεία της αραβικής αρχιτεκτονικής (πηγή: www.parisdigest.com)

Science Museum, Παρίσι. Στην προσπάθεια μετατροπής του παλιού σφαγείου σε μουσείο της επιστήμης και της τεχνολογίας, ο αρχιτέκτονας αποφάσισε να ανοίξει το κτίριο στο φως, ώστε να αποτελεί «μια πηγή ενέργειας του ζωντανού κόσμου» (πηγή: www.parisdigest.com)

αναλυτικά παρακάτω. Ο επανασχεδιασμός του αστικού χώρου, όπως θα δούμε, είναι ένα προϊόν διεθνών διαγωνισμών με συμμετοχή πολυεθνικών κατασκευαστικών εταιριών σε συνεργασία με μεγάλα ονόματα αρχιτεκτόνων-πολεοδόμων. Απέναντι στη αστική ανανέωση με «βαριά» παρέμβαση μέσω σημαντικών κατεδαφίσεων, σήμερα προβάλλεται και εδώ μια πολιτική αναζωογόνησης των υποβαθμισμένων συνοικιών, η οποία βασίζεται στα μικρά βήματα. του σε νέες μορφές συνεργατικής δράσης ανάμεσα στους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς (Στεφάνου Ι., Χατζοπούλου Α., Νικολαΐδου Σ., 1995).

Ακόμη θα μπορούσαν να αναφερθούν τα παραδείγματα ανάπτυξης στα Liverpool Docks και στην περιοχή Kop Van Zuid του Rotterdam στη δεκαετία του '90. Ο επανασχεδιασμός του αστικού ιστού επικέντρωσε σε ζητήματα αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και φυσιογνωμίας της πόλης ενώ ταυτόχρονα παρήγαγε χώρο για νέες ανθούσες δραστηριότητες και χρήσεις -ψυχαγωγία, πολιτισμός, εμπόριο, υπηρεσίες, κατοικία. Αυτές οι αναπλάσεις μεγάλης κλίμακας τόσο στο Liverpool, όσο και στο Rotterdam, θεωρούνται ότι συνέβαλλαν σημαντικά στην επιδιωκόμενη αναδιάρθρωση της τοπικής οικονομίας.

Σημαντικότερο παράδειγμα επίσης, είναι η πόλη Bilbao στην περιοχή των Βάσκων στην Ισπανία, όπου ο αναπτυξιακός ρόλος του αστικού σχεδιασμού ως μέσον άρσης της περιθωριοποίησης καταδεικνύεται με τον καλύτερο τρόπο. Μέχρι τη δεκαετία του '90, το Bilbao, αποτελούσε αποβιομηχανοποιημένη πόλη με οξυμένα προβλήματα οικονομικής ύφεσης και ανεργίας, με εγκαταλελειμμένες ή υπολειμνογούσες εγκαταστάσεις παραδοσιακής βαριάς βιομηχανίας στο κέντρο της πόλης δίπλα στο ποτάμι. Η μεγάλης κλίμακας ανάπτυξη της παλιάς βιομηχανικής περιοχής και ο πρωτοποριακός φυσικός ανασχεδιασμός του αστικού χώρου έχουν μετατρέψει το Bilbao σε κέντρο αστικού τουρισμού. Ειδικότερα, το κτίριο του μουσείου Guggenheim και ο πρωτοποριακός σχεδιασμός του από τον Frank Gehry, τεκμηριώνουν με τον καλύτερο τρόπο μια νέα τάση που αναδύεται διεθνώς και αφορά στον αστικό τουρισμό καθώς και στη σχέση μεταξύ χώρου και επισκέπτη. Ανεξαρτήτως των συγκεκριμένων λειτουργιών και δραστηριοτήτων που μπορεί να φιλοξενούνται στο χώρο (κτίριο ή δημόσιο υπαίθριο χώρο), ο πρωτοποριακός φυσικός σχεδιασμός του χώρου μπορεί να καταστήσει έκθεμα τον ίδιο το χώρο και να τον μετατρέψει σε αξιοθέατο και πόλο τουριστικής έλξης.

Στο Λονδίνο, η ανάπτυξη των Docklands, που χαρακτηρίστηκε από μεγάλες επενδύσεις κρατικών και ιδιωτικών κεφαλαίων, μπορεί επίσης να θεωρηθεί έργο συνυφασμένο με την προσπάθεια πρωτοποριακού επανασχεδιασμού του

Η περιοχή μετά την ανάπτυξη στα Liverpool Docks (πηγή: andrewlainton.wordpress.com)

Guggenheim museum στο Bilbao, σχεδιασμένο από τον Frank Gehry (πηγή: www.flickr.com)

Canary Wharf των Docklands, Λονδίνο (πηγή: www.imvisitinglondon.com)

Liverpool Docks
(πηγή: www.ndrewlainton.wordpress.com)

Kop Van Zuid του Rotterdam
(πηγή: www.leeharveyoswald.nl)

αστικού χώρου με στόχο την υλοποίηση του οράματος επέκτασης του επιχειρηματικού κέντρου του City ανατολικά αλλά και της αναβάθμισης του μητροπολιτικού χαρακτήρα του Λονδίνου συνολικά. Τα Docklands αναπτύχθηκαν πριν από ενάμισι αιώνες. Η μεγάλη επέκταση των αποβάθρων (docks) από αυτές της Αγ. Αικατερίνης δίπλα στον πύργο του Λονδίνου ως το Barling, δημιούργησε το μεγαλύτερο λιμάνι του κόσμου. Τη δεκαετία του 1830 αναπτύχθηκαν και ναυπηγεία. Η βιομηχανική ανάπτυξη ενθαρρύνθηκε από την κατασκευή αποβάθρων και τη βελτίωση των οδικών μεταφορών. Όλα αυτά οδήγησαν στη δημιουργία κατοικιών για την εργατική τάξη. Πολλοί είναι οι παράγοντες που συνέβαλλαν τελικά στο κλείσιμο των Docklands. Διεθνείς συγκυρίες από τη μια, σε συνδυασμό με εθνικούς παράγοντες (ανταγωνισμός με άλλα λιμάνια) και τοπικούς παράγοντες (κακή διαχείριση) είναι κάποιοι από αυτούς. Τον Απρίλιο του 1971, ο Peter Walker ανήγγειλε ότι μια ολοκληρωμένη μελέτη των Docklands επρόκειτο να πραγματοποιηθεί. Η αναδιαμόρφωση θα βασιζόταν στις μεγάλης κλίμακας εμπορικές και γραφειακές εγκαταστάσεις, με μια έμφαση στις επενδύσεις ιδιωτικού τομέα (London Docklands Study Team, 1973). Σε πρόσφατες κριτικές θεωρήσεις της ανάπτυξης των Docklands (Hinsley and Malone, 1996) διατυπώνεται η άποψη ότι η διαδικασία που ακολουθήθηκε πρώτον, αντιπροσωπεύει ένα πρότυπο αστικής ανάπτυξης προσαρμοσμένο στους κανόνες της αγοράς όπου περιορίζεται συμμετοχή φορέων ενώ αυξάνονται οι επιλογές των ιδιωτικών συμφερόντων, και δεύτερον, εντάσσεται σε ένα πλαίσιο σαφώς προσανατολισμένο στη μορφή του αστικού χώρου, όπου περιθωριοποιείται ο πολεοδομικός προγραμματισμός ενώ ανατίθεται κυρίαρχος ρόλος στον αστικό σχεδιασμό και στην αρχιτεκτονική. Αυτά φαίνονται πολύ καθαρά ειδικότερα στην περίπτωση της περιοχής Canary Wharf των Docklands. Γενικότερα στην Αγγλία, γρηγορότερα από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, έγινε αντιληπτή η αξία των μικρών παρεμβάσεων με στόχο την επανάχρηση του παλαιού κελύφους. Ήδη στα μέσα της δεκαετίας του '60 οι συνολικές ολοκληρωμένες παρεμβάσεις εγκαταλείπονται μετά από έντονη κριτική και στη θέση τους αρχίζουν οι μικρές παρεμβάσεις κλίμακας γειτονιάς. Η ρεαλιστική αυτή αντιμετώπιση δεν εμπόδισε τους Άγγλους να συλλάβουν και να πραγματοποιήσουν τη μεγαλύτερη ίσως επιχείρηση ανάπτυξης του αιώνα που είδαμε παραπάνω. Ομοίως, οι πρόσφατες προσπάθειες για τον επαναπροσδιορισμό του Μιλάνου ως μητρόπολης της κεντρικής Ευρώπης συνδέονται επίσης με σημαντικά έργα αστικής αναδόμησης και ανάπτυξης στο κέντρο της πόλης, όπως η αναδόμηση

της περιοχής Milan Fair. Σύμφωνα με το πρώτο βραβείο του διεθνούς διαγωνισμού αστικού σχεδιασμού που κέρδισαν οι Zaha Hadid, Arata Isozaki, Daniel Libeskind και Pier Paolo Maggiora, η επανοικοδόμηση της περιοχής του παλιού Milan Fair θα στηρίζεται στον καινοτόμο σχεδιασμό και μορφολογία επιχειρώντας την προσέλκυση οικονομικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου, εταιριών υψηλής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας και μέσω μαζικής ενημέρωσης. Ως συνέπεια της μαζικής αστικοποίησης των πληθυσμών, της συγκέντρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων και της σημαντικής οικιστικής επέκτασης των μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων κατά τις δεκαετίες '50 και '60, αυτή η ομάδα ευρωπαϊκών πόλεων χαρακτηρίστηκε από τις επόμενες δεκαετίες από υποβάθμιση της ποιότητας του αστικού χώρου και κατά συνέπεια της αστικής ζωής: υψηλές πολεοδομικές πυκνότητες, χαμηλή ποιότητα σχεδιασμού και κατασκευής του χώρου, αίσθηση έλλειψης ταυτότητας του χρήστη στο χώρο, αντιθέσεις κοινωνικών ομάδων μέσα στον αστικό ιστό, μόλυνση του περιβάλλοντος κ.α. Αυτά τα χωρικά και κοινωνικά μειονεκτήματα των μεγάλων πόλεων σε συνδυασμό με συνυπάρχουσες οικονομικές δυσκαμψίες (π.χ. υψηλές τιμές γης, σχετικά μεγάλο κόστος υπηρεσιών) κατέστησαν αυτή τη μεγάλη ομάδα πόλεων λιγότερο ελκυστική σαν τόπο εγκατάστασης -διαμονής ή εργασίας. Ειδικότερα στην περιφέρεια της Ευρώπης, η υποβάθμιση της ποιότητας του αστικού χώρου και της αστικής ζωής στις μεγάλες πόλεις ήταν εντονότερη αφού η εσωτερική μετανάστευση πληθυσμών προς αυτές ήταν ταχύτερη και μαζικότερη και είχε ως συνέπεια την άναρχη οικονομική και οικιστική ανάπτυξή τους.

Milan Fair . Ο καινοτόμος σχεδιασμός στοχεύει στην προσέλκυση οικονομικών δραστηριοτήτων στην περιοχή (πηγή: www.wikipedia.org)

5 ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΠΙΤΥΧΗΜΕΝΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗ

Σε μια προσπάθεια αποτίμησης της τρίτης γενιάς των αστικών αναπλάσεων στην Ευρώπη, θα μπορούσαν να προταθούν μια σειρά από κριτήρια αξιολόγησης τα οποία συναρτώνται και με τους στόχους παρέμβασης. Σήμερα οι στόχοι σε σχέση με αυτούς των δεκαετιών του '50 και του '60 έχουν σημαντικά βελτιωθεί και εμπλουτιστεί, αλλά και οι μεθοδολογίες προσέγγισης του αστικού χώρου έχουν θεαματικά εξελιχθεί.

Οι βασικές αρχές για μια επιτυχημένη ανάπλαση και αναζωογόνηση των αστικών κέντρων μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: (ΥΠΕΚΑ)

1. Διαφοροποίηση λειτουργιών και χρήσεων

Οι αναπλάσεις που συντελέστηκαν σε ιστορικά κέντρα τις προηγούμενες δεκαετίες είχαν, όπως είδαμε, σαν αποτέλεσμα την απομάκρυνση της κατοικίας και του καθημερινού και σπάνιου εμπορίου, που χαρακτήριζαν παραδοσιακά τα κέντρα αυτά, καθώς και την αντικατάστασή τους από λειτουργίες του τριτογενούς τομέα. Η αιτία ήταν η σταδιακή εγκατάλειψή τους από τους παλιούς κατοίκους τους, η αλλοίωση και υποβάθμιση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, η επικράτηση χρήσεων που είχαν καθαρά κερδοσκοπικό χαρακτήρα, δεδομένα τα οποία βαθμιαία οδήγησαν σε μια κοινωνική και οικονομική μετάλλαξη και σε πολλές περιπτώσεις σε παρακμή και μαρασμό. Κάποιες φορές είτε μέσω της επέκτασης των χρήσεων των ιδιωτικών χώρων είτε μέσω των μαζικών πεζοδρομήσεων που συντελούνταν αδιακρίτως του μεγέθους, της γεωμετρίας ή της ιεραρχίας τους στο ευρύτερο κυκλοφοριακό

σύστημα, ο ιδιωτικός χώρος επεκτάθηκε σε βάρος του δημόσιου χώρου, με αποτέλεσμα το σταδιακό αποκλεισμό των κατοίκων των ιστορικών κέντρων από μια σειρά λειτουργιών όπως η αναψυχή, η ελεύθερη πρόσβαση στο δημόσιο χώρο κ.α. Η επικράτηση αυτών των τάσεων είχε επίσης και ως συνέπεια, οι πόλεις και τα ιστορικά τους κέντρα να γίνονται πάλι επίδικα αντικείμενα των κοινωνικών τάξεων και ομάδων, στις οποίες το σύγχρονο εκμεταλλευτικό και πολλές φορές αυταρχικό σύστημα παραγωγής και εξουσίας στερεί από τους κατοίκους-χρήστες από μια σειρά δικαιώματα κοινωνικά, πολιτικά και χωρικά, που συνδέονται με την πόλη. Στο πλαίσιο αυτό ο δημόσιος χώρος της πόλης μετατρέπεται ολοκληρωτικά σε εμπόρευμα, αλλά και ο ιδιωτικός καθίσταται αντικείμενο ανεξέλεγκτης κερδοσκοπίας, υπεράνω κανόνων και περιορισμών που θα απέβλεπαν στη διαφύλαξη του δημόσιου συμφέροντος και του χώρου ως συλλογικού αγαθού ανεξαρτήτως ιδιοκτησιακού καθεστώτος (Σαρηγιάννης Γ., 1999).

Είναι γενικά αποδεκτό ότι ο χώρος, και πολύ περισσότερο οι πόλεις, μπορούν να εκλειφθούν ως ένα σύνολο χρήσεων γης. Οι χρήσεις γης και οι όροι δόμησης συναποτελούν ένα πλαίσιο κανόνων για την ανάπτυξη του αστικού χώρου. Το υπόβαθρο αυτής της ανάπτυξης προσδιορίζεται από την οριοθέτηση του ιδιωτικού και του δημόσιου χώρου, τους τύπους ιδιοκτησίας της γης και την οργάνωση της οικοδομικής δραστηριότητας. Οι χρήσεις γης διαμορφώνονται ανάλογα με το είδος του αστικού ιστού, το ιστορικό υπόβαθρο της προς ανάπτυξη περιοχής και γενικότερα με τις επικρατούσες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Για παράδειγμα, τα Docklands στο Λονδίνο επελέγησαν να αποτελέσουν επιχειρηματική ζώνη, στην οποία οι επιχειρήσεις θα εξαιρούντο από μια σειρά φόρων και θα είχαν μια σειρά από άλλα κίνητρα, συμπεριλαμβανομένων και της διαχείρισης κεφαλαίων (Βασενχόβεν Λ., 1995). Η επιλογή αυτή είχε σαν αποτέλεσμα την προσέλκυση επενδύσεων και την αλματώδη ανάπτυξη της περιοχής. Το πρόγραμμα επέκτασης το οποίο εκπονήθηκε και υλοποιήθηκε από το Lon don Docklands Development Corporation κατέστησε την περιοχή σαν ένα κέντρο εμπορικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων, αλλά παράλληλα και μια περιοχή πολυτελούς κατοικίας.

Η σημερινή τάση διεθνώς αλλά και στον ελληνικό χώρο είναι η διαφοροποίηση και η εναλλαγή των χρήσεων στην ίδια περιοχή, με στόχο την προώθηση της μείξης χρήσεων και της συμπληρωματικότητάς τους. Πρόκειται για νέα αντίληψη στο χωρικό σχεδιασμό, η οποία ουσιαστικά καταργεί τα σύνορα μεταξύ

κατοικίας, χώρου εργασίας και διασκέδασης. Η λογική του zoning που κυριάρχησε μεταπολεμικά, και αποτελούσε απότοκο του μοντέρνου κινήματος, θεωρείται από μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας ότι πολύ λίγο ωφέλησε την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των πόλεων, με αποτέλεσμα μεγάλα μέρη του αστικού ιστού να αποκοπούν από το σώμα της πόλης, σε κάποιες περιπτώσεις να περιθωριοποιηθούν, ή άλλοτε να καταστούν 'υπνουπόλεις' είτε εργατικών στρωμάτων, είτε πολυτελείς και απρόσιτες για τους πολλούς περιοχές κατοικίας, και ενδεχομένως να αυξηθεί η υπεραξία της περιοχής, γεγονός που ευνοεί την κερδοσκοπία της γης. Η άποψη αυτή πηγάζει και από τη διαμετρικά αντίθετη προς τον απόλυτο διαχωρισμό των χρήσεων λογική. Κάποια προβλήματα, ωστόσο, είναι δυνατό να προκύψουν επειδή η απόλυτη ελευθερία διεξόδου μιας άλλης χρήσης μέσα στην περιοχή στην οποία καθορίζεται μια γενική χρήση ενέχει τον κίνδυνο να εγκαταλειφθεί στην περιοχή η γενική χρήση - που προφανώς είναι και η επιδιωκόμενη για την ορθή λειτουργία των πόλεων και των ιστορικών κέντρων - και να επικρατήσει η άλλη. Αυτή η τελευταία φυσικά δεν αποκλείεται, όμως η διόγκωσή της αλλοιώνει τον προορισμό της περιοχής. Υπάρχει επομένως ανάγκη -εφόσον είναι επιθυμητή η συνύπαρξη χρήσεων- η γενική χρήση που ορίζεται στην περιοχή να εξασφαλίζει ένα ελάχιστο της παρουσίας της, ενώ από την άλλη μεριά οι λοιπές χρήσεις να μην ξεπερνούν -η καθεμιά αλλά και όλες μαζί- ένα μέγιστο για αυτές όριο.

Σε διάφορες πόλεις του εξωτερικού θεσμοθετούνται ποσοστά -μέγιστα για τις λοιπές χρήσεις και ελάχιστα για τη γενική χρήση. Η δυσκολία μιας τέτοιας ρύθμισης έγκειται στο πόσο εξειδικευμένα ως προς τον γεωγραφικό χώρο θα τεθεί. Αν αφορά ολόκληρη την περιοχή, τότε μόλις μια χρήση φτάσει στο μέγιστο για αυτήν όριο, η περιοχή χαρακτηρίζεται ως κορεσμένη αναφορικά με την υπόψη χρήση.

2. Δομική συγκρότηση του αστικού χώρου

Μέσα στα πλαίσια των αναπλάσεων και γενικότερα της ανασυγκρότησης του αστικού συστήματος και του οικιστικού περιβάλλοντος, οι αστικές υποδομές πρέπει να αντιμετωπιστούν ως ολοκληρωμένο σύστημα, και όχι απλώς ως εξειδικευμένα τεχνικά ζητήματα, ασύνδετα το ένα από το άλλο. Τα δίκτυα τεχνικών υποδομών (ύδρευση, αποχέτευση, επεξεργασία υγρών αποβλήτων, διαχείριση απορριμμάτων, κυκλοφορία και στάθμευση, επικοινωνίες και ενέργεια) και οι κοινωνικές δομές και συλλογικές εξυπηρετήσεις θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις νέες τεχνολογικές απαιτήσεις και τις χωρικές

ιδιαιτερότητες και προτεραιότητες των ιστορικών κέντρων. Σε κάθε περίπτωση, επιτυχημένος πολεοδομικός σχεδιασμός, όπως νοείται στη σύγχρονη εποχή, δεν μπορεί να υπάρξει αν οι παρεμβάσεις που εστιάζονται στη μορφολογία του χώρου δεν ολοκληρώνονται χωρίς την πραγμάτωση παράλληλων δράσεων άλλου τύπου.

Η χάραξη μιας πολιτικής που θα βελτιώνει τις συνθήκες ζωής και τη λειτουργικότητα της πόλης, και ιδιαίτερα στις περιοχές των ιστορικών κέντρων, προϋποθέτει τη διερεύνηση και την απάντηση συγκεκριμένων ζητημάτων που αφορούν το επίπεδο των κοινωφελών υπηρεσιών της πόλης και το βαθμό ικανοποίησης των αναγκών, τις συνθήκες στέγασης, τις ανάγκες κατοικίας, τις μεταβολές και τις τάσεις της ζήτησης στον τομέα της στέγης, τις δυνατότητες, τα προβλήματα και τις αδυναμίες του πλαισίου σχεδιασμού. Οι αναπλάσεις και γενικότερα οι επεμβάσεις στα ιστορικά κέντρα πρέπει να στοχεύουν:

- Στην επάρκεια και την ισόρροπη κατανομή των αστικών υποδομών
- Στην οικιστική ανανέωση και περιβαλλοντική αναβάθμιση των υφιστάμενων γειτονιών
- Στο σχεδιασμό της αστικής ανάπτυξης με σεβασμό στις αρχές της βιωσιμότητας
- Στην αξιοποίηση των διαθέσιμων εθνικών και κοινοτικών πόρων
- Στην αναζήτηση της οικολογικής ισορροπίας και της ποιότητας ζωής, οι οποίες μειώνουν τις χωρικές ανισότητες και εξαλείφουν τους θύλακες κοινωνικού αποκλεισμού.

Επίσης είναι σκόπιμο να αποφευχθεί με κάθε τρόπο η απομόνωση και η περιχαράκωση των παραδοσιακών συνόλων από την υπόλοιπη πόλη και η σχεδιαζόμενη παρέμβαση να μη στερείται άρθρωσης με τον ευρύτερο δημόσιο χώρο. Η απομόνωση ιστορικών κέντρων από τον υπόλοιπο οικιστικό ιστό έχει σαν αποτέλεσμα την εμφάνιση τεχνητών ορίων, την απώλεια της ιστορικής και πολιτιστικής ταυτότητας και την ασυνέχεια.

Στην περίπτωση αυτή εντάσσονται οι επεμβάσεις στο Chiado στη Λισαβόνα ή στο Temple Bar στο Δουβλίνο. Μετά την επέμβαση στο Chiado δημιουργήθηκε μια περιοχή η οποία συνδυάζει παλιές και νέες εγκαταστάσεις, αποτελεί συνήθη προορισμό για αγορές και ψώνια, αλλά επίσης αποτελεί πόλο έλξης πολιτιστικού ενδιαφέροντος μια και στην περιοχή βρίσκονται πολλά μουσεία, θέατρα και καφέ διατηρώντας με αυτό τον τρόπο και το διαχρονικό χαρακτήρα της, ως σημείο συνάντησης και περιοχή αναψυχής.

Ανάλογα χαρακτηριστικά παρουσιάζει και η επέμβαση στην περιοχή του Temple Bar στο κέντρο του Δουβλίνου. Η περιοχή αυτή αποτελεί έδρα πολλών ιρλανδικών πολιτιστικών κέντρων αλλά στην ίδια περιοχή βρίσκονται και η Κεντρική Τράπεζα της Ιρλανδίας και το Χρηματιστήριο, γεγονός που την καθιστά σημαντικό κέντρο της οικονομικής και της πολιτιστικής ζωής της πόλης η σύνδεσή τους με το κέντρο του Λονδίνου επετεύχθη με τη δημιουργία γραμμής υπόγειου σιδηρόδρομου και με την Docklands Light Railway η οποία επεκτάθηκε προς το Beckton, το Lewisham, το αεροδρόμιο του Λονδίνου, το North Woolwich και το Statford. Τέλος, η αναζωογόνηση των Docklands εξαπλώνεται και στα ευρύτερα προάστια του ανατολικού Λονδίνου και σε τμήματα των κομητειών του Kent και του Essex.

3. Χρήση νέων εννοιών, μεθοδολογιών και πρακτικών παρέμβασης

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα και μετά από εφαρμογή πολλών προγραμμάτων επεμβάσεων μεγάλης, μεσαίας ή μικρής κλίμακας σε διεθνές επίπεδο, καταστεί εφικτή η εισαγωγή νέων όρων, μεθόδων και καινοτόμων ιδεών. Τέτοιου είδους μεθοδολογιών και πρακτικών παρεμβάσεων αναπτύχθηκαν σε ιταλικές πόλεις και σε ευρωπαϊκές χώρες, με πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα την περίπτωση των Docklands του Λονδίνου καθώς χαρακτηρίζεται από ευελιξία, ευαισθησία και μακροπρόθεσμο πλάνο προγραμματισμού και σχεδιασμού. Επίσης το πρόγραμμα ανάπλασης και αναζωογόνησης στο Temple Bar έλαβε χώρα από ένα καινοτόμο αρχιτεκτονικό πλαίσιο-σχέδιο το οποίο υλοποιήθηκε από μια σύμπραξη αρχιτεκτονικών πρακτικών γνωστής ως Group 91. Η προώθηση καινοτόμων εφαρμογών με στόχο τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη και την υλοποίηση των προγραμμάτων αστικών επεμβάσεων και αναπλάσεων δύναται να περιλαμβάνει την ανάπτυξη του ανταγωνισμού με την εισαγωγή κατάλληλου θεσμικού πλαισίου λειτουργίας, τεχνογνωσίας και καινοτομιών σε όλους τους τομείς των υποδομών, τόσο στο σχεδιασμό όσο και στη διαχείρισή τους.

Η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών στους τομείς τόσο του αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, όσο και των κατασκευών συνέβαλλε στη δημιουργία νέων πρωτοποριακών αρχιτεκτονικών και αστικών μορφών, οι οποίες κερδίζουν συνεχώς έδαφος στις επιλογές του στρατηγικού σχεδιασμού και ανασχεδιασμού των πόλεων.

4. Μορφολογική συνέπεια ως προς την προϋπάρχουσα αρχιτεκτονική μορφή, ένταξη μνημείων και παραδοσιακών συνόλων.

Chiado, Λισσαβόνα (πηγή: doverkohl.blogspot.gr)

Temple Bar, Δουβλίνο (πηγή: www.flickr.com)

Προϋπόθεση για την επιτυχία ή όχι της επέμβασης αποτελεί και ο σεβασμός προς την επικρατούσα αρχιτεκτονική μορφή και ύφος του δομημένου περιβάλλοντος, και η αρμονική ένταξη νέων μορφών μέσα στα υπάρχοντα κελύφη. Η σημασία στην αισθητική και στην εικόνα του αστικού χώρου είναι εμφανής σχεδόν σε όλες τις σημερινές μελέτες επέμβασης και την υλοποίησή τους. Στην ίδια λογική αντιμετωπίζεται και η ένταξη των σωζόμενων μεμονωμένων μνημείων και αρχαιολογικών συνόλων στην προς επέμβαση περιοχή. Ιδιαίτερα η διαμόρφωση των αρχαιολογικών χώρων ως δημόσιων χώρων, ενταγμένων στη λειτουργική συνέχεια της πόλης, αποτελεί ένα σύγχρονο αρχιτεκτονικό θέμα που εμπεριέχει πολλά και σύνθετα προβλήματα για την επίλυσή του. Απαιτεί μια μεγάλη συζήτηση γύρω από την ερμηνεία και τα χαρακτηριστικά των αρχαιολογικών τόπων, που θα αγγίζει την ουσία του σχεδιασμού αυτών των χώρων και που θα θέτει το ουσιαστικότερο ίσως ερώτημα: ένταξη μέσα στο σύγχρονο αστικό ιστό και αξιοποίησή τους για τη δημιουργία ιδιαίτερων δημόσιων χρήσεων ή περιχαράκωσή τους ως διάσπαρτων μουσειακών ρωγμών; Τα μεμονωμένα μνημεία, οι αρχαιολογικοί χώροι και οι ιστορικοί τόποι που βρίσκονται μέσα σε μια σύγχρονη και ζωντανή πόλη, δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται μόνο με την έννοια της 'προστασίας', αλλά και με την έννοια της 'ένταξης', ενσωμάτωση δηλαδή στο σύγχρονο κοινωνικό, λειτουργικό και πολιτιστικό γίνεσθαι, της πόλης που τους περιβάλλει. Η διαδικασία της ένταξης είναι η μόνη που μπορεί να αντισταθεί στην υποβάθμισή τους και τη σταδιακή τους εγκατάλειψη και θα τους μετατρέψει σε ζωντανούς οργανισμούς και όχι απλά αξιοθέατα, όσο καλά διατηρημένα και αν είναι. Το βέβαιο πάντως είναι πως ο κάθε τόπος είναι μοναδικός, με διαφορετικές ανάγκες και με διαφορετικό το ευρύτερο περιβάλλον του και οι αρχιτεκτονικές, πολεοδομικές και οι όποιες άλλες επεμβάσεις οφείλουν να αποβλέπουν σε τόπους οικείους και βιώσιμους για την σύγχρονη πόλη και τις ανάγκες της. Η ανάπτυξη του αστικού περιβάλλοντος θα πρέπει σε επίπεδο υποδομών και ποιότητας ζωής να λαμβάνει υπόψη της το θέμα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Παρολαυτά το θέμα της διαχείρισης του πολιτισμικού αποθέματος αν και είναι από τα πρώτα που τίθενται, είναι από τα πρώτα που αμφισβητούνται. Ο σχεδιασμός του πολιτιστικού περιβάλλοντος προϋποθέτει την δημιουργική αλληλοσυσχέτιση παράδοσης και μοντερνισμού. Υπό αυτή την έννοια, η διατήρηση του αρχιτεκτονικού ύφους δε θα πρέπει να περιορίζεται στη στείρα επανάληψη και απομίμηση παλαιότερων αρχιτεκτονικών μορφών. Η σύγχρονη οικοδομική τεχνολογία και τα νέα υλικά με ορθή χρήση αποτελούν στοιχεία

εμπλουτισμού της εικόνας του ιστορικού χώρου εκφράζοντας τη σημερινή πραγματικότητα σαν αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορικής συνέχειας. Επομένως, η διατήρηση δεν αναφέρεται σε σκηνογραφικές λύσεις με αμφίβολα συχνά κριτήρια, αλλά εκφράζει μια κοινωνική ανάγκη και αποβλέπει στην επανασύνδεση του ιστορικού χώρου σε σύγχρονους τρόπους ζωής, θέτοντας τον άνθρωπο σαν τελικό στόχο κάθε προσπάθεια ανάπτυξης.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα επιτυχούς συνύπαρξης της επικρατούσας αρχιτεκτονικής μορφής με την αρμονική ένταξη νέων μορφών μέσα στα υπάρχοντα κελύφη ανευρίσκονται στο Temple Bar του Δουβλίνου και στο Chiado της Λισσαβόνας, ενώ δε λείπουν και οι περιπτώσεις μεγάλης σύγχυσης στο χειρισμό της αρχιτεκτονικής πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως οι Halles στο Παρίσι, εν μέρει και τα Docklands στο Λονδίνο, όπου τα νέα κτίρια αντιπαρατίθενται στα warehouses (αποθήκες) του προηγούμενου αιώνα.

Στην περίπτωση του Chiado, ένα παραδοσιακό σύνολο κτιρίων και μνημείων της ρωμαϊκής εποχής, της εποχής του Μεσαίωνα, της Αναγέννησης και του Μπαρόκ, το οποίο υπέστη σοβαρές καταστροφές από την πυρκαγιά της 25ης Αυγούστου 1988, έλαβαν χώρα εκτεταμένες αποκαταστάσεις των εξωτερικών όψεων των κτιριακών κελυφών με σεβασμό στην αρχιτεκτονική παράδοση της περιοχής. Το πρόγραμμα αποκατάστασης της περιοχής υπό τη διεύθυνση του αρχιτέκτονα Siza Vieira, είχε δεκαετή διάρκεια και το αποτέλεσμα υπήρξε η ανάκτηση του παραδοσιακού ύφους της πληγείσας περιοχής. Το εσωτερικό των κτιρίων ανακαινίστηκε πλήρως, πράγμα που επέτρεψε την επανάχρησή τους. Είναι σαφές ότι η μέριμνα για την αποκατάσταση του ιστορικού συνόλου αυτού, δεν περιορίστηκε μόνο στα μνημεία, τα κελύφη κατοικιών, αλλά και στην καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση των χρηστών, μόνιμων κατοίκων και επισκεπτών.

Το Temple Bar ομοίως διατηρεί το μεσαιωνικό οικιστικό ιστό του, με στενούς δρόμους και παλιά κτίρια τα οποία χρονολογούνται κυρίως στο 19ο αιώνα και είχαν βιοτεχνικό, εμπορικό χαρακτήρα, όπως επίσης χρησιμοποιούνταν ως κατοικίες. Μέχρι τις αρχές του 1980 η περιοχή είχε περιπέσει σε κατάσταση παρακμής και η πιθανότητα να καταστεί μια μεγάλη αφετηρία λεωφορείων ήταν ορατή. Η υποβάθμιση της περιοχής θα συμπληρωνόταν με την κατεδάφιση όσων παλιών κτιρίων είχαν απομείνει, γεγονός που συνέβη κατά τη δεκαετία του '60 και στην ευρύτερη περιοχή του Δουβλίνου, οπότε και χάθηκαν πολλά δείγματα της παραδοσιακής ιρλανδικής αρχιτεκτονικής. Με το πρόγραμμα ανάπτυξης και αναζωογόνησης που ξεκίνησε το 1991, επετεύχθη ο στόχος της διατήρησης του

Chiado, Λισσαβόνα (πηγή: doverkohl.blogspot.gr)

Merchant City, Γλασκόβη (πηγή: www.flickr.com)

Temple Bar, Δουβλίνο (πηγή: www.flickr.com)

παραδοσιακού ύψους της περιοχής, ενώ παράλληλα ανεγέρθηκαν νέα κτίρια και δημιουργήθηκαν νέοι ελεύθεροι χώροι για τους κατοίκους και τους επισκέπτες.

5. Αντιμέτωπιση του φαινομένου της μετάλλαξης του κοινωνικού ιστού

Οι επενδύσεις έχουν σαν αποτέλεσμα την αύξηση των τιμών και την απομάκρυνση πληθυσμού άρα και τη μετάλλαξη του. Η μετάλλαξη του κοινωνικού ιστού στις περιοχές που διενεργείται η επέμβαση έχει σαν αποτέλεσμα τη σταδιακή απομάκρυνση του ντόπιου πληθυσμού και την εισδοχή ανώτερων εισοδηματικά τάξεων. Η διατήρηση της κοινωνικής συνοχής έχει ήδη αναδειχθεί ως ένα κεντρικό και κρίσιμο ζήτημα για την ανάπτυξη των ευρωπαϊκών πόλεων μέσα στις νέες συνθήκες της παγκόσμιας οικονομίας. Οι αντιθέσεις και ανισότητες που δημιουργούνται κατά την αναπτυξιακή διαδικασία και η χωρική τους έκφραση, θέτουν σε δοκιμασία την κοινωνική συνοχή. Μέσω του στόχου της εξασφάλισης ισότιμης πρόσβασης στις νέες υποδομές και εξυπηρετήσεις, οι οποίες προκύπτουν από τις χωρικές επεμβάσεις θεωρείται ότι μπορεί να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση αδύναμων κοινωνικών ομάδων.

Το φαινόμενο αυτό μπορεί να προληφθεί μόνο μετά από την εφαρμογή μιας σειράς ειδικών πολιτικών και μέτρων ενταγμένων στη φιλοσοφία του προγραμματισμού. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Kreuzberg στο Βερολίνο που οι αξιολογήσεις διχάζονται ως προς αυτό το μείζον κριτήριο.

6. Συμμετοχή κοινωνίας πολιτών στη διαδικασία της ανάπλασης

Αποτελεί την προσπάθεια συγκράτησης του ντόπιου πληθυσμού και της της εμπλοκής των κατοίκων στη διαδικασία προγραμματισμού, σχεδιασμού και υλοποίησης της ανάπλασης. Ο συμμετοχικός σχεδιασμός περιλαμβάνει: α) τους χρήστες δηλαδή τους κατοίκους της περιοχής, β) τους μελετητές/επιστήμονες οι οποίοι αναλαμβάνουν να εκπονήσουν και να υλοποιήσουν τα προγράμματα ανάπλασης, γ) τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς οι οποίοι επιφορτίζονται με τη λήψη των αποφάσεων για την πραγματοποίησή τους. Επιτυχημένα παραδείγματα, όσον αφορά το συγκεκριμένο κριτήριο, μπορούν να αναφερθούν το Temple Bar στο Δουβλίνο, η Merchant City στη Γλασκόβη και το Kreuzberg στο Βερολίνο.

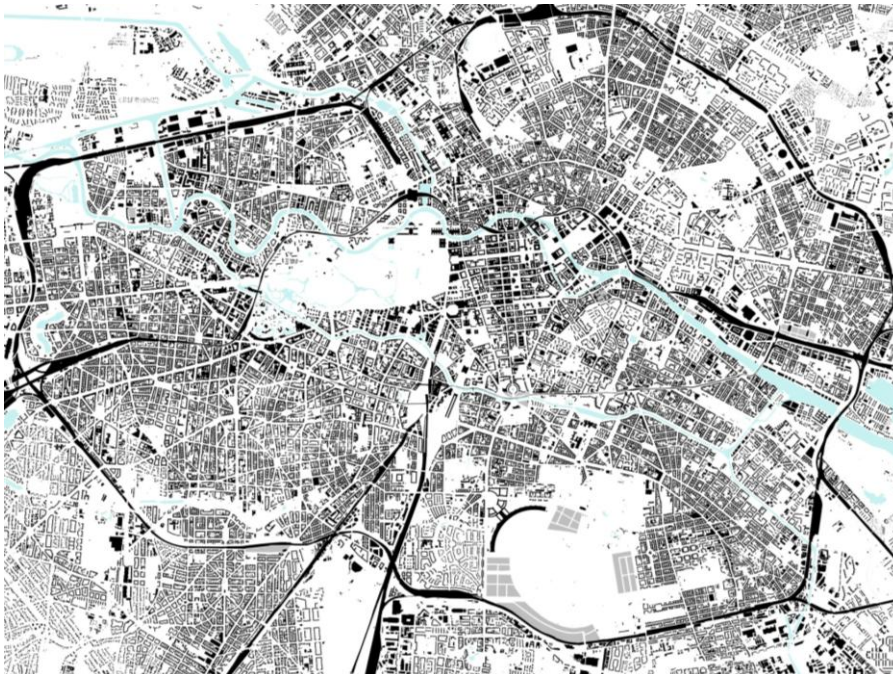
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β : ΒΕΡΟΛΙΝΟ – ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΗ

1 Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Το Βερολίνο είναι η πρωτεύουσα και η μεγαλύτερη σε έκταση και πληθυσμό πόλη της Γερμανίας. Επίσης η πόλη του Βερολίνου αποτελεί και κρατίδιο της γερμανικής ομοσπονδίας. Στην ιστορία της η πόλη ήταν πρωτεύουσα διάφορων κρατών, όπως του Πριγκιπάτου του Βρανδεμβούργου, του Βασιλείου της Πρωσίας, του Γερμανικού Ράιχ και της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Το 1871 το Βερολίνο ανακηρύχθηκε ως πρωτεύουσα της Γερμανικής Αυτοκρατορίας. Μετά από πολλές πολιτικές αναταραχές, οι Ναζί κέρδισαν τις εκλογές του 1933 για το γερμανικό Reichstag (Κοινοβούλιο). Η συνέπεια ήταν η καθιέρωση μιας βάρβαρης δικτατορίας. Το καθεστώς οργάνωσε τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1936 για να παραπλανήσει τη διεθνή κοινότητα. Κατά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και, καθώς ο Χίτλερ είχε κλεισθεί στο καταφύγιό του, αρνούμενος να εγκαταλείψει την πόλη, δόθηκε η Μάχη του Βερολίνου, γεγονός που στοίχισε χιλιάδες ζωές αμάχων και είχε ως συνέπεια τη σχεδόν ολοκληρωτική καταστροφή της πόλης. Μετά από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και το τέλος του Τρίτου Ράιχ, το Βερολίνο ήταν χωρισμένο σε τέσσερις ζώνες κατοχής. Οι δυτικές ζώνες σχημάτισαν το Δυτικό Βερολίνο, και η σοβιετική ζώνη το Ανατολικό, ενώ το 1961 διχοτομήθηκε οριστικά σε Ανατολικό και Δυτικό Βερολίνο με την κατασκευή του Τείχους του Βερολίνου. Το Τείχος του Βερολίνου κατεδαφίστηκε στις 9 Νοεμβρίου 1989. Τέλος, το 1990 έγινε η ενοποίηση της Γερμανίας και το Βερολίνο ορίστηκε εκ νέου ως πρωτεύουσα, παραμένοντας μέχρι και σήμερα.

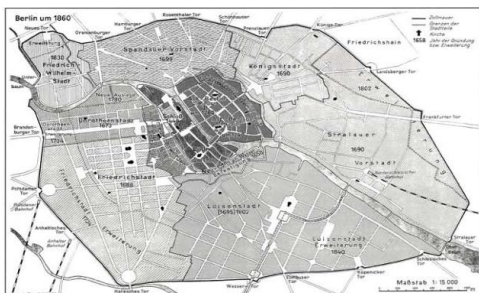

Σύγχρονη άποψη του κέντρου του Βερολίνου από τα δυτικά προς τα ανατολικά, με την πύλη του Βρανδεμβούργου και το κτιριακό συγκρότημα του Reichstag σε πρώτο πλάνο (πηγή: www.wikipedia.org)

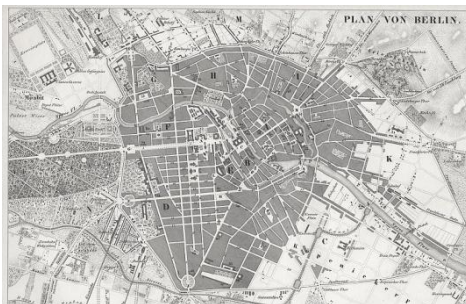

Χάρτης της πόλης του Βερολίνου όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

1.1 19ος ΑΙΩΝΑΣ ΩΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΄Β ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

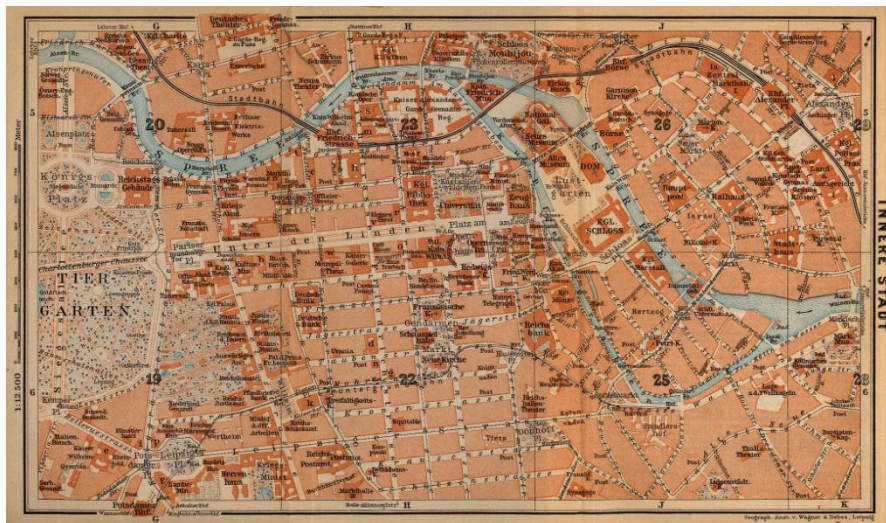
Σχέδιο του Βερολίνου του 1860 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Χάρτης του κεντρικού Βερολίνου του 1851 (πηγή: www.martin2001.com)

Μέχρι το τέλος του 19ου αι. το Ανατολικό Βερολίνο έχει εξελιχθεί σε τεράστιο βιομηχανικό κέντρο, με τα εργοστάσια της AEG και της Siemens στην περιφέρεια. Το Βερολίνο του 19ου αι. υπήρξε αναμφίβολα το κέντρο του πρωσικού σιδηροδρομικού δικτύου και της γερμανικής παραγωγής. Με το γύρισμα του αιώνα η παλιά πόλη περικλειόταν από μια ζώνη που αποτελούσε το χώρο κατοικίας για το σύνολο των βερολινέζων, εκτός από τους πολύ ευκατάστατους. Ο Ά Παγκόσμιος πόλεμος και τα επακόλουθά του οδήγησαν σε εξεγέρσεις σε όλη τη Γερμανία. Οι εθνικές εκλογές και το σύνταγμα που συντάσσεται στη Βαϊμάρη οδηγούν στην ίδρυση της Γερμανικής Δημοκρατίας, την αποκαλούμενη Δημοκρατία της Βαϊμάρης.

Κατά το ΄Β Παγκόσμιο, οι σύμμαχοι έπληξαν το Βερολίνο με ισχυρούς βομβαρδισμούς. Το '45 εισβάλουν στην πόλη ο σοβιετικός στρατός και στη συνέχεια οι υπόλοιπες συμμαχικές δυνάμεις. Στον ΄Β Παγκόσμιο πόλεμο το Βερολίνο στιγματίστηκε ως πρωτεύουσα του τρίτου Ράιχ, ως διοικητικό κέντρο ενός δικτατορικού καθεστώτος, που φιλοδόχησε να επιβληθεί παγκοσμίως διαπράττοντας μαζικά εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Με τη λήξη του ΄Β παγκόσμιου πολέμου το 1945, και την ήττα της, η Γερμανία οδηγείται σε ένα τέλμα. Η χώρα καταστρέφεται ολοκληρωτικά. Ένα μεγάλο μέρος της πόλης του

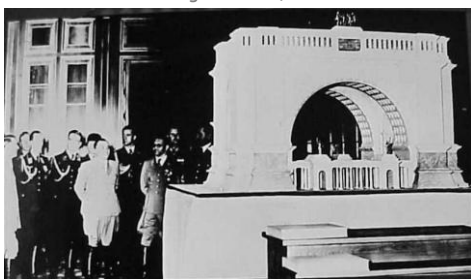
Χάρτης του κεντρικού Βερολίνου του 1910
(πηγή: www.mapas.owje.com)

Αεροφωτογραφία του κέντρου του Βερολίνου με τον
καθεδρικό ναό σε πρώτο πλάνο, 1925 (πηγή:
www.stadtentwicklung.berlin.de)

Φωτογραφία του προπλάσματος της πρότασης του Spree για τον κύριο άξονα Βορρά-Νότου του κέντρου του Βερολίνου, 1939 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

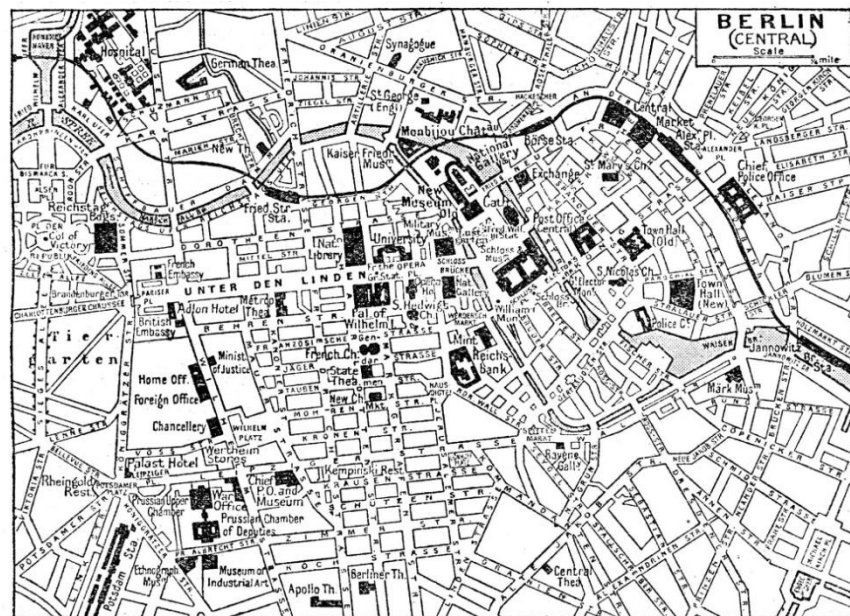
Ο Spree παρουσιάζει στον Χίτλερ τη μακέτα της Αψίδας του Θριάμβου, Γερμανία 1939 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Χάρτης του κεντρικού Βερολίνου του 1932 (πηγή: www.probertencyclopaedia.com)

Βερολίνου δεν είναι παρά ερείπια: 600.000 διαμερίσματα έχουν καταστραφεί και μόνο τα 2,8 εκατομμύρια του αρχικού πληθυσμού των 4,2 εκατομμυρίων εξακολουθούν να ζουν στην πόλη. Η ακμαία οικονομία, πριν τον πόλεμο, βασιζόμενη στη βαριά βιομηχανία, η οποία κατά τη διάρκεια του πολέμου προσανατολίστηκε κυρίως στη μαζική παραγωγή όπλων, τώρα διαλύεται.

Συνεπώς η Γερμανία και κατ' επέκταση το Βερολίνο, μένουν μετέωρα. Έτσι οι νικήτριες δυνάμεις βρίσκουν πρόσφορο το έδαφος να εγκατασταθούν και να διοικήσουν τη χώρα, χωρίζοντάς τη σε τέσσερις τομείς: αμερικάνικο, αγγλικό, γαλλικό και σοβιετικό. Απότοκο αυτής της νέας γεωπολιτικής κατάστασης είναι η αντιδικία των συμμαχικών δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Αμερική) που αντιπροσωπεύουν τον καπιταλισμό με τη Σοβιετική Ένωση που εκφράζει το σοσιαλισμό. Στα μετέπειτα χρόνια η αντιδικία αυτή θα λάβει μεγάλες διαστάσεις και το Βερολίνο που βρισκόταν στην ανατολική Γερμανία (Σοβιετικός τομέας) χωρίζεται σε ανατολικό και δυτικό. Έτσι καθώς το Βερολίνο παύει να είναι αυτόνομο, αφού ξένες δυνάμεις κυριαρχούν, χάνει τις δυνατότητες να ανασυγκροτήσει μια νέα ταυτότητα και ετεροκαθορίζεται.

Απότοκο αυτών εξελίξεων ήταν το 1948 ο διαχωρισμός της Γερμανίας σε ανατολική και δυτική καθώς και η ίδρυση δύο κυβερνήσεων στο Βερολίνο: Ομοσπονδιακή Δημοκρατία Γερμανίας (Δυτικό Βερολίνο) και Λαϊκή Δημοκρατία Γερμανίας (Ανατολικό Βερολίνο).

1.2 ΤΟ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ

Μετά το τέλος του ΄Β Παγκόσμιου πολέμου, ένα μεγάλο μέρος της πόλης δεν είναι παρά ερείπια: 600.000 διαμερίσματα έχουν καταστραφεί και μόνο τα 2,8 εκατομμύρια του αρχικού πληθυσμού των 4,2 εκατομμυρίων εξακολουθούν να ζουν στην πόλη. Γι' αυτό το λόγο, ο τότε διευθυντής τμήματος πολεοδομίας και κατοικίας στη Γερουσία του Βερολίνου, ο Χάνς Σαρούν, ανέπτυξε το «συλλογικό σχέδιο». Αυτό προέβλεπε μια ελεύθερη πολεοδομική σύνθεση του Βερολίνου, επομένως μια ριζοσπαστική αλλαγή της όψης της πόλης. Οι κατοικίες, οι βιοτεχνικοί χώροι και η βιομηχανία θα χωρίζονταν, θα συγκεντρώνονταν σε διαφορετικά σημεία της πόλης και θα ενώνονταν μεταξύ τους με οδικά και σιδηροδρομικά δίκτυα.

Όμως υπήρχαν δύο λόγοι που έκαναν το σχέδιο ανεφάρμοστο: Από τη μια η πόλη δεν ήταν κατεστραμμένη σε τέτοια έκταση, ώστε να μπορεί να ανοικοδομηθεί εκ βάρων με εντελώς διαφορετικές δομές. Από την άλλη, το Βερολίνο, όπως και η δημοτική διοίκησή του, είχαν ήδη διαιρεθεί. Επομένως, δεν ήταν πλέον εφικτός ένας συνολικός σχεδιασμός της πόλης. Έτσι το συλλογικό σχέδιο πρέπει να θεωρείται μάλλον, ως οραματισμός ο οποίος έδωσε ιδέες για τη μερικώς πραγματοποιηθείσα ανοικοδόμηση.

Τόσο στη Ομοσπονδιακή Δημοκρατία Γερμανίας όσο και στην Λαϊκή Δημοκρατία Γερμανίας τα πρώτα χρόνια της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης επικράτησε μια τάση στην αρχιτεκτονική που δεν ήθελε ούτε να απορρίψει τον μοντερνισμό ούτε να ξεκόψει από την τοπική και εθνική αρχιτεκτονική παράδοση. Αντί να επικεντρώνονται στη ριζική ανανέωση της φόρμας η αρχιτεκτονική αποζητούσε

Αεροφωτογραφία της περιοχής Kreuzberg του Βερολίνου μετά το ΄Β Παγκόσμιο πόλεμο, με τα ερείπια να κυριαρχούν στο κέντρο της πόλης, 1945 (πηγή: www.wikipedia.org)

Όδός Saarlandstraße (σήμερα Stresemannstraße) κοιτάζοντας προς την "Askaniischer Platz", με τα ερείπια του σταθμού Anhalt και της εκκλησίας του Αγίου Λουκά μετά από τους βομβαρδισμούς του ΄Β Παγκόσμιου πολέμου (πηγή: www.wikipedia.org)

Αφίσα για την ανασυγκρότηση του Βερολίνου. Στο παρασκήνιο, η σχεδιαζόμενη λεωφόρος Stalinallee, 1952 (πηγή: www.architectureinberlin.com)

Stalinallee (πηγή: www.mai-nrw.de)

περισσότερο να ξαναζωντανέψει στη μνήμη εικόνες χαμένων στον πόλεμο οικείων τόπων, τους οποίους όμως δεν ήθελε να αποκαταστήσει πιστά, αλλά να τους δημιουργήσει εκ νέου, αποδίδοντας ελεύθερα τις ιστορικές τεχνολογίες.

Η αποκατάσταση των κατεστραμμένων πολιτιστικών μνημείων αποτέλεσε πηγή έντονων αντιπαραθέσεων μεταξύ των δύο κυβερνήσεων. Ενώ οι περισσότεροι αρχιτέκτονες σε δυτική και ανατολική Γερμανία είχαν ταχθεί κατά της ιστορικής αποκατάστασης του μνημείου και υπέρ των νέων κατασκευών, οι νοσταλγικές προτάσεις ήταν σαφώς πιο δημοφιλείς και κατάφεραν να επιβληθούν σε διάφορα μέρη.

Μια ενιαία πολιτική αποκατάστασης δε διαφάνηκε ούτε στην ανατολική ούτε στη δυτική Γερμανία. Και στη μια και στην άλλη η κατεδάφιση κατεστραμμένων από τον πόλεμο μνημείων, φορτισμένων με ιστορική ενοχή πχ. των ανακτόρων στο Βερολίνο όπως το Kaiser Wilhelm Palace και το Potsdam, συμβάδισε με την ανακατασκευή ολοκληρωτικά κατεστραμμένων ιστορικών κτισμάτων, όπως του Charlottenburg Palace στο Βερολίνο, του Zwinger στη Δρέσδη και του σπιτιού του Γκαίτε στη Φρανκφούρτη. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι κυρίαρχο ρόλο στην πολιτική της αποκατάστασης διαδραμάτισε ο εκλεκτικισμός στη μνήμη.

Τη δεκαετία του '50 στο Ανατολικό Βερολίνο η πόλη αναμορφώνεται εκτενώς με μια πρόταση που απέρριπτε την κληρονομιά του Bauhaus και του μοντέρνου κινήματος και υιοθετούσε κλασσικές μορφές. Το σημαντικότερο αποτέλεσμα της πρότασης ήταν η δημιουργία της Stalinallee (κατόπιν Karl-Marx-Allee) μιας λεωφόρου με δεκαόροφες πολυκατοικίες και εμπορικές χρήσεις στο ισόγειο.

Γενικότερα η πόλη κατά τις δεκαετίες αυτές αναπτύχθηκε με τα εξής χαρακτηριστικά:

Ο καλλιτεχνικός σχεδιασμός του κέντρου με στόχο την ανάδειξη του σοσιαλιστικού καθεστώτος

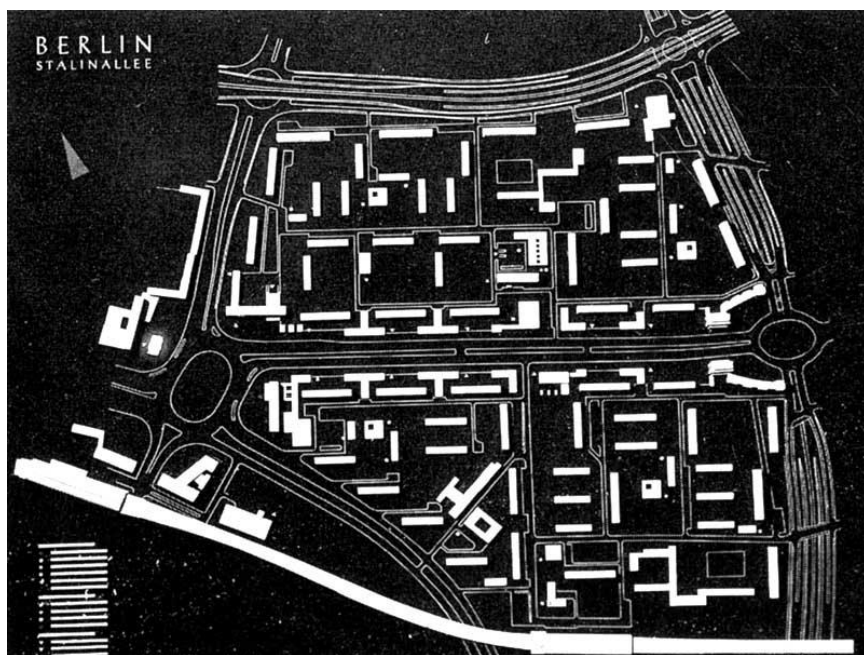
Αμέλεια για τις προ-σοσιαλιστικές κατασκευές όπως τις μαζικές κατοικίες
Απουσία διακρίσεων με βάση τα οικονομικά κριτήρια (μηδενικό ποσοστό ανέργων και αστέγων, ένταξη γυναίκας στην εργασία)

Συγκέντρωση εξουσίας και λήψης αποφάσεων που περιόρισε την πολιτική συμμετοχή και στη σχετικά μεγάλη επιχειρηματική δύναμη σε τοπικό επίπεδο, η οποία κατευθυνόταν κυρίως από τη βιομηχανία.

Το ζήτημα που κυριάρχησε στην αρχιτεκτονική συζήτηση της κατεστραμμένης μεταπολεμική πόλης του Βερολίνου ήταν αναμφισβήτητο εκείνο της κατοικίας. Για πρώτη φορά υλοποιήθηκαν προγράμματα εργατικών κατοικιών βάση των προβλεπόμενων από το νόμο ελάχιστων απαιτήσεων. Στο σχεδιασμό των

Αφίσα για την προβολή της Stalinalee, 1958
(πηγή:www.flickr.com)

Φωτογραφία του μοντέλου της δεύτερης φάσης της Stalinalee στην Alexanderplatz, 1958
(πηγή:www.flickr.com)

Το Kulturforum το 1969 (πηγή: www.berlin.de)

κατοικιών, των τόσο διαφορετικών ως προς την όψη, κυριάρχησε και στα δύο τμήματα (ανατολικό και δυτικό), μια βασική τυπολογία ως προς την κάτοψη. Η κατοικία ως μέτρο αξιολόγησης της ανοικοδόμησης βρισκόταν στο επίκεντρο του δημόσιου ενδιαφέροντος, προπάντων όταν αποκτούσε και πολεοδομική σημασία.

Το ψηλό κτίριο στην περιοχή Weberwiese του ανατολικού Βερολίνου για παράδειγμα απέκτησε προπαγανδιστική διάσταση ως απόδειξη για τη ραγδαία ανάπτυξη της ΛΔΓ στον τομέα κατασκευής κατοικιών, αλλά και ως αντικείμενο επίδειξης αυτόνομης εθνικής αρχιτεκτονικής, προσανατολισμένης στην παράδοση.

Στο Δυτικό Βερολίνο η πρώτη προσπάθεια για ανασυγκρότηση του αστικού ιστού έγινε το 1957 με τη διοργάνωση της IBA, της Διεθνούς Έκθεσης Αρχιτεκτονικής Interbau. Σε αυτήν προσκαλέστηκαν αρχιτέκτονες διεθνούς φήμης όπως ο Le Corbusier, Gropius, Hans Sharoun, Alvar Alto., οι οποίοι καλούνται να σχεδιάσουν μοντέλα αστικής κατοικίας για οικογένειες μέσης οικονομικής στάθμης, στα πλαίσια του προγράμματος κοινωνικής μέριμνας της πόλης. Τετραώροφα έως δεκαεπτάώροφα κτίρια, προσανατολισμένα σε μεγάλους ελεύθερους χώρους με τα νότα γυρισμένα στις αρτηρίες ήταν το αποτέλεσμα.

Η περιοχή Hansaviertel επιλέχθηκε καθώς καταστράφηκε σχεδόν ολοσχερώς κατά τον ΄Β Παγκόσμιο πόλεμο, αλλά και λόγω της κεντρικής θέσης της στον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Στην περιοχή κυριαρχεί το πράσινο και έρχεται σαν συνέπεια του ζωολογικού Κήπου με τον οποίο συνορεύει. Πρόκειται για ένα άδειο οικοδομικό τετράγωνο, μια ελεύθερη διάταξη όγκων σε ένα ευχάριστο διαμορφωμένο πάρκο. Μια νησίδα ανεξάρτητη μέσα στον πολεοδομικό ιστό του Βερολίνου, με βλέμμα στραμμένο κυρίως προς το μέλλον και σχεδόν καθόλου στο παρελθόν, που ωστόσο δεν είχε πάψει να υφίσταται, και μάλιστα στην ίδια πόλη. Παράλληλα τη ίδια περίοδο ξεκινά να οικοδομείται και το πολιτιστικό φόρουμ κοντά στην Kempterplatz στο δυτικό Βερολίνο, με την ανέγερση του κτιρίου της φιλαρμονικής. Επιλέχτηκε το σημείο δυτικά της εγκαταλελειμμένης Rotzdamerplatz ως το μοναδικό σημείο που θα κατασκευάζονταν κτίρια, αντιπαραβάλλοντας συμβολικά το κενό της Ανατολικής πλευράς. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται η Εθνική Πινακοθήκη του Mies Van de Rohe και το κτίριο της Φιλαρμονικής του Hans Sharoun. Μια άλλη σημαντική παρέμβαση ήταν αυτή δίπλα στην περιοχή ελέγχου Checkpoint Charly όπου εφαρμόστηκε τμήμα της δεύτερης φάσης της IBA.

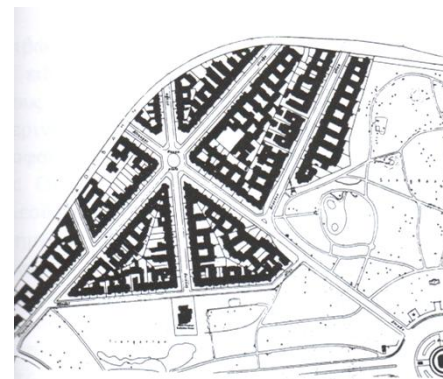
Η Εθνική Βιβλιοθήκη του Mies Van der Rohe στο Βερολίνο (πηγή: www.wikipedia.org)

Το κτίριο της Φιλαρμονικής του Hans Sharoun στο Βερολίνο (πηγή: www.wikipedia.org)

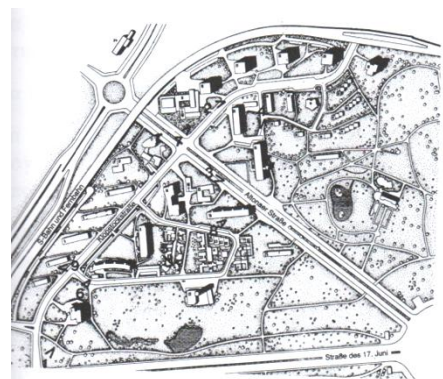
Το συγκρότημα της Hansa σαν απάντηση της Δύσης απέναντι στην Ανατολή (πηγή: www.mai-nrw.de)

Η περιοχή Hansa πριν από την καταστροφή της κατά τον Β Παγκόσμιο πόλεμο. Περιμετρική δόμηση των οικοδομικών τετραγώνων και συνεχές οικοδομικό σύστημα (πηγή: Κούκης Γ., 2000)

Ο ελεύθερος-δημόσιος χώρος στο συγκρότημα της Hansa σε συνάρτηση με τη διάταξη των κτιρίων (πηγή: www.welt.de)

Η ίδια περιοχή με κτίσματα που προέκυψαν από τη Διεθνή Έκθεση Αρχιτεκτονικής το 1957. Κτίρια σε ελεύθερη διάταξη μέσα στο φυσικό περιβάλλον (πηγή: Κούκης Γ., 2000)

1.3 Η ΔΙΑΙΡΕΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

Δυτικο-γερμανοί χτίζουν το τείχος του Βερολίνου, 20 Νοεμβρίου 1961 (πηγή: www.wikipedia.org)

Τους πρώτους μήνες του '61 160.000 πρόσφυγες διοχετεύτηκαν από το Ανατολικό στο Δυτικό Βερολίνο. Βασικός λόγος οι δύσκολες οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στο Ανατολικό Βερολίνο, όπου το ιδιωτικό εμπόριο και η ιδιοκτησία γης απαγορευόταν.

Ξυπνώντας το πρωινό της 13ης Αυγούστου 1961 οι βερολινέζοι έγιναν μάρτυρες της αρχής ανέγερσης του τείχους, το οποίο έγινε σύμβολο του Ψυχρού πολέμου και της διαίρεσης της Γερμανίας, ως επιστέγασμα του αποκλεισμού του Βερολίνου που είχε αρχίσει από το 1948. Το αρχικό τείχος από συρματοπλέγματα ώστε να αποτρέπει τη μαζική έξοδο πολιτών προς τη Δύση, μέσα σε ένα βράδυ- με τη βοήθεια του στρατού, της αστυνομίας και πλήθος οικοδόμων- μετατράπηκε στο γνωστό σε όλους μας «Τείχος του Βερολίνου», το οποίο στοίχισε τη ζωή σε 86 ανθρώπους στην προσπάθειά τους να δραπετεύσουν.

Το τείχος στις κεντρικές περιοχές της πόλης (πηγή: www.berlin.de)

Το Βερολίνο με την ανέγερση του Τείχους ήταν μια πόλη κομμένη στα δύο. Το δυτικό έμοιαζε με νησί στη καρδιά της Ανατολικής Γερμανίας, ενώ το ανατολικό τμήμα αποτελούσε μια μεμονωμένη πρωτεύουσα, με κατοίκους εγκλωβισμένους από το τείχος της.

Από την κατασκευή του τείχους το 1961 και μετά, η πόλη απέκτησε δύο κεντρικές περιοχές (μία για το ανατολικό και μία για το δυτικό τμήμα της). Το τείχος διασχίζοντας εγκάρσια τη Friedrichstrasse καταστρέφει το πιο κεντρικό, εμπορικό δρόμο, στοιχείο συνεκτικότητας της «παλιάς» πόλης. Το άλλοτε ιστορικό κέντρο αυτής διασπάται (πύλη Βρανδεμβούργου, Reichstag),

Χάρτης που απεικονίζει τη διαίρεση του Βερολίνου στις τέσσερις ζώνες κατοχής. Οι δυτικές ζώνες σχημάτισαν το Δυτικό Βερολίνο, και η σοβιετική ζώνη το Ανατολικό Βερολίνο (πηγή: www.magazinepublisher.com)

Χάρτης που απεικονίζει τα όρια του τείχους στο κεντρικό Βερολίνο (πηγή: www.berlinmitberlin.blogspot.g)

Το τείχος του Βερολίνου στην περιοχή της πύλης του Βρανδεμβούργου, 1961 (πηγή: www.berlin.de)

Χάρτης που απεικονίζει τη συνολική έκταση του τείχους (πηγή: www.berlin.de)

κτίρια που βρίσκονται στα όρια του τείχους κατεδαφίζονται, το σιδηροδρομικό δίκτυο διακόπτεται, το υπόγειο σύστημα καναλιών φράσσεται. Έτσι το εμπορικό και διοικητικό κέντρο της παλιάς πόλης εγκαταλείφθηκε, δημιουργώντας στη θέση του ένα είδος νεκρής ζώνης.

Ο διαχωρισμός της πόλης για δεκαετίες είχε φυσικά αντανάκλαση και στην αρχιτεκτονική της. Τα δύο τμήματα της πόλης αποτέλεσαν εξίσου βιτρίνες για την προβολή του αντίστοιχου κοινωνικού συστήματος, ενώ μετά την ανέγερση του Τείχους, ο πολεοδομικός σχεδιασμός γινόταν ανεξάρτητα στον Ανατολικό και στο Δυτικό τομέα, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το άλλο μισό της πόλης.

Στα πλαίσια της νέας γεωπολιτικής και οικονομικής κατάστασης που διαμορφώθηκε, τόσο στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία Γερμανίας όσο και στη Λαϊκή Δημοκρατία Γερμανίας παρατηρήθηκε μια στροφή των βιομηχανικών μονάδων από την παραγωγή στρατιωτικού εξοπλισμού στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών και ειδών πρώτης ανάγκης. Και στα δύο κράτη δημιουργήθηκαν, στις πρώτες κυρίως μεταπολεμικές δεκαετίες αξιόλογες από αρχιτεκτονική σκοπιά βιομηχανικές εγκαταστάσεις που βασίστηκαν στις εμπειρίες της δεκαετίας του '20 και του '30. Η επίσημη πολιτική της διατήρησης της εθνικής αρχιτεκτονικής παράδοσης καθυστέρησε τις αντίστοιχες εξελίξεις στη Λαϊκή Δημοκρατία Γερμανίας. Οι καθαρά φονξιαλιστικές τάσεις επικράτησαν εκεί σταδιακά και κυρίως στα πλαίσια της μαζικής παραγωγής προκατασκευών.

Η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία Γερμανίας στον τομέα του βιομηχανικού σχεδιασμού, προσανατολίζεται περισσότερο σε μια αρχιτεκτονική νοούμενη περισσότερο ως καλλιτεχνικά αυτόνομη, δίνοντας έμφαση στη μορφή, αδιαφορώντας για τη λειτουργικότητα της κατασκευής και την ανάδειξη των φερόντων και φερόμενων στοιχείων.

Αργότερα την ίδια δεκαετία παρουσιάζονται νέες κατασκευαστικές τεχνικές για υπερστατικά συστήματα, όπως κελύφη και δικτυώματα οι οποίες ώθησαν πολλούς αρχιτέκτονες της ΟΔΓ και της ΛΔΓ στην αναζήτηση νέων, πρωτότυπων αρχιτεκτονικών μορφών. Η ιδέα της ανάπτυξης της φόρμας μέσα από την κατασκευή, που ενυπήρχε στη σκέψη του φονξιοναλισμού, ήρθε στο προσκήνιο και κατάφερε πολύ γρήγορα να αποτελέσει πηγή έμπνευσης, όταν οι φόρμες του πρώιμου μοντερνισμού της μεταπολεμικής εποχής είχαν αρχίσει να φθείρονται από την καθημερινότητα. Έτσι δημιουργήθηκαν, κυρίως στη Δυτική Γερμανία, κατασκευές όπως το αμαξοστάσιο στο Weissensee και το εμπόριο στο Mitte, που αποτέλεσαν το σήμα κατατεθέν του αρχιτεκτονικού

μοντερνισμού της δεκαετίας του '60 και του '70. Αν και οι πειρατισμοί με συγκρίσιμες τεχνικές δεν έλειψαν ούτε και στην ΛΔΓ, οι περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες της χώρας δεν άφηναν περιθώριο για παρόμοιες θεαματικές εφαρμογές.

Στα μέσα της δεκαετίας του '60 το διαιρεμένο πια Βερολίνο προσπάθησε να ανασυνταχθεί. Δημιουργήθηκαν νέοι οικισμοί οι οποίοι στην πλειοψηφία τους ήταν λειτουργικά μονοδιάστατοι και μονότονοι. Συνεπώς η δημόσια κριτική που ασκήθηκε στο αφιλόξενο περιβάλλον των νέων οικισμών είχε ως αποτέλεσμα να επανεκτιμηθεί η ποιότητα της συγκεντρωμένης πόλης, το συνονθύλευμα των χρήσεων και οι επικοινωνιακές δυνατότητες των κατοίκων. Συγχρόνως αποδείχθηκε ότι τα κέντρα των πόλεων, όσα είχαν σωθεί από τον πόλεμο, αποτελούνταν από ένα νέο καταστροφικό κύμα που προκλήθηκε από την επέκταση του οδικού δικτύου για την καλύτερη εξυπηρέτηση της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων και την εξυγίανση των συγκροτημάτων φτηνά ενοικιαζόμενων κατοικιών που δεκαετίες τώρα βρίσκονταν στο στόχαστρο της κριτικής (κατασκευή μαζικών κατοικιών). Επίσης στη Δυτική Γερμανία επεκτάθηκαν τα αεροδρόμια και οι μεγάλοι εθνικοί αυτοκινητόδρομοι και ενισχύθηκε προγραμματισμένα η χρήση ιδιωτικών οχημάτων. Στη συνέχεια η στροφή της πολεοδομικής σκέψης προς τη διατήρηση και προστασία του υπάρχοντος ιστορικού αστικού περιβάλλοντος και την ήπια ανανέωση των διασωθέντων υπολειμμάτων της συγκεντρωμένης πόλης πραγματοποιήθηκε σχεδόν ταυτόχρονα σε ανατολική και δυτική πλευρά. Η διαδικασία αυτή στη ΟΔΓ, όπως και σε άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες, προωθήθηκε και από το κίνημα κατάληψης ακατοίκητων σπιτιών στις μεγάλες πόλεις.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 η δυτική Γερμανία συνεχίζει να εξελίσσεται στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον. Αυτό αντικατοπτρίζεται και στην αρχιτεκτονική, όπως επισημαίνει η οργάνωση της διεθνούς έκθεσης αρχιτεκτονικής IBA (1980-1987) στο δυτικό Βερολίνο, στα πλαίσια της οποίας εκπρόσωποι του λεγόμενου μεταμοντέρνου παρουσίασαν πολυάριθμα πειραματικά σχέδια και κατασκευές. Ωστόσο ο τόπος επέμβασης δεν είναι ένας ειδικά διατιθέμενος ελεύθερος χώρος (όπως Interbau 1957) αλλά η ίδια η πόλη.

Το αντικείμενο μελέτης της IBA ορίζεται σε δύο ενότητες: 'τη πολεοδομική ανανέωση' και την 'πολεοδομική επιδιόρθωση', που στόχο έχουν την προσθήκη ή την επιδιόρθωση και αναπροσαρμογή επιμέρους στοιχείων σε ένα υπάρχοντα, πολλές φορές, παραμορφωμένο πολεοδομικό ιστό. Η πρώτη ενότητα έχει σχέση

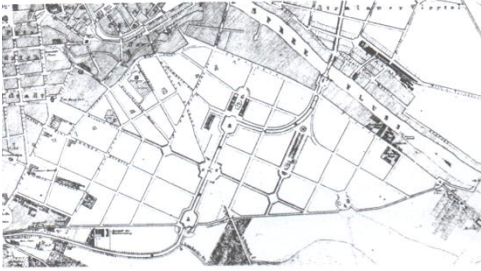
Η συνοικία του Nikolaiviertel (πηγή: www.berlin.de)

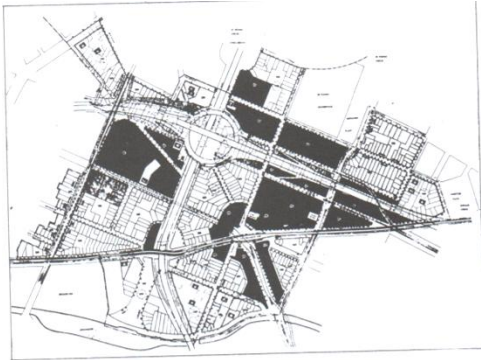
Η περιοχή του Kreuzberg με τα χαρακτηριστικά περιμετρικά οικοδομικά τετράγωνα που διατηρούνται από το 19^ο αιώνα (πηγή: www.berlin.de)

IBA Διεθνής Έκθεση Αρχιτεκτονικής στο Βερολίνο το 1987. Η ανακατασκευή και ανοικοδόμηση της πόλης (πηγή: www.mai-nrw.de)

Kreuzberg, ρυμοτομικό σχέδιο του Peter Josef Lennee για την περιοχή Copenicker Feld, 1843 (πηγή: Κούκης Γ., 2000)

Kreuzberg, το σχέδιο ανάπλασης της κεντρικής περιοχής Kottbusser Tor του 1969 δίνει προτεραιότητα στην κυκλοφορία του αυτοκινήτου και προβλέπει τη διάνοιξη δρόμων ταχείας κυκλοφορίας (πηγή: Κούκης Γ., 2000)

Στο σχέδιο της IBA 1981, για την αποκατάσταση του Kreuzberg, εμφανίζεται για πρώτη φορά η πρόθεση για την πλήρη διατήρηση και εξυγίανση των οικοδομικών τετραγώνων του 19^{ου} αιώνα (πηγή: Κούκης Γ., 2000)

με τη μελέτη και υλοποίηση κτιριακών τύπων (αστική βίλα) και συγκροτημάτων σε κενά οικοπέδα ή και σε ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα πού στόχο έχουν την διατήρηση της ιστορικής συνέχειας που καθορίζει την πολεοδομική και αρχιτεκτονική ταυτότητα. Η δεύτερη ενότητα αφορά τον τρόπο επέμβασης σε μια ιστορική περιοχή της πόλης, το Kreuzberg.

Σημαντικά ονόματα αρχιτεκτόνων που έλαβαν μέρος είναι: Rob Krier, Aldo Rossi, James Stirling, Bruno Reichlin, Fabio Reinhardt, Hans Hollein και O.M. Ungers. Στη μεταμοντέρνα αρχιτεκτονική αντίληψη ωστόσο η ΛΔΓ επικεντρωμένη στα στυλιζάρια της εθνικής παράδοσης, επεφύλαξε διστακτική και διχασμένη υποδοχή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η συνοικία του Νικολάου, Nikolaiviertel. Κατά τη διάρκεια του Παγκοσμίου Πολέμου καταστράφηκαν τα 2/3 της περιοχής. Το 1978 ομάδα ανατολικογερμανών αρχιτεκτόνων αναλαμβάνει την ανοικοδόμηση νέων κτιρίων, με αναστηλώσεις μισοκατεστραμμένων αλλά και ολοκληρωμένες αντιγραφές που απηχούσαν την κλίμακα και τα χαρακτηριστικά των παλιών μπαρόκ κατασκευών.

Η αναθεώρηση των ιστορικά διαμορφωμένων αστικών δομών με τη μορφολογική τους ετερογένεια και του κλειστούς δημόσιους χώρους οδήγησε γρήγορα στη δεκαετία του '80 σε μια γενική απόρριψη της αισθητικής του ρέοντος χώρου, η οποία είχε καθορίσει τη μορφή των νέων οικιστικών συγκροτημάτων από την αρχή ακόμα της ανοικοδόμησης στη δυτική ('60 και '70) αλλά και στην ανατολική Γερμανία επίσης.

Η αλλαγή προτύπων έκανε τον περιβάλλοντα χώρο ενός κτιρίου βασικό τόπο της αρχιτεκτονικής και επικέντρωσε πάλι τη ματιά της στο περίγραμμα των κτιρίων και στα κενά, στο δομημένο και αδόμητο χώρο. Αυτής της αλλαγής τρόπου σκέψης είχαν προηγηθεί από τη δεκαετία του '60 ακόμα, πολυάριθμες προσπάθειες κριτικής διευθέτησης των υπάρχουσών δομών και ιστορικών ιχνών, και που μπορούσαν τώρα πια να κατατεθούν και να εξεταστούν στο πλαίσιο μιας γενικότερης θεωρητικής συζήτησης.

1.4 Η ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΤΕΙΧΟΥΣ

Στα χρόνια που ακολουθούν οι διαδηλώσεις αυξάνουν σε αριθμό και ένταση, η απογοήτευση είναι πλέον έκδηλη και έτσι, το 1989 η κατάσταση έχει αρχίσει πλέον να ξεφεύγει από τον έλεγχο των αρχών. Χιλιάδες κάτοικοι διαφεύγουν με οποιοδήποτε τρόπο: με αερόστατα, περνώντας μέσα στη νύχτα πάνω από το τείχος, ζητώντας άσυλο στις πρεσβείες άλλων χωρών.

Η πιο σημαντική ημέρα στην ιστορία της επανένωσης της Γερμανίας ήταν η 9η Νοεμβρίου 1989. Σε διεθνή συνέντευξη τύπου ο εκπρόσωπος του πολιτικού γραφείου του Κόμματος, Γκύντερ Σαμπόφσκι ανακοινώνει ότι αίρεται η απόφαση απαγόρευσης στις μετακινήσεις των Ανατολικογερμανών. Σε ερώτηση ενός ιταλού δημοσιογράφου, τότε τίθεται σε ισχύ ο νέος νόμος, ο Σαμπόφσκι, αφού δίστασε λίγο (διότι δεν ήταν καλά ενημερωμένος και ούτε ο ίδιος ήξερε) απάντησε «απ' ότι γνωρίζω θα ισχύσουν από... αμέσως».

Η αντίδραση του κόσμου ήταν άμεση. Χιλιάδες άνθρωποι σπεύδουν στο Τείχος και απαιτούν από τους φύλακες να τους αφήσουν να περάσουν στην άλλη πλευρά. Τις επόμενες ημέρες, οι κάτοικοι του Βερολίνου γκρεμίζουν το Τείχος με αξίνες και σφυριά γιορτάζοντας το τέλος του διχασμού. Στις πρώτες ελεύθερες εκλογές που διεξάγονται στην Ανατολική Γερμανία στις 18 Μαρτίου 1990, η συντριπτική πλειοψηφία των Ανατολικογερμανών ψηφίζει υπέρ της επανένωσης και της εγκαθίδρυσης ενός δυτικού τύπου πολιτικού και οικονομικού συστήματος.

Ο κεντρικός πυρήνας της πρωσικής πρωτεύουσας παρέμεινε στο ανατολικό

Η πτώση του τείχους το 1989 (πηγή: www.wikipedia.org)

Επανάσταση στην Alexanderplatz το 1989 (πηγή: www.berlin.de)

Alexanderplatz, η καρδιά του πρώην ανατολικού Βερολίνου (πηγή: www.mytravelimages.com)

Η λεωφόρος Unter den Linden (πηγή: www.spirit-of-berlin.de)

Η λεωφόρος Kurfürstendamm με σημείο αναφοράς την Gedächtniskirche στο βάθος με την εκκλησία του Egon Eirmann (πηγή: www.berlin.citysam.de)

Βερολίνο, με σημεία αναφοράς την Unter den Linden και την τεραστίων διαστάσεων Alexanderplatz στην οποία καταλήγει. Το δυτικό δημιούργησε το δικό του κέντρο κατά μήκος της λεωφόρου Kurfürstendamm με σημείο αναφοράς την Gedächtniskirche, όπου υπολείμματα της παλαιάς εκκλησίας συνυπάρχουν με την πολύ ενδιαφέρουσα νέα του Egon Eirmann, συνθέτοντας μια συμβολική εικόνα για τη ιστορία της πόλης. Η συρραφή των δύο πόλεων σε μία, η αποκατάσταση της πολεοδομικής ενότητας αλλά και η ανάδειξη ενός νέου κέντρου και κατ' επέκταση των πόλεων, προϋπόθετε την άρση του ρήγματος που προκάλεσε το τείχος μεταξύ ανατολικού και δυτικού Βερολίνου. Μια σειρά πρωτοφανών σε αστική κλίμακα και σημασία πολεοδομικών επεμβάσεων ξεκίνησαν και βρίσκονται σε εξέλιξη με αυτό τον στόχο.

Μέσα από πολεοδομικές αναλύσεις, αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, αναθέσεις μελετών και αντιπαραθέσεις, αναδύεται με γρήγορους ρυθμούς το νέο πρόσωπο της γερμανικής πρωτεύουσας του 21ου αιώνα. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του εγχειρήματος αυτού οφείλεται στο γεγονός ότι οι συγκεκριμένες επεμβάσεις συνιστούν ένα σημαντικό μάθημα πολεοδομικού σχεδιασμού μεγάλης κλίμακας και ιδιαίτερης σημασίας, δίνοντας ήδη συγκεκριμένα αποτελέσματα.

Στοιχεία του πολεοδομικού καλειδοσκοπίου όπως ο δρόμος, οικοδομικό τετράγωνο, πλατεία, αστικό πάρκο, διοικητικό και εμπορικό κέντρο, μελετώνται και υλοποιούνται ξεχωριστά, αλλά και σε συνάρτηση μεταξύ τους, με στόχο την ανάκτηση της κεντρικότητας από μια περιοχή που προπολεμικά με την πολυμορφία και τη ζωντάνια της αποτελούσε τόπο αναφοράς και πόλο έλξης για τους κατοίκους.

Η απαραίτητη υποδομή σε δρόμους και δίκτυα μελετάται και κατασκευάζεται παράλληλα. Μεγάλοι άξονες, υπόγειες αρτηρίες, αναβίωση παλαιών και νέων γραμμών μαζικής μεταφοράς φροντίζουν για την εξυπηρέτηση του νέου κέντρου, για την ένταξή του στο ζωντανό οργανισμό της πόλης. Η νέα πολιτική, κοινωνική και πολεοδομική κατάσταση συγκροτείται πάνω σε δυοδιάκριτους κώδικες.

1.5 ΤΟ ΕΝΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ

Πάνω από 20 χρόνια έχουν περάσει από εκείνη την ιστορική νύχτα, αλλά οι Βερολινέζοι θυμούνται ακόμη το σοκ που ένιωσαν από την πτώση του Τείχους : «Θεωρούσαμε ότι ήταν απόλυτα φυσιολογικό να ζούμε με το Τείχος. Δεν μπορούσα ποτέ να σκεφτώ ότι θα γκρεμιστεί» σχολιάζει ο 50χρονος σήμερα ηθοποιός Ούλριχ Μάτες, κάτοικος του Δυτικού Βερολίνου. «Εκείνη τη στιγμή σάστισα. Δεν μπορούσα να καταλάβω τι έχει συμβεί» λέει η συγγραφέας Κλαούντια Ρους που τότε ήταν 18 ετών. Σύντομα όμως συνειδητοποίησε ότι μια νέα ζωή ξεδιπλωνόταν μπροστά της.

Η πόλη σύμβολο του μίσους έγινε μέσα σε μια νύχτα σύμβολο μιας νέας εποχής και πριν ακόμα να γκρεμιστεί το τείχος, οι κάτοικοί της πήραν τα εργαλεία και άρχισαν να χτίζουν τον 21ο αιώνα. Ανατολικοί και Δυτικοί πίστεψαν ότι η ανατολή της επόμενης μέρας θα έφερνε μια καινούρια εποχή.

Τα πράγματα βέβαια δεν εξελίχθηκαν τόσο ρόδινα. Η επανένωση του Βερολίνου και της Γερμανίας δεν ήταν μια υπόθεση τόσο απλή όσο όλοι είχαν πιστέψει τις πρώτες μέρες και οι αναταράξεις στην οικονομία της χώρας είναι ακόμη και σήμερα αισθητές.

Μετά τους πρώτους μήνες ευφορίας, οι Δυτικοί άρχισαν να βλέπουν με καχυποψία τους Ανατολικούς και αντίστροφα. Η βιομηχανία τους κατέρρευσε αφού τα προϊόντα της έγιναν τόσο ακριβά σε σχέση ποιότητας τιμής, που κανείς δεν τα αγόραζε πια ενώ η ανεργία στις ανατολικές περιοχές αυξήθηκε κατακόρυφα και εμφανίστηκαν εκατέρωθεν οι πρώτες φωνές αμφισβήτησης της ορθότητας της επανένωσης.

Γιορτάζοντας τα 20 χρόνια από την πτώση του Τείχους (πηγή: www.berlin.de)

Η πόλη ένα τεράστιο εργοτάξιο (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Μέσα σ' αυτό το κλίμα, το Βερολίνο συνέχισε την ξέφρενη πορεία εκμοντερνισμού του και δισεκατομμύρια ευρώ δαπανήθηκαν για την ανοικοδόμηση της νέας πρωτεύουσας της Γερμανίας.

Μέσα απ' την ανάπτυξη της πόλης και μέσα απ' την ανοικοδόμησή της, το Βερολίνο διεκδικεί τον τίτλο μιας «ανοιχτής πόλης». Η έννοια της «ανοιχτής πόλης» δεν απεικονίζει μόνο το τέλος της πολιτικής διαίρεσης του Βερολίνου με την πολεοδομική σύζευξη των δύο τμημάτων μεταξύ τους, που παίρνει συγκεκριμένη μορφή στα συγκροτήματα της μέχρι τώρα εγκαταλελειμμένης περιοχής του κέντρου, αλλά ανταποκρίνεται κυρίως στην κοσμοπολίτικη εικόνα μιας πόλης «ανοιχτής στον κόσμο».

Το Βερολίνο, από το 1989 μέχρι και σήμερα, αποτελεί ένα πεδίο αρχιτεκτονικών λύσεων και πολεοδομικών παρεμβάσεων. Αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, επενδυτές και πολιτικοί έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι με το καθήκον, να δημιουργήσουν μια ενότητα από δύο έως τώρα χωριστά μισά και να συμπληρώσουν τα κενά στον αστικό χώρο ή έστω να προσπαθήσουν να απαλύνουν τις αντιθέσεις. Εδώ και τουλάχιστον μια εικοσαετία, το Βερολίνο στην προσπάθειά του να ξαναγεννηθεί ως νέα πρωτεύουσα της Ευρώπης του 21ου αιώνα, είναι ένα εργαστήριο πολεοδομικών μελετών, ένα εργοτάξιο αρχιτεκτονικού πειραματισμού, με έργα στα οποία διάσημοι αρχιτέκτονες έχουν βάλει την υπογραφή τους.

2 ΤΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ ΣΗΜΕΡΑ

Σήμερα η πόλη είναι ένα μείγμα αναγεννησιακών, μπαρόκ, μοντερνιστικών, σοσιαλιστικών και φουτουριστικών αρχιτεκτονικών στοιχείων, ίσως μοναδικό στην Ευρώπη. Ανάμεσα σε εντυπωσιακά δείγματα της αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας του 21ου αιώνα, παρεμβάλλονται αδιάφορα κτίρια, ενώ πολυτελείς εμπορικοί άξονες πλαισιώνονται από κοινωνικά αποκλεισμένες περιοχές, αυτοκινητόδρομοι βρίσκονται σε άμεση επαφή με ειδυλλιακά πάρκα, εγκαταλελειμμένες περιοχές δίνουν διέξοδο σε συνοικίες γεμάτες ζωή και κίνηση, δηλαδή μια συναρπαστική αλληλουχία εικόνων, που αποκαλύπτουν τον αληθινό χαρακτήρα της μητρόπολης της Γερμανίας.

Παρόν, μέλλον και παρελθόν συνυπάρχουν και συνδιαλέγονται τόσο στ' ανατολικά όσο και στα δυτικά της πόλης: Τα νέα μουσεία, οι πρεσβείες και τα επιβλητικά κτίρια διοίκησης και γραφείων όσο και οι μονοκατοικίες και τα συγκροτήματα των κατοικιών, οι γέφυρες και οι δρόμοι εξίσου με τα πάρκα και τις πλατείες, οι σύγχρονες σχεδιαστικές προτάσεις σε (αντι)παράθεση με κτίρια και κατασκευές που ανάγονται σε πολύ διαφορετικές ιστορικές περιόδους.

Τα κτίρια του κυβερνητικού και του κοινοβουλευτικού συγκροτήματος της νέας πρωτεύουσας της Γερμανίας καθώς και τα νέα κτίρια υπηρεσιών δίνουν την έντονη αίσθηση μιας εντυπωσιακής εξέλιξης με έργα στους τομείς των επιχειρήσεων, του πολιτισμού, των επικοινωνιών, της επιστήμης, της αναψυχής, των τεχνικών υποδομών, των μεταφορών και της κατοικίας. Στο Βερολίνο η απρόσπλη δόμηση είναι εξίσου μέρος της πραγματικότητας, όσο και

οι πρωτοποριακές κατασκευές, αλλά το χάος και η εγκατάλειψη συναντώνται παράλληλα με τη χλιδή και την υψηλή τεχνολογία.

Το κλασικό Βερολίνο, έχει επίκεντρο το Νησί των Μουσείων, το σημείο μέσα στον ποταμό Σπρέε στο οποίο η πόλη γεννήθηκε, με ένα πλήθος μουσείων και πινακοθηκών, με κορυφαίο αξιοθέατο το μουσείο της Περγάμου, ένα από τα σημαντικότερα της Ευρώπης, και στην ίδια περιοχή τον νεομπαρόκ καθεδρικό ναό. Η λεωφόρος Unter den Linden, η ραχοκοκαλιά του ανατολικού Βερολίνου, συνδέει το Νησί των Μουσείων με το διαχρονικό σύμβολο της πόλης, την πύλη του Βρανδεμβούργου (1791) , η οποία ήταν για χρόνια απροσπέλαστη, στη νεκρή ζώνη μεταξύ των δύο τομέων. Κατά μήκος της, δεκάδες κτήρια συμπυκνώνουν ολόκληρη την ιστορία του Βερολίνου, η Εθνική Βιβλιοθήκη, το πανεπιστήμιο Χούμπολντ, η Ρωσική πρεσβεία και η Κρατική Όπερα μεταξύ πολλών άλλων.

Το ανακαινισμένο Ράιχσταγκ με τον γυάλινο θόλο του Norman Foster, γεφυρώνει δύο εποχές, ενώ η κομμουνιστική Alexanderplatz με τα τετράγωνα, ενδιαφέροντα μέσα στην ασχήμια τους τσιμεντένια μπλοκ, θυμίζει πάντα ότι αυτή η πόλη δεν έχει ησυχάσει ποτέ. Η Νέα Πινακοθήκη του Mies Van de Rohe, επιβλητική και πανέμορφη με τις καθαρές μοντερνιστικές γραμμές της και ο πύργος τηλεπικοινωνιών, αυτή η γιγαντιαία σοσιαλιστική οδοντογλυφίδα των 365 μέτρων στέκει πάντα εκεί, αντίθετα με την ιδεολογία των εμπνευστών του.

Εκεί όμως που το μέλλον έχει ήδη φτάσει στο αποκορύφωμά του, είναι στην Potsdamerplatz , όπου το φουτουριστικό Sony Center με τους λαμπερούς γυάλινους ουρανοξύστες που υψώνονται καθημερινά όλο και ψηλότερα, απορροφά μεγάλο μέρος των κονδυλίων για την ανοικοδόμηση την πόλης. Η αχανής αυτή άκτιστη έκταση στη νεκρή ζώνη, την εποχή του διαιρεμένου Βερολίνου, έχει γίνει τώρα ένα σύγχρονο κέντρο γραφείων και διασκέδασης, με επίκεντρο την εντυπωσιακή σκεπαστή πλατεία που το βράδυ αλλάζει χρώματα με το φωτισμό, γεμάτη καφέ, κινηματογράφους και καταστήματα που συγκεντρώνουν χιλιάδες κόσμο.

Όψεις της πόλης των αντιφάσεων (πηγή: www.berlin.de)

2.1 ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΧΩΡΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Η πόλη πια έχει αλλάξει. Σήμερα όλοι προσπαθούν να ζήσουν με τις αλλαγές της 9ης Νοεμβρίου 1989. Όμως όπως τον Αύγουστο του '61, έτσι και σήμερα οι πολιτικές και χωρικές αλλαγές επιβάλλονται στους κατοίκους και στο χώρο. Με την πτώση του τείχους, εμφανίστηκαν και προσπάθησαν να εδραιωθούν αντιδραστικοί και εναλλακτικοί τρόποι έκφρασης. Δυτικοί περνούσαν στο ανατολικό κομμάτι για να εγκατασταθούν στις εγκαταλελειμμένες λαϊκές πολυκατοικίες των πρώην ανατολικών περιοχών, προς εύρεση όχι μόνο χαμηλότερων ενοικίων αλλά και μεγάλων κενών χώρων για τη δημιουργία νέας κουλτούρας και νέων κοινοτήτων. Η έλλειψη επενδυτικού ενδιαφέροντος στις περιοχές κατά μήκος του τείχους δε σημείωσε προθέσεις ανοικοδόμησης, λόγω της ιδεολογικής και πολιτικής φόρτισης, και αυτό συντέλεσε στην κατάληψη της ζώνης αυτής. Εξάλλου τα κτίρια ήταν εγκαταλελειμμένα και το ιδιοκτησιακό καθεστώς ακαθόριστο. Οι καταλήψεις αυτές αποτελούσαν εκφράσεις αποδέσμευσης από την καταπίεση που επέβαλλαν οι νέες ανάγκες της αγοράς και της στέγης.

Ακόμα και σήμερα το Βερολίνο είναι διχασμένο. Τόσο οι ανατολικοί όσο και οι δυτικοί, προσπαθούν να συμφιλιωθούν με την ιδέα μιας πραγματικότητας που ενώ τους δίνει τη δυνατότητα να ζήσουν σε κοινότητες αρμονικά και να απεγκλωβιστούν κοινωνικά από περιορισμούς που θέτει ένα αόρατο τείχος, δε μπορούν. Το ανατολικό τμήμα ήταν αρχικά κέντρο της κυβέρνησης, του Τύπου και στα περίχωρα επικρατούσε μια συγκεκριμένη κουλτούρα η οποία

δημιουργήθηκε από την κοινωνική μείξη. Εκεί ζούσαν συγκεντρωμένοι πολλοί μετανάστες από χώρες της ανατολικής Ευρώπης καθώς επίσης υπήρχε και η περιοχή των Εβραίων. Επομένως, είχε δημιουργηθεί ένα κράμα διαφορετικών τρόπων ζωής.

Κάθε πλευρά τόνιζε τα επιτεύγματά της, με το Δυτικό να προτάσσει την οικονομική ευημερία και το Ανατολικό με τα παραδείγματα αρχιτεκτονικής. Βέβαια ο ανταγωνισμός συνεχίστηκε και στο νέο Βερολίνο, μιας και που το δραστικό πρόγραμμα αποβιομηχάνισης και ο αγώνας για τη διατήρηση του σοσιαλιστικού καθεστώτος επέκτειναν το ψυχολογικό χάσμα και ενίσχυσαν τις υπάρχουσες προκαταλήψεις της μιας πλευράς για την άλλη.

Μετά την αρχική χαρά της ένωσης, η πραγματικότητα της καινούριας πόλης βρήκε τους κατοίκους απροετοίμαστους και τη θέση της πήρε η παραίτηση και η απογοήτευση. Ξαφνικά το συναίσθημα της σιγουριάς στον επαγγελματικό τομέα του ανατολικού τρόπου ζωής χάθηκε και πολλοί βρέθηκαν στην ανεργία για πρώτη φορά στη ζωή τους, κάποιοι δε σε προχωρημένη ηλικία για μετεκπαίδευση και αλλαγή προσανατολισμού. Παράλληλα οι κάτοικοι του ανατολικού τομέα είχαν διαμορφώσει μια καθημερινότητα κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης που διακόπηκε απότομα από τις αλλαγές στην πόλη. Και το κυριότερο ένιωθαν ξένοι μέσα στην ίδια τους την πόλη καθώς ονομασίες δρόμων και πλατειών άλλαξαν ώστε να σβηστεί κάθε θύμηση του σοσιαλιστικού καθεστώτος και των ηρώων του, έτσι η πλατεία Λένιν μετονομάστηκε σε πλατεία των Εθνών και η οδός Ho-Chi-Minh σε οδό Gandhi. Από την άλλη μεριά, οι δυτικο-βερολινέζοι αντιμετώπισαν με καχυποψία καθώς ένιωθαν πως θίγονται οικονομικά. Συμπερασματικά ακόμα και σήμερα η κληρονομιά του κατώτερου και της προκατάληψης έχει αποξενώσει τους Βερολινέζους και η αρχική περιέργεια έχει αντικατασταθεί από αδιαφορία.

2.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

Από την πτώση του τείχους και μετά η πόλη άρχισε να φλερτάρει με το χαμένο μητροπολιτικό της χαρακτήρα. Προκειμένου να προσελκύσει το ενδιαφέρον των επενδυτών, η κυβέρνηση προσέφερε μεγάλες φορολογικές διευκολύνσεις. Η Daimler Benz αγόρασε από το δυτικό γερμανικό κράτος οικόπεδο κοντά στην Rotzdamer Platz σε εξευτελιστική τιμή και το παράδειγμα ακολούθησε και η Sony με τη χωροθέτηση της έδρας της σε αυτή την πλατεία. Η ανοικοδόμηση της πόλης μετά την ενοποίηση ξεκίνησε με ταχύτατους ρυθμούς και αμέσως παραδόθηκε σε ένα ευρύτατο σχέδιο ανάπτυξης χρηματοδοτούμενο τόσο από το ομοσπονδιακό κράτος, όσο και από ιδιωτικές επιχειρήσεις. Το νέο πεδίο χωρικής μετάλλαξης δημιούργησε σοβαρότατες οικονομικές τριβές και ισχυρή ήταν η διαμαρτυρία για τις οικονομικές απολαβές των εταιριών από το συνολικό κόστος της επένδυσης. Η προφανής βιασύνη και προχειρότητα του όλου εγχειρήματος ήταν έκδηλη στην καθημερινότητα των πολιτών. Η βίαιη και συνοπτική ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων της ανατολικής Γερμανίας αύξησε την ανεργία και διευκόλυνε την αισχροκέρδεια σε βάρος ως επί το πλείστον των πρώην ανατολικογερμανών.

Η πίεση της αγοράς και των επενδυτών δημιούργησε φαινόμενα για τα οποία η πόλη δεν ήταν προετοιμασμένη. Παράλληλα έγιναν πολλές κοινωνικές αναπροσαρμογές είτε ως αποτέλεσμα εσωτερικών ζυμώσεων είτε ως αντίκτυπος μιας ευρύτερης ιστορικής πραγματικότητας. Η διαφορά Ανατολής και Δύσης, η ξαφνική ισχύ μεγάλων εταιριών που μέχρι τότε δεν είχαν δείξει

ενδιαφέρον στο Βερολίνο, η επιβράδυνση των αναπτυξιακών ρυθμών στη Γερμανία με παράλληλα αύξηση της ανεργίας, είναι μόνο μερικές από τις αλλαγές.

Το δυτικό Βερολίνο περιβαλλόταν από το τείχος, και επομένως ήταν αδύνατο να αφομοιωθεί δομικά, διαρθρωτικά, οικονομικά ή πολιτιστικά στη ΛΔΓ. Η γεωγραφία της σοσιαλιστικής πόλης δεν επέτρεπε ούτε στο ανατολικό Βερολίνο να εξαπλωθεί. Μετά την πτώση του τείχους ήταν δυνατή η εξάπλωση προς την περιφέρεια αλλά με το πρώτο ρυθμιστικό του '94 επιδιώκεται πύκνωση του κέντρου κατά 95% και μόνο 5% επέκταση στα προάστια, προκειμένου να αξιοποιηθεί ο κενός χώρος στο κέντρο της πόλης.

Η προσπάθεια επανασύνδεσης, δύο διαφορετικών κρατών, με μοναδικό κίνητρο την πολιτική σκοπιμότητα και τη διεθνή προβολή ενός 'Ευρωπαϊκού - δημοκρατικού' προσώπου της χώρας επιβλήθηκε στους κατοίκους σαν μια κατάσταση αναγκαστικής αποδοχής. Οι συνέπειες ήταν έκδηλες στην καθημερινότητα των κατοίκων, αφού η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων της ανατολικής Γερμανίας, αύξησε την ανεργία και διευκόλυε την αισχροκέρδεια εις βάρος των ανατολικο-γερμανών, σε μεγάλο ποσοστό.

Το Βερολίνο μεταμορφώνεται μέσα σε έναν οργανισμό ιδιωτικής δραστηριότητας με προγραμματισμένες δημόσιες επενδύσεις οι οποίες προβλέπουν τα εξής:

Το συγκοινωνιακό σύστημα ενοποιείται με μεγάλες επενδύσεις και επεκτάσεις στον επίγειο και υπόγειο σιδηρόδρομο και επανασχεδιασμό του τραμ.

Χτίζεται από την αρχή το ιστορικό Reichstag και γύρω του αναπτύσσεται η κυβερνητική περιοχή με σειρά άλλων έργων κατασκευής και ανακατασκευής κτιρίων.

Η στοιχειωμένη επί 30 χρόνια Potsdamer Platz μεταμορφώνεται από μια απέραντη αλάνα στην πιο σύγχρονη εμπορική κυψέλη στον κόσμο. Τα κτιριακά συμπλέγματα της Daimler Benz και της Sony δεσπόζουν στο χώρο.

Τα άμεσα προβλήματα χωρικής μορφής που προέκυψαν κατά την ανασυγκρότηση της πόλης είναι:

- Η διαχείριση της ανάπτυξης στο εσωτερικό της πόλης
- Η ανάπτυξη των διαφορετικών κέντρων των πόλεων
- Η δυνατότητα εξάπλωσης μιας πόλης 3,4 εκατομμυρίων κατοίκων στο γύρω κρατίδιο του Brandenburg, μιας περιοχής των 2,5 εκατομμυρίων.

2.3 ΤΟ ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Το νέο Βερολίνο είναι μια πόλη η οποία προέκυψε από το άθροισμα δύο διαφορετικών δομών σε τεχνικό, πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Αυτό αναδείχθηκε ως μείζων πρόβλημα στην αναδιοργάνωση της πόλης. Καθώς το Βερολίνο προσπαθεί να διαδραματίσει ισχυρή πολιτική και οικονομική παρουσία στην Ευρώπη, στο εσωτερικό του επικρατούν αντιθέσεις όπως:

- Η πολεοδομική αναδιάρθρωση
- Η κοινωνική ισορροπία-Ανταγωνισμός ανατολικού και δυτικού Βερολίνου
- Η κοινωνική βάση- Μετάβαση από το σοσιαλισμό στον καπιταλισμό

Όσον αφορά την οικονομική ανάπτυξη της πόλης και την έκφρασή της χωρικά, επικράτησαν δύο κυρίως απόψεις από τους πολεοδόμους-αρχιτέκτονες. Η πρώτη μερίδα υποστηρίζει ότι η οικονομική ανάπτυξη της πόλης σχετίζεται με μια νέα ταυτότητα, που αναζητά την έκφρασή της στην αρχιτεκτονική και γενικότερα στο χώρο, πολλές φορές σε βάρος των παλαιότερων ιστορικά διαμορφώσεων. Πιστεύουν ότι το πολεοδομικό μέλλον της πόλης προσανατολίζεται στο μοντέλο που υπαγορεύουν οι επιταγές της παγκόσμιας επιχειρηματικής πόλης όπου οι πολυεθνικοί όμιλοι έχουν τον πρώτο λόγο και η ανάπτυξη δεν συμβαδίζει με την προσκόλληση στο ένοχο παρελθόν.

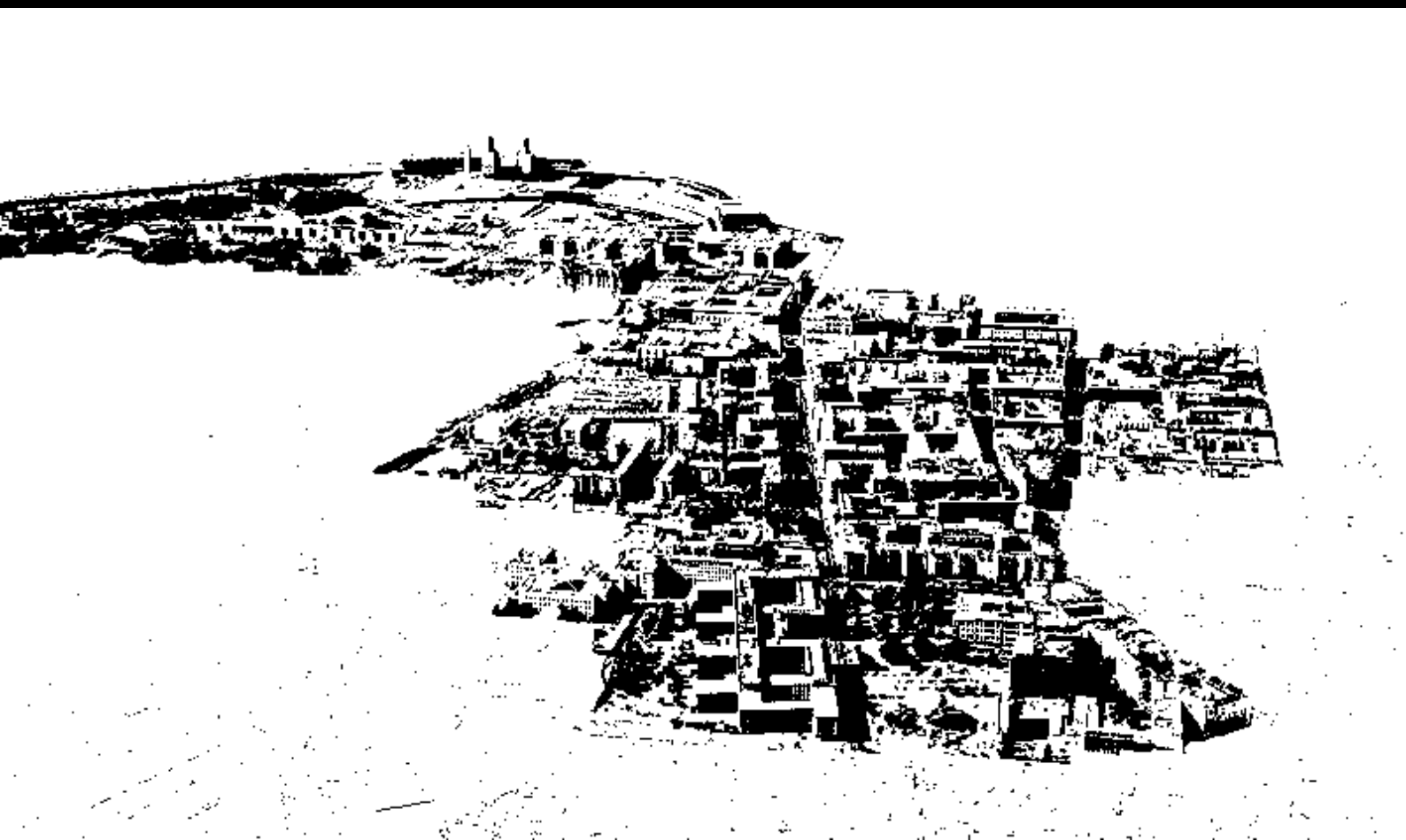
Η άλλη μερίδα αρχιτεκτόνων-πολεοδόμων υποστηρίζει πως είναι σημαντικό για την συνέχεια της αστικής δομής και προβολής της ιστορίας στην πόλη, να διατηρηθεί το ιστορικό παρελθόν του κτισμένου χώρου της. Για αυτούς το

Βερολίνο εξακολουθεί να είναι κυρίως μια πόλη με βαρύ παρελθόν. Στόχος τους δεν είναι η πιστή αναπαραγωγή της βιομηχανικής πόλης του 19ου αιώνα, αλλά η δημιουργία ενός νέου αστικού περιβάλλοντος που θα προσελκύσει ένα νέο ρεύμα τουριστών και επενδυτών. Το χάσμα ανάμεσα στις δύο απόψεις είναι τεράστιο. Παρόλα αυτά το νέο αστικό τοπίο του Βερολίνου περιλαμβάνει δομημένο χώρο που ανταποκρίνεται στις κατευθύνσεις και των δύο μερίδων ξεχωριστά.

Ο κεντρικός πυρήνας της πρωσικής πρωτεύουσας παρέμενε στο ανατολικό Βερολίνο, με σημεία αναφοράς την Unter den Linden και την τεραστίων διαστάσεων Alexanderplatz στην οποία καταλήγει. Το δυτικό δημιούργησε το δικό του κέντρο κατά μήκος της λεωφόρου Kurfurstendamm με σημείο αναφοράς την Gedachniskirche, όπου υπολείμματα της παλαιάς εκκλησίας συνυπάρχουν με την πολύ ενδιαφέρουσα νέα του Egon Eiermann, συνθέτοντας μια συμβολική εικόνα για τη ιστορία της πόλης. Η συρραφή των δύο πόλεων σε μία, η αποκατάσταση της πολεοδομικής ενότητας αλλά και η ανάδειξη ενός νέου κέντρου και κατ' επέκταση των πόλεων, προϋπόθετε την άρση του ρήγματος που προκάλεσε το τείχος μεταξύ ανατολικού και δυτικού Βερολίνου. Μια σειρά πρωτοφανών σε αστική κλίμακα και σημασία πολεοδομικών επεμβάσεων ξεκίνησαν και βρίσκονται σε εξέλιξη με αυτό τον στόχο.

Μέσα από πολεοδομικές αναλύσεις, αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, αναθέσεις μελετών και αντιπαραθέσεις, αναδύεται με γρήγορους ρυθμούς το νέο πρόσωπο της γερμανικής πρωτεύουσας του 21ου αιώνα. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του εγχειρήματος αυτού οφείλεται στο γεγονός ότι οι συγκεκριμένες επεμβάσεις συνιστούν ένα σημαντικό μάθημα πολεοδομικού σχεδιασμού μεγάλης κλίμακας και ιδιαίτερης σημασίας, δίνοντας ήδη συγκεκριμένα αποτελέσματα. Στοιχεία του πολεοδομικού καλειδοσκοπίου όπως ο δρόμος, οικοδομικό τετράγωνο, πλατεία, αστικό πάρκο, διοικητικό και εμπορικό κέντρο, μελετώνται και υλοποιούνται ξεχωριστά, αλλά και σε συνάρτηση μεταξύ τους, με στόχο την ανάκτηση της κεντρικότητας από μια περιοχή που προπολεμικά με την πολυμορφία και τη ζωντάνια της αποτελούσε τόπο αναφοράς και πόλο έλξης για τους κατοίκους.

Η απαραίτητη υποδομή σε δρόμους και δίκτυα μελετάται και κατασκευάζεται παράλληλα. Μεγάλοι άξονες, υπόγειες αρτηρίες, αναβίωση παλαιών και νέων γραμμών μαζικής μεταφοράς φροντίζουν για την εξυπηρέτηση του νέου κέντρου, για την ένταξή του στο ζωντανό οργανισμό της πόλης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ: ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ ΣΕ ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ

1 Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΣΤΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟ

Ο στρατηγικός σχεδιασμός στο Βερολίνο διεξάγεται μέσα από μια σειρά αναπτυξιακά σχέδια, τα οποία αποτελούν βασικά εργαλεία του χωρικού σχεδιασμού και προβλέπονται ρητά από ειδικό νόμο του κράτους του Βερολίνου σε εκτέλεση της ομόσπονδης νομοθεσίας για το σχεδιασμό του χώρου. Αρμόδιος φορέας σχεδιασμού είναι η συγκλητική διοίκηση πολεοδομικής ανάπτυξης ενώ η έγκριση των σχεδίων αυτών γίνεται με απόφαση της συγκλήτου της πόλης του Βερολίνου.

Τα Αναπτυξιακά Σχέδια επεξεργάζονται και διατυπώνουν κατευθύνσεις και στόχους για το σύνολο της έκτασης της πόλης και για διάφορους θεματικούς τομείς. Ειδικότερα ως τώρα έχουν συνταχθεί Αναπτυξιακά σχέδια που αφορούν τα κέντρα, τις παραγωγικές δραστηριότητες, την κατοικία και την τεχνική υποδομή. Τα αναπτυξιακά σχέδια διαφοροποιούνται από ένα παραδοσιακό σχεδιασμό που θα οδηγούσε στην παραγωγή σχεδίων και κειμένων που αποδίδουν την επιθυμητή εικόνα του μέλλοντος ως μια παγιωμένη μορφή και αποτελούν περισσότερο μια διαδικασία διαρκούς ενημέρωσης, προσαρμογής σε νέες καταστάσεις και ανάγκες και συντονισμού με άλλους τομεακούς και λοιπούς σχεδιασμούς. Επιπλέον σκοπεύουν να μεταθέσουν την πόλη του Βερολίνου από μια θέση παθητική, από την οποία αντιδρά σύμφωνα με τις συνθήκες, σε μια

θέση περισσότερο ενεργητική από την οποία θα μπορέσει να εξασκήσει μια επιτυχημένη και σύμφωνη με τις νεότερες αναπτυξιακές τάσεις, διαχείριση της αστικής γης.

Το Σχέδιο Χρήσεων Γης του Βερολίνου συντάσσεται σύμφωνα με τον Ομόσπονδο Χωροταξικό Νόμο και θέτει τις βασικές αρχές για τη χρήση του εδάφους, οι οποίες και εξειδικεύονται στο κατώτερο επίπεδο σχεδιασμού που είναι αυτό της πολεοδομικής μελέτης. Το ΣΧΓ βρίσκεται σε συντονισμό με το Περιβαλλοντικό πρόγραμμα. Κύριοι στόχοι που αποτελούν παράλληλα και κατευθυντήριες αρχές αφορούν:

- Αντιμετώπιση οχλήσεων από χρήσεις βιοτεχνικού χαρακτήρα ή τεχνικής υποδομής που γειτνιάζουν με επιφάνειες κατοικίας, κοινωνικού εξοπλισμού ή ελεύθερων χώρων

- Εξασφάλιση προσβασιμότητας σε κοινόχρηστους χώρους, στις όχθες ποταμών και στους ελεύθερους χώρους πρασίνου και αναψυχής

Διευκόλυνση της συνδυασμένης χρήσης επιφανειών, για λόγους οικονομίας στη χρήση γης

Τα Σχέδια Πολεοδομικών Ενοτήτων έρχονται ως συμπλήρωση της τυπικά καθορισμένης διαδικασίας σχεδιασμού χρήσεων γης. Αποτελούν επομένως μια νέα βάση για συντονισμό απόψεων γύρω από σχέδια και προτεραιότητες και επιρροή σε τρέχοντα ζητήματα ανάπτυξης του αστικού χώρου που διαπερνούν τα διοικητικά όρια των πολεοδομικών τομέων. Κύριος σκοπός των σχεδίων αυτών είναι η εξασφάλιση μιας συνολικής θεώρησης των μεσομακροπρόθεσμων προοπτικών, καθώς επίσης και των εναλλακτικών οραμάτων για την ανάπτυξη της πολεοδομικής ενότητας.

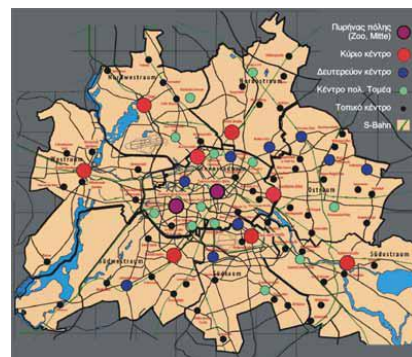
Το πολεοδομικό σχέδιο για το κέντρο της πόλης αποτελεί μια στρατηγική επανασχεδιασμού και ανανέωσης των δύο κέντρων της άλλοτε διαιρεμένης πόλης. Κύρια επιδίωξη είναι μια πόλη που χαρακτηρίζεται από συμπαγή δομή, μικρές διαδρομές και κοινωνική ανάμειξη. Στην προσπάθεια αυτή η αναγκαία ανακατασκευή της πόλης προχωρεί με κατεύθυνση τη διάρθρωσή της σε συμπαγή οικοδομικό όγκο, δρόμο, δημόσιο πάρκο και πλατεία, σεβόμενη παράλληλα την υφιστάμενη κατάσταση και αποφεύγοντας τις κατεδαφίσεις.

Κύριοι στόχοι του σχεδίου είναι:

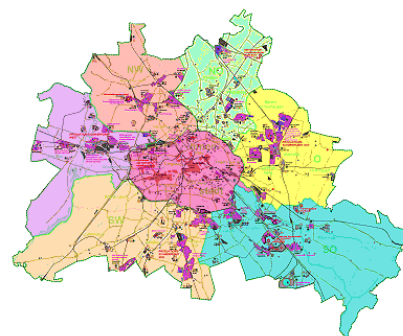
- Πύκνωση του οικοδομικού όγκου μέσω αξιοποίησης αποθεμάτων γης κατοικίας, χώρου εργασίας και διασκέδασης. Η λογική του zoning που κυριάρχησε μεταπολεμικά, και αποτελούσε απότοκο του μοντέρνου κινήματος

- Ανάπτυξη των δημόσιων μαζικών μεταφορών

- Αναμόρφωση του αστικού χώρου και ανάμειξη χρήσεων

Αναπτυξιακό σχέδιο για τα ιεραρχημένα κέντρα (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Αναπτυξιακό σχέδιο για τις παραγωγικές δραστηριότητες (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Απόσπασμα του σχεδίου χρήσεων γης (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

PLANWERK INNENSTADT

Γενικό κατευθυντήριο σχέδιο για το κέντρο της πόλης του Βερολίνου, 1999 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

- Βελτίωση της ποιότητας των αστικών χώρων πρασίνου και αναψυχής
- Ενίσχυση των κεντρικών περιοχών ως τόπων κατοικίας
- Ανανέωση της μορφής της πόλης με έμφαση στη δημιουργία μιας ενιαίας ταυτότητας
- Συσχέτιση των μεμονωμένων σχεδιασμών μέσω ενιαίων κατευθύνσεων για ευρύτερες περιοχές της πόλης.

Στο Βερολίνο είχαν υιοθετηθεί ήδη από τη δεκαετία του '70 προγράμματα αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος και κατοικίας. Μετά την ένωση το 1990, κύριο μέλημα των πολιτικών, με στόχο την αντιστροφή των τάσεων μαρσαμού και την αναζωογόνηση, ήταν η αποκατάσταση της συνοχής του αστικού ιστού, με στόχο την ενσωμάτωση της κοινωνικής συνοχής και την οικονομική ανάπτυξη. Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο της μακρόχρονης αυτής προσέγγισης είναι η εκτεταμένη συμμετοχή του πολίτη και οι δημόσιες διαβουλεύσεις μέσω εθνικών και περιφερειακών θεσμοθετημένων προγραμμάτων.

Αναφέρω παρακάτω ένα απόσπασμα από την εισήγηση της Σωτηριάδου Βικτωρίας στο συνέδριο του ΤΕΕ, Αθήνα, 3-6 Φεβρουαρίου 2005, με θέμα την «Αστική Αναγέννηση: η καινοτομία για το αστικό περιβάλλον», για να γίνει καλύτερα αντιληπτό ο τρόπος που χρησιμοποιήθηκε ο στρατηγικός σχεδιασμός στην περίπτωση της ανασυγκρότησης της πόλης του Βερολίνου. Στην κατεύθυνση αυτή εφαρμόστηκε μια πολυμορφία τομεακών και εστιασμένων σχεδίων, με διαφορετικούς επί μέρους στόχους για τη συνολική ανασυγκρότηση του χώρου:

- Το σχέδιο «Κοινωνική Πόλη», δεδομένου ότι από μόνη της η φυσική αναβάθμιση δεν επιφέρει την ανασυγκρότηση - αναζωογόνηση, συνδυάζοντας ευρωπαϊκή, εθνική και περιφερειακή χρηματοδότηση για να δημιουργήσει ή να ενδυναμώσει ένα πυκνό αστικό ιστό, όπου είναι εγκατεστημένοι τοπικοί παράγοντες, ο οποίος θα είναι ικανός να συμβάλει άμεσα στη συνολική ανασυγκρότηση. Χαρακτηριστικά του σχεδίου είναι: α) συνυπολογισμός του ποσοστού ανεργίας στη χρηματοδότηση, πέραν του πληθυσμού και του αριθμού κατοικιών, β) διατομεακή οργάνωση και συνεργασία όλων των φορέων, γ) νέες μορφές δημόσιας εμπλοκής και λήψης αποφάσεων, δ) ανάπτυξη μακροχρόνιων οργανωτικών δομών με ενεργό συμμετοχή των κατοίκων και ε) χρήση άτυπων, μη συμβατικών και πειραματικών προσεγγίσεων. Το σχέδιο αυτό εισήγαγε ένα νέο σύστημα «Διαχείρισης Γειτονιάς» σε περιοχές του Βερολίνου, με στόχους

την ενεργοποίηση και συγκρότηση τοπικού δυναμικού, την ενδυνάμωση της δυνατότητας δράσης των κατοίκων, τη βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας και τις ευκαιρίες κατάρτισης και προσόντων, τη δικτύωση των τοπικών παραγόντων και πρωτοβουλιών και τέλος την οργάνωση διαδικασιών επικοινωνίας.

- Προγράμματα επιχειρηματικότητας και δημιουργίας θέσεων απασχόλησης.
- Τοπικά Σύμφωνα Απασχόλησης.
- Το Forum της Κοινότητας - Απασχόληση και Γειτονιά,
- Κέντρο συμβουλών και συνεργασίας για ξένους επενδυτές.
- Προγράμματα ανάπτυξης των επιχειρήσεων και προγράμματα διαχειριζόμενα από την Τράπεζα Επενδύσεων του Βερολίνου.

Στην Επιθεώρηση Αστικής Αναγέννησης του ΟΟΣΑ (2003), μετά από αξιολόγηση της λειτουργίας και των αποτελεσμάτων, γίνονται συστάσεις που εστιάζονται κύρια στην αναγκαιότητα μια συνεκτικής και ολοκληρωμένης στρατηγικής, όχι μόνο για τις υποβαθμισμένες προβληματικές περιοχές αλλά για το μέλλον ολόκληρης της πρωτεύουσας. Οι δημόσιες χρηματοδοτήσεις από ανώτερα επίπεδα διοίκησης λιγοστεύουν και επομένως προτείνεται μια τοποκεντρική προσέγγιση που να αντιμετωπίσει το ιδιαίτερο έντονο πρόβλημα φτώχειας, να υποστηρίξει την ενδογενή ανάπτυξη και να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα. Η κλασική λύση τύπου επιχορηγήσεων πρέπει να αποκλειστεί, όχι μόνο για δημοσιονομικούς λόγους αλλά και διότι κρίνεται ότι θα ήταν τεχνητή, αναποτελεσματική και εύθραυστη.

Τι μπορεί να γίνει για το Βερολίνο, ή τι μπορεί να κάνει το Βερολίνο;. Έντονα προβλήματα φτώχειας και ανεργίας συσσωρεύονται σε ορισμένες περιοχές. Έχουν εγκατασταθεί υψηλά ποσοστά μεταναστών, ενώ θεωρείται η νούμερο ένα «τουρκική πόλη» εκτός Τουρκίας. Το Βερολίνο δεν μπορεί να αντέξει την εγκατάλειψη του πληθυσμού αυτού στην ανέχεια και τον αποκλεισμό. Από τη μια πλευρά η κατάσταση αυτή αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα με την απειλή κοινωνικής διάσπασης και θυλάκων αποκλεισμού. Από την άλλη πλευρά η πόλη διαθέτει ισχυρά συγκριτικά του πλεονεκτήματα:

- στον τομέα των μέσων επικοινωνίας αλλά κυρίως στον τομέα της τέχνης και του πολιτισμού (πολυπολιτισμικός χαρακτήρας).
- στη γεωγραφική της θέση, όντας δυτική και ταυτόχρονα ανατολική Ευρωπαϊκή πόλη, που μπορεί να επωφεληθεί από τη γεωπολιτική μετατόπιση βάρους που επέφερε η διεύρυνση της Ευρωπαϊκή Ένωσης.

Οι ειδικές συνθήκες επιβάλλουν στον στρατηγικό σχεδιασμό μια ισχυρή εστίαση

στην ταυτότητα της πόλης. Κρίσιμο είναι το ερώτημα κατά πόσο το Βερολίνο χρειάζεται ένα συνολικό στρατηγικό πλαίσιο, συμπεριλαμβανομένης μια θεσμοθετημένης οργανωτικής δομής που να διασφαλίζει το συντονισμό και τη συνεργασία. Η προσέγγιση αυτή, που υιοθετήθηκε σε άλλες Πόλεις Αναγέννησης, όπως η Γλασκόβη, το Μπέλφαστ και την Καμπέρα, θεωρείται σήμερα διεθνώς σαν επιτυχημένη. Συστήνεται επομένως η υιοθέτηση των δέκα αρχών - κριτηρίων της Πόλης Αστικής Αναγέννησης (ΟΟΣΑ Γραμματεία 2002). Συμπερασματικά στην έκθεση του ΟΟΣΑ διατυπώνονται συστάσεις με τη μορφή κατευθυντηρίων γραμμών, η απουσία των οποίων μάλλον θα αποκρύψει προσωρινά συμπτώματα και προβλήματα, παρά θα προσφέρει μακρόχρονες λύσεις:

- συνδυασμός μέτρων «hard» (φυσική αναβάθμιση, υποδομές) και μέτρων «soft» (ανθρώπινοι πόροι, κατάρτιση, δικτύωση),
- ο αυστηρά τοπικός χαρακτήρας των μέτρων πρέπει να αποφεύγεται, ώστε να συνδέονται πάντα τα μέτρα αυτά με μια ευρύτερη προοπτική της πόλης / περιφέρειας,
- διασφάλιση μεγαλύτερης συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων σε διάφορα επίπεδα και τομείς,
- δημοσιοποίηση και αξιολόγηση των πρωτοβουλιών, έστω και αν κρίνονται ανεπαρκείς,
- καλλιέργεια της εικόνας των αστικών περιοχών τόσο εσωτερικά (προς τους κατοίκους) όσο και εξωτερικά (προς τους επενδυτές και τους εν δυνάμει νέους κατοίκους),
- καλύτερη αξιοποίηση της συμμετοχικής διαδικασίας στον σχεδιασμό αναβάθμισης γειτονιάς,
- αξιοποίηση των τοπικών δυνατοτήτων / ικανοτήτων και των «πρωταθλητών» (που παραμένει να εντοπιστούν), που να μπορούν να αντιπροσωπεύουν τα διάφορα τοπικά συμφέροντα,
- τα πιλοτικά σχέδια να ενσωματώνουν εξ αρχής τη μακρόχρονη προοπτική που είναι απαραίτητη για γεωγραφικές επεκτάσεις και τη «μεταφορά» της τεχνογνωσίας και την αξιοποίηση της εμπειρίας.

Η Αστική Αναγέννηση, προσδιορισμένη στο πλαίσιο της Εδαφικής Ανάπτυξης, λαμβάνει στα δύο αυτά χαρακτηριστικά παραδείγματα διαφορετική μορφή, προσαρμοζόμενη στις ιδιαιτερότητες του χώρου. Οι αρχές της Πόλης Αναγέννησης οριοθετούν μια θεώρηση που προσανατολίζει την αστική αναπτυξιακή πολιτική σε:

- Αναζήτηση συνεκτικής στρατηγικής που απομακρύνεται από τομεακές προσεγγίσεις και έχει διατομεακό και πολυδιάστατο χαρακτήρα. Το πεδίο περιλαμβάνει την γενικότερη θέση της πόλης στο εθνικό και διεθνές σύστημα αναφοράς (στο πλαίσιο της ΕΕ για το Βερολίνο η μετατόπιση κέντρου βάρους με τη διεύρυνση). Εντοπισμός των συγκριτικών εδαφικών πλεονεκτημάτων και του εδαφικού κεφαλαίου της κάθε αστικής περιοχής και των χωρικών δυναμικών διασυνδέσεων

- Προσδιορισμός και ανάδειξη της ταυτότητας της πόλης και καλλιέργεια μιας «εικόνας», εσωτερικά και εξωτερικά (στο Βερολίνο μένει να προσδιοριστεί, με πιθανή έμφαση στις τέχνες και τον πολιτισμό και εκμετάλλευση του πολυπολιτισμικού).

- Αναγνώριση της σημασίας του ελκυστικού αστικού περιβάλλοντος στην ποιότητα ζωής και την ώθηση στην ανάπτυξη.

- Ενσωμάτωση της καινοτομίας σε όλα τα επίπεδα. Ταυτότητα της πόλης προσδιορίζεται στην αιχμή του δόρατος και καθορίζει στη συνέχεια όλα τα προγράμματα, δράσεις και ενέργειες.

- Προσέλκυση ανθρώπινου δυναμικού υψηλού επιπέδου, και οικονομικών δραστηριοτήτων αιχμής, ανάλογα με την επιλογή της «ταυτότητας».

- Προσδιορισμός νέων οργανωτικών δομών για τη διαχείριση της ανάπτυξης, με στόχο την επίτευξη οριζόντιου και κατακόρυφου συντονισμού, καθιέρωση συμμετοχικών διαδικασιών και συνεργασιών δημόσιου / ιδιωτικού τομέα.

- Εντατική προσπάθεια και επενδύσεις στον τομέα της παιδείας για το σπάσιμο του φαύλου κύκλου της ανεργίας και υποστήριξη των στρατηγικών επιλογών.

- Αναγνώριση του κεντρικού ρόλου της αρχής «Περιοχή Πόλεων Εκμάθησης» που περιλαμβάνει την έννοια της συνεχούς εκμάθησης σε όλα τα επίπεδα.

- Υιοθέτηση συστήματος συνεχούς αξιολόγησης και συγκριτικής ανταλλαγής τεχνογνωσίας και πληροφοριών με άλλες πόλεις.

Στις «Πόλεις Αναγέννησης» στο πλαίσιο της Εδαφικής Ανάπτυξης, μπορούμε να αναγνωρίσουμε εργαλεία και τεχνογνωσία που ήδη έχουν δοκιμαστεί, εφαρμόζονται όμως με καινοτομικό τρόπο για να επιτύχουν συνέργειες και πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Συνθέτουν μια νέα πρόταση για το Χώρο, την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον που ανοίγει νέες προοπτικές και αξίζει της προσοχής μας στη συγκρότηση πολιτικής συνολικής παρεμβάσεων στον χώρο.

1.1 Ο ΕΠΑΝΑΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Η επανένωση του Βερολίνου, προκάλεσε ένα παγκόσμιο ενδιαφέρον για την μελλοντική ανάπτυξη της πόλης. Οι δημοτικές αρχές πολιορκήθηκαν από προτάσεις σχεδιασμού και ενδιαφερόμενες ομάδες που επιθυμούσαν να συμμετέχουν στην ενθουσιώδη ανάπλαση. Με τη σειρά τους οι αρχές ανταποκρίθηκαν εφαρμόζοντας μία παγκόσμια αναπτυξιακή στρατηγική. Οι διαγωνισμοί ήταν πολλοί για όλα τα μέρη της πόλης και η λίστα των αρχιτεκτόνων που συνέβαλλαν στον επανασχεδιασμό του κέντρου της πόλης περιελάμβανε μερικά από τα πιο γνωστά ονόματα παγκοσμίως.

Το νέο Βερολίνο προέκυπτε σταδιακά από ένα διάλογο ανάμεσα στην αποκατεστημένη εδαφική χάραξη της πόλης και στην αρχιτεκτονική της ως μοντέρνα αντιπροσώπευση του ευρωπαϊκού μοντέλου. Αυτό διαμόρφωσε τον πυρήνα της αρχιτεκτονικής συζήτησης για το Βερολίνο: η μια πλευρά επέμενε στην πειραματική συνέχεια της ευρωπαϊκής παράδοσης της αστικής ανάπτυξης της αρχιτεκτονικής και η άλλη πλευρά εξιδανίκευε τη ρωγμή, το σπάσιμο με την κλίμακα, την αποσπασματική μίξη αντιφατικών στοιχείων με τη μίξη ιδιωτικών και κοινόχρηστων, τη σύνθεση πλατιών αξόνων για μαζική μεταφορά οχημάτων και πάνω απ' όλα το κτίριο ως 'free-standing' αντικείμενο, συνθέτοντας όλα αυτά στο μοντέλο σχεδιασμού για την πόλη του 21ου αιώνα.

Πριν από όλα αυτά όμως οι αρχιτέκτονες-πολεοδόμοι έρχονται αντιμέτωποι με πρωταρχικά ζητήματα του επανασχεδιασμού της πόλης, όπως το τι θα γίνει με το τείχος, και πώς και που μπορεί να δημιουργηθεί το νέο κέντρο της πόλης. Επί της ουσίας, η προσέγγιση για το Δυτικό Βερολίνο ήταν διαφορετική από αυτή στο ανατολικό. Το δυτικό κέντρο μπορούσε 'εύκολα' να αναδιαμορφωθεί με ένα διάλογο ανάμεσα στα υπάρχοντα και στα νέα κτίρια. Σε αντίθεση, το κέντρο της ΛΔΓ παρουσίαζε χαμηλή πυκνότητα χρήσεων, μεγάλα οδοστρώματα και μεγάλης κλίμακας δημόσιους χώρους, των οποίων η προβλεπόμενη χρήση δεν έβρισκε εφαρμογή στο σήμερα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, στόχο αποτέλεσε ο καθορισμός της σχέσης μεταξύ ανατολής και δύσης, ο προσδιορισμός του κέντρου της πόλης, ο έλεγχος του κυκλοφοριακού, η ιστορική συνέχεια, ο επαναπροσδιορισμός των κενών χώρων κλπ.

Η τοποθεσία του τείχους του Βερολίνου ήταν σχετικά αυθαίρετη, ακολουθώντας τη γραμμή ανάμεσα στον ένα διοικητικό τομέα και στον άλλο. Παρ' όλα αυτά η διεθνής πολιτική του σημασία και τα γεγονότα της σύγχρονης ιστορίας που έλαβαν χώρα εκεί, σήμαιναν ότι αναπόφευκτα έχει αποτελέσει μέρος του συνόλου της πόλης. Πολλοί ήταν αυτοί που υποστήριζαν την εμφάνιση αυτής της περιοχής. Άλλοι πάλι πίστευαν ότι αυτό σημαίνει την άρνηση απ' τις επόμενες γενιές ενός μέρους της ιστορίας και ότι αυτός ο χώρος με μικρό κόστος μπορεί να αποδώσει καινούριες ευκαιρίες για δημόσιο κενό.

Γι' αυτό το λόγο, ένα ρυθμιστικό όργανο για την αστική ανάπτυξη καταρτίστηκε το 1991/ 92 για τις εκτενείς κτιριακές ανάγκες στο ιστορικό κέντρο ως προγραμματισμένη παροχή για την ιδιωτική επένδυση στην Friedrichstadt, Dorotheenstadt και Friedrichswerder.' Έπειτα το Planwerk Innenstadt επινοήθηκε για το κέντρο της πόλης από το 1996. Αυτή δεν ήταν μια καινούρια προσέγγιση. Το Δυτικό Βερολίνο έκανε τα πρώτα προσεκτικά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση με την IBA, με την αναδημιουργία του ground plan της πόλης. Στα χρόνια μετά την πτώση, η σύγκλητος επέστρεψε στις ιδέες που είχαν ήδη τεθεί σε εφαρμογή στο Βερολίνο στη δεκαετία του '80.

Η σύγκλητος έπρεπε να πάρει στρατηγικές αποφάσεις μέσα σε μία μικρή χρονικά περίοδο. Μελέτες για την αστική ανάπτυξη και αρχιτεκτονικές προθέσεις έπρεπε να προταθούν για το ιστορικό κέντρο, ώστε οι ιδιωτικές προσδοκίες των επενδυτών να εκπληρώνονταν μετά την ξαφνική αλλαγή. Γρήγορες και σαφείς οδηγίες δόθηκαν επιτυχώς για την ίδρυση της βάσης της νέας πραγματικότητας σε όλους τους τομείς. Η βασική στρατηγική απόφαση ήταν ότι το Βερολίνο δεν έπρεπε να επανεφευρευθεί τουλάχιστον όχι στα πλαίσια της εδαφικής του χάραξης.

2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΝ

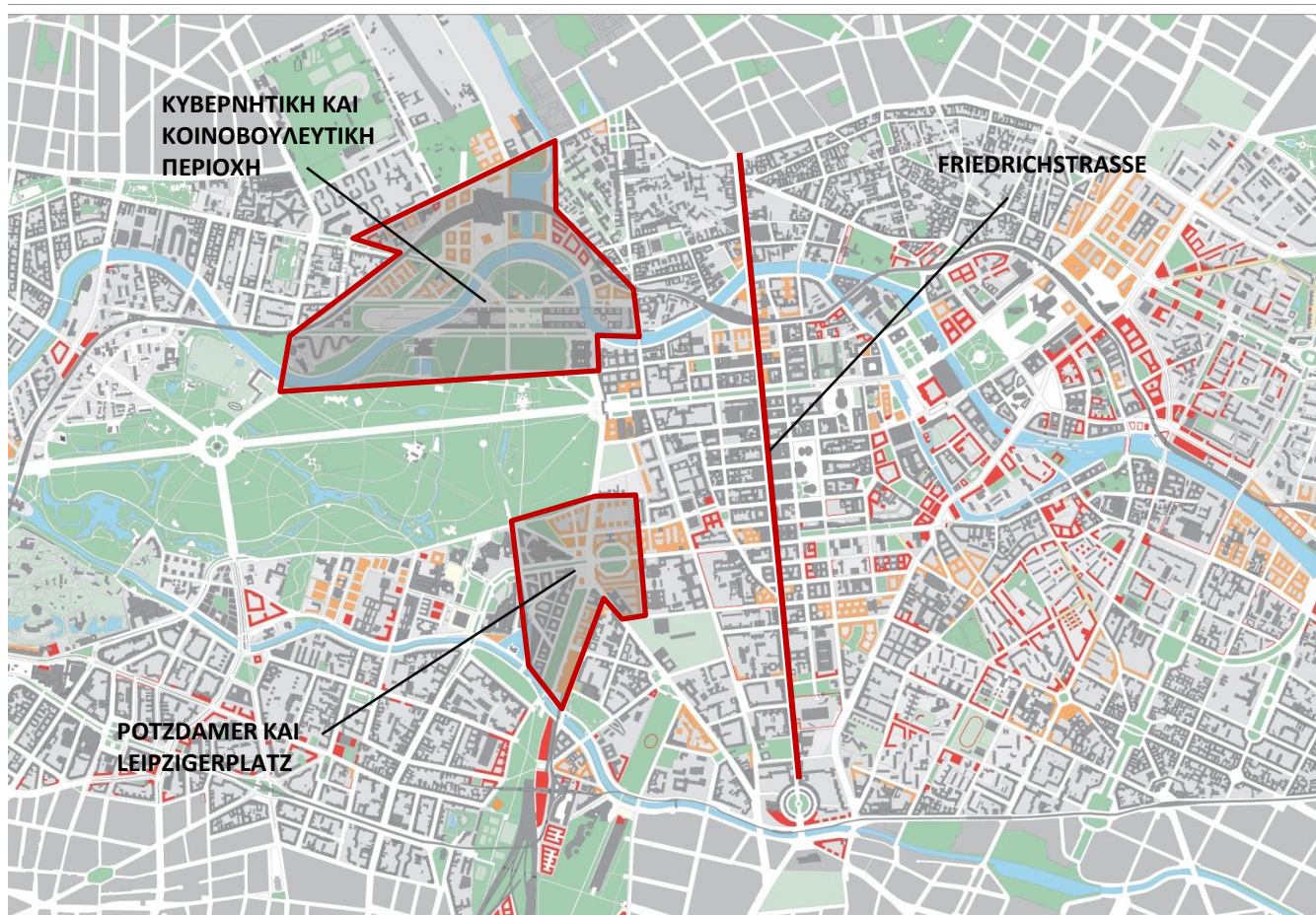
Το Βερολίνο υπήρξε υποδειγματική περίπτωση πόλης που υιοθέτησε πολιτικές ήπιας ανάπλασης κατά τη δεκαετία του '80, με συμμετοχή του κοινού στα πλαίσια σχεδιασμού του αστικού χώρου. Με την πτώση του τείχους το '89 και την ανακήρυξη του ως πρωτεύουσας της Γερμανίας, ακολούθησε ένα μεγάλο κύμα παρεμβάσεων αστικού σχεδιασμού, που αφορούσαν στην ανάπλαση υποβαθμισμένων περιοχών κοντά στο τείχος.

Από το 1989 μέχρι και σήμερα, το Βερολίνο αποτελεί ένα πεδίο αρχιτεκτονικών λύσεων και πολεοδομικών παρεμβάσεων. Αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, επενδυτές και πολιτικοί έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι με το καθήκον, να δημιουργήσουν μια ενότητα από δύο έως τώρα χωριστά μισά, να συμπληρώσουν τα κενά στον αστικό χώρο ή και να προσπαθήσουν να απαλύνουν τις αντιθέσεις. Εδώ και μια εικοσαετία, το Βερολίνο στην προσπάθειά του να ξαναγεννηθεί ως νέα πρωτεύουσα της Ευρώπης του 21ου αιώνα, είναι ένα εργαστήριο πολεοδομικών μελετών, ένα εργοτάξιο αρχιτεκτονικού πειραματισμού, με έργα στα οποία διάσημοι αρχιτέκτονες, μέσα από διεθνείς διαγωνισμούς, έχουν βάλει την υπογραφή τους.

Μέσα από την ανάλυση χαρακτηριστικών πολεοδομικών ενοτήτων και προγραμμάτων αστικών αναπλάσεων που αφορούν κεντρικές περιοχές του

Βερολίνου, θα προσπαθήσω να αποτυπώσω το ύψος της πόλης και τη μορφή της ανοικοδόμησής της. Τα προγράμματα αναπλάσεων και οι περιοχές στις οποίες ο αστικός σχεδιασμός 'επενέβη', αφορούν ένα μεγάλο αριθμό, που στα πλαίσια αυτής της εργασίας είναι αδύνατον να καταγραφεί σε όλη του την έκταση. Για αυτό το λόγο, έχω επιλέξει να αναλύσω εκτενέστερα τρεις τύπους αστικών χώρων, που αντιστοιχούν και σε τρεις χαρακτηριστικές περιοχές στο κέντρο της πόλης: μια περιοχή μεγάλης κλίμακας, μια πλατεία και ένα δρόμο. Οι πολεοδομικές ενότητες και τα αρχιτεκτονικά σύνολα κτιρίων στις οποίες θα εστιάσω διερευνώντας τις πολιτικές σχεδιασμού που ακολουθήθηκαν είναι η κυβερνητική και κοινοβουλευτική περιοχή, η Potzdamerplatz και η Friedrichstrasse όπως απεικονίζονται στο χάρτη.

Χάρτης που απεικονίζονται οι χαρακτηριστικές ενότητες αναπλάσεων στις κεντρικές περιοχές του Βερολίνου (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de, επεξεργασία η ίδια)

2.1 ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

Με την πτώση του τείχους και την επανένωση της ανατολικής με τη δυτική Γερμανία η συζήτηση για την επαναφορά της πρωτεύουσας στη πόλη του Βερολίνου κατέστη ξανά επίκαιρη. Παρά τις αρχικές επιφυλάξεις και τον έντονο προβληματισμό για την επιστροφή στο επίκεντρο με τη βεβαρυσμένη ιστορία του παρελθόντος, τελικά πάρθηκε η απόφαση για τη μεταφορά της πρωτεύουσας από την Βόννη στο Βερολίνο τον Ιούνιο του '91. Ήταν ένα πραγματικό πολιτικό ναρκοπέδιο για μια χώρα που είχε έντονη επίγνωση των ιδεολογικών υπαινιγμών που κρύβουν η αρχιτεκτονική και ο αστικός σχεδιασμός.

Την περίοδο εκείνη είχε ήδη ξεκινήσει η έντονη ανοικοδόμηση που ακολούθησε την πτώση του τείχους και τη συνεπαγόμενη δημιουργία τεράστιων αστικών κενών στη θέση του. Και ενώ οι περισσότερες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες είχαν έντονη την αρχιτεκτονική σφραγίδα χαρισματικών και ισχυρών πολιτικών, ο επανασχεδιασμός του ενοποιημένου Βερολίνου έγινε αυστηρά μετά από αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς στους οποίους συμμετείχαν ως κριτές κυβερνητικοί αξιωματούχοι, πολεοδόμοι και αρχιτέκτονες. Μάλιστα σε μια κίνηση καλής θέλησης, κλίθηκαν τόσο στη συμμετοχή όσο και στην απονομή βραβείων των διαγωνισμών, σημαντικοί ξένοι αρχιτέκτονες από όλο τον κόσμο.

Έτσι ένα έργο μεγάλης κλίμακας υλοποιείται για να στεγάσει τόσο το

Εναέρια φωτογραφία της κυβερνητικής και κοινοβουλευτικής περιοχής (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Ο πυρήνας του άξονα Βορρά-Νότου που πρότεινε ο Speer το 1939 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Η περιοχή Spreebogen πριν την προγραμματιζόμενη ανάπτυξη, 1992 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

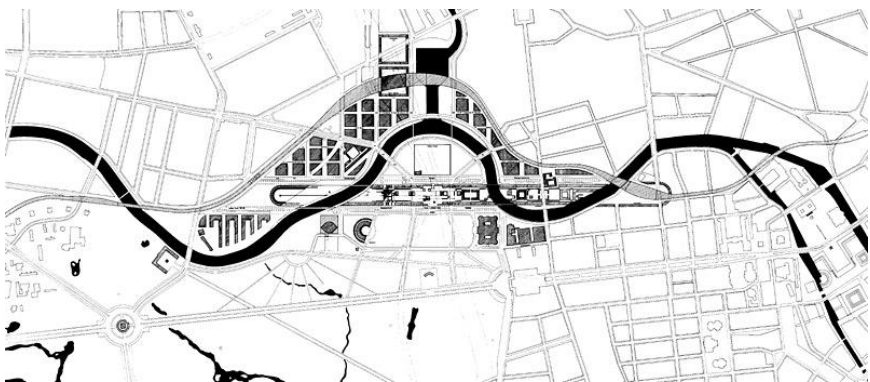
Κοινοβούλιο όσο και τη Γερμανική Κυβέρνηση στο Βερολίνο. Η περιοχή που επιλέγεται τελικά προς ανάπτυξη είναι η Spreebogen η οποία εκτείνεται κατά μήκος του ποταμού Spree πλαισιώνοντας τον ποταμό και από τις δύο του όχθες. Ο διαγωνισμός αυτός που ονομάστηκε Διεθνής Διαγωνισμός Ιδεών Αστικού Σχεδιασμού για την περιοχή Spreebogen (International Urban Design Idea Competition for the Spreebogen) δεν αφορούσε μόνο συγκεκριμένα κτίρια, αλλά ένα συνολικό πλάνο με σκοπό την ακριβή χωροθέτηση και διαμόρφωση των σημαντικών κυβερνητικών κτιρίων, με βασικό στόχο τη δημιουργία μιας περιοχής ενσωματωμένης στην πόλη και ανοιχτή για τους πολίτες της. Η συγκεκριμένη περιοχή από περιφέρεια της διχοτομημένης πρωτεύουσας, με την πτώση του τείχους βρέθηκε ξαφνικά στο γεωγραφικό επίκεντρο της πόλης. Στο διαγωνισμό, που πραγματοποιήθηκε το 1992-93 με περίπου 800 συμμετοχές, αρχιτέκτονες από όλο τον κόσμο, παρουσίασαν τις ιδέες τους για το πώς θα έπρεπε η χώρα να εκφράσει αρχιτεκτονικά την ανώτατη πολιτική εξουσία. Κατά ένα ειρυνικό τρόπο, ήταν κυρίως οι ξένοι αρχιτέκτονες που επέμειναν σε ένα συνολικό σχέδιο που θα αντανάκλασε την ισχυρή οικονομική θέση της ενοποιημένης Γερμανίας στην Ευρώπη.

Οι αξιωματούχοι της Βόννης, φοβισμένοι από μια ξεκάθαρη απεικόνιση της εξουσίας, έλκονταν περισσότερο από ένα αποκεντρωμένο, μη αστικό σχεδιασμό, ανάλογο της αδιάφορης διάταξης των κυβερνητικών κτιρίων της Βόννης. Το παρελθόν λοιπόν βάραινε ιδιαίτερα στις αποφάσεις της γερμανικής κυβέρνησης, καθώς η υπό μελέτη έκταση στην οποία θα ανεγείρονταν τα νέα κυβερνητικά κτίρια, αφορούσε την ίδια περιοχή στην οποία ο Speer οραματιζόταν τον περιφέρη άξονα Βορρά-Νότου. Και παρότι ο άξονας αυτός είχε επί της ουσίας μιμηθεί μια αντίστοιχη πρόταση από διαγωνισμό του 1917, η ιδέα του φάνταζε πραγματικά απειλητική σε μια εποχή που η Γερμανία πάσχιζε να δημιουργήσει μια εικόνα συνεργασίας και διαλλακτικότητας. Ως εκ τούτου, τα γερμανικά μέλη της επιτροπής αξιολόγησης έλαβαν υπόψη μόνο τις προτάσεις, οι οποίες πρότειναν τη δημιουργία ενός άξονα ανατολής-δύσης (Κοντορούπη Η., 2010) προς αποφυγή οποιουδήποτε συσχετισμού με το 'σκοτεινό' παρελθόν.

Ο Γάλλος αρχιτέκτονας Claude Vasconi κατηγορήσε τους Γερμανούς για δειλία και φόβο απέναντι στην αρχιτεκτονική, λέγοντας χαρακτηριστικά πως: «Ο συμβολισμός στην αρχιτεκτονική δεν είναι συνώνυμος με το τρίτο Ράιχ. Δεν έχει κάποιος καθημερινά την ευκαιρία να ξαναχτίσει μια πρωτεύουσα...» (Wise M., 1998). Οι Γερμανοί αξιωματούχοι παρόλα αυτά συνέχισαν να κοιτούν με επιφύλαξη τους ξένους κριτές, προσπαθώντας εναγωνίως να εκμαιεύσουν

τυχών ανεπιθύμητες πολιτικές αναφορές στα προτεινόμενα σχέδια. Εν τέλει, μετά από προσπάθειες εφησυχασμού από την πλευρά των ξένων κριτών, η επιτροπή ανακηρύσσει σαν νικητές του πρώτου βραβείου τους Βερολινέζους αρχιτέκτονες Alex Schultes και Charlotte Frank, στους οποίους οφείλεται και το master plan, χαρακτηρίζοντάς τη ως «μια ευδιάκριτη απεικόνιση ενός δημοκρατικού πολιτεύματος». Η κεντρική ιδέα στην πρότασή τους ήταν η δημιουργία του "Band de Bundes", ένα συγκρότημα των κυβερνητικών κτιρίων που διασχίζει το τοπίο του ποταμού. Πρότειναν ένα επιμήκη διάδρομο, πάνω στον οποίο αναπτύσσονται εν σειρά τα κυβερνητικά κτίρια, συνδέοντας το πάρκο της Δημοκρατίας στα δυτικά, με την Ομοσπονδιακή Καγκελαρία και τα γραφεία των βουλευτών στα ανατολικά (μέσω της κεντρικής λεωφόρου «φόρουμ των πολιτών»). Η λωρίδα αυτή που διαπερνά τον ποταμό Spree, 'δένει' το ανατολικό (Friedrichstadt) με το δυτικό (Moabit) τμήμα της πόλης, ακυρώνοντας με τον τρόπο αυτό τον άξονα Βορά-Νότου που είχε προτείνει παλαιότερα ο Spreeer, και συμβολίζει την ενοποίηση του Ανατολικού και του Δυτικού Βερολίνου μετά το διαχωρισμό τους για 40 χρόνια. Πρωταρχικός στόχος αποτέλεσε η δημιουργία ενός ευρωπαϊκού κοινοβουλίου με μικρές αποστάσεις, με τα κτίρια του κοινοβουλίου σε άμεση συνάρτηση με το Reichstag και τη καγκελαρία να κυριαρχούν στη σύνθεση.

Ο 'ομοσπονδιακός διάδρομος' που βρίσκεται ακριβώς πάνω από το Reichstag, περιλαμβάνει την Καγκελαρία και τους κήπους της στο δυτικό κομμάτι, ενώ στο ανατολικό βρίσκονται τα κυβερνητικά γραφεία και η βιβλιοθήκη. «Η πρόκληση που τέθηκε με το διαγωνισμό αυτό, ήταν να αποσπαστεί η ψυχή της περιοχής του Spreebogen, να μπορέσουν οι ιστορικές και χωρικές διαστάσεις του να διαμορφώσουν μια νέα αρχιτεκτονική αλληγορία» δήλωσε ο Schultes (Wise M., 1998).

1995

2000

2004

2006

Η περιοχή της κυβερνητικής περιοχής μέσα από τα σταδιακά στάδια ανάπτυξης (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

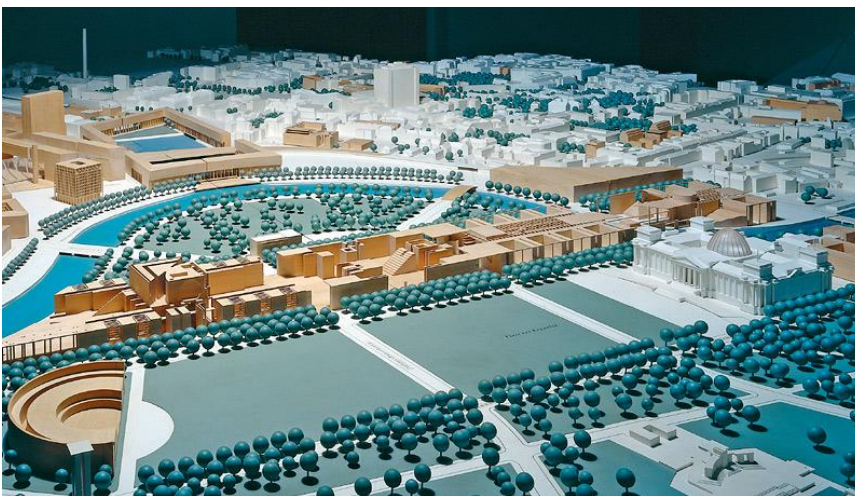
"Band de Bundes". Το master plan της κυβερνητικής και κοινοβουλευτικής περιοχής των Alex Schultes και Charlotte Frank (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Προκειμένου να τονίσει την απουσία απειλητικής μνημειακότητας, ο Schultes υπογράμμισε το κενό το οποίο εσκεμμένα είχε αφήσει στη μέση της ομοσπονδιακής λωρίδας, προτείνοντας τη μελλοντική ανέγερση μιας δημόσιας αίθουσας συνελεύσεων, την οποία ονόμαζε Αστικό Φόρουμ (Civic Forum). Ο χώρος αυτός ήθελε να είναι προσπελάσιμος από όλους τους πολίτες και μάλιστα ήθελε να μετατραπεί σε ένα χώρο 'αστικού θάρρους', όπως χαρακτηριστικά είπε. Οι υπόλοιποι ανοιχτοί χώροι στο εσωτερικό της Sreebogen σύμφωνα με τη πρόταση των αρχιτεκτόνων έπρεπε να διατηρήσουν τα διαμορφωμένα χαρακτηριστικά τους, σε αντίθεση με τον χώρο στη βόρεια όχθη ο οποίος θα έπρεπε να οικοδομηθεί.

Το master plan που πρότεινε ο Schultes αποτέλεσε τη βάση για το σχεδιασμό των κυβερνητικών κτιρίων με ακόλουθες προκλητικές αρχιτεκτονικών διαγωνισμών. Όπως και στο διαγωνισμό για το κυβερνητικό master plan, η επιτροπή είχε συγκροτηθεί από Γερμανούς και ξένους αρχιτέκτονες, με τους εκπρόσωπους του κυβερνητικού γραφείου να κατέχουν τη μειοψηφία. Δίνοντας ιδιαίτερη σημασία σε ζητήματα συμβολισμού, οι κριτές απόνειμαν δύο πρώτα βραβεία, με την πρόταση του Axel Schultes τελικά να πραγματοποιείται - μετά από επιλογή του καγκελάρου Kohl.

Ο Schultes κατάφερε να προβάλλει με πιο εύστοχο τρόπο την εθνική ταυτότητα της Γερμανίας, όπως την οραματιζόταν η νέα γερμανική κυβέρνηση και το σχέδιό του εξέπεμπε αυτοπεποίθηση, σεμνότητα και αξιοπρέπεια ενώ στρεφόταν ξεκάθαρα προς τον 21ο αιώνα. Περισσότερο λοιπόν από κάθε άλλο σύγχρονό του αρχιτέκτονα, ο Schultes άφησε ανεξίτηλα τη σφραγίδα του στην

"Band de Bundes". Η μακέτα της πρότασης των Alex Schultes και Charlotte Frank (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

κυβερνητική περιοχή του Βερολίνου, έχοντας σχεδιάσει τόσο το master plan όσο και το κτίριο της Καγκελαρίας. Η αρχιτεκτονική του, όπως ο ίδιος έλεγε, ήθελε να είναι συμπαθής με την πρώτη ματιά αλλά παράλληλα να ενσαρκώσει τα χρώματα της χώρας, να προβάλλει μια Γερμανία έτοιμη να κοιτάζει το μέλλον κατάματα. Η πρότασή του περιελάμβανε στην πρόσοψη ένα μεγάλο άνοιγμα ελλειψοειδούς μορφής, το οποίο παρέπεμπε σε 'μάτι'.

Για ακόμα μία φορά, η κυβερνητική πλευρά φοβήθηκε ότι η μορφή αυτή παραπέμπει σε δυσάρεστους συνειρμούς του παρελθόντος και ο ίδιος έσπευσε να προβεί σε διόρθωση του σχεδίου. Ο ίδιος ήθελε το κτίριο της Καγκελαρίας να έχει ενιαίο ύψος, αλλά μετά από παρέμβαση του Helmut Kohl, του ζητήθηκε να υπερυψώσει το κεντρικό τμήμα του κτιριακού συγκροτήματος, έτσι ώστε η κατασκευή να μην υπερφαλαγγίζεται από το γειτονικό Reichstag. Σύμφωνα με την παρέμβαση αυτή, η διορθωμένη αναλογία θα απεικόνιζε καλύτερα τη συνταγματική σχέση ανάμεσα στην εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία (Κοντορούπη Η., 2010).

Προς αποφυγή ανεπιθύμητων συγκρίσεων με παλαιότερα κυβερνητικά κτίρια, ο Schultes δεν χρησιμοποίησε καμιά συμβατική κιονοστοιχία, αντιθέτως στη θέση της επινόησε μια σειρά από στιβαρά μπετονένια πανέλα ύψους 14 μέτρων. Πίσω από τα πανέλα αυτά, έπαιξε με την εναλλαγή υαλοστασίων και πλήρων τοίχων από μπετόν για να μορφώσει την πρόσοψη του κτιρίου. Με συμβολικούς όρους, οι εναλλαγές αυτές θα μπορούσαμε να πούμε πως αποτελούν μια πειστική απεικόνιση της πολιτικής διαδικασίας, σε σχέση με τη φαινομενική διαφάνεια του γυαλιού, η οποία υποτίθεται πως επιτρέπει την εποπτεία της κοινοβουλευτικής διαδικασίας. Το αίσθημα αυτό είναι επί της ουσίας απατηλό, καθώς στην πραγματικότητα δεν επιτρέπεται σε κανέναν η είσοδος χωρίς την απαραίτητη διαπίστευση. Το ενδιαφέρον στοιχείο στην πρόταση του Schultes είναι η υπόνοια της διαφάνειας (Κοντορούπη Η., 2010). Η διαφάνεια ως συμβολισμός, θα δούμε ότι έπαιξε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην αρχιτεκτονική σύνθεση όλων των κτιρίων της κυβερνητικής περιοχής, με αποκορύφωμα αυτό του Reichstag και του γυάλινου θόλου του Foster.

Άλλοι παράγοντες που επηρέασαν την πρόσοψη του κτιρίου της Καγκελαρίας, ήταν τα σχέδια για τα γειτονικά κτίρια των Ομοσπονδιακών γραφείων και της Βιβλιοθήκης στην αντίθετη πλευρά της Ομοσπονδιακής Λωρίδας. Η πρόταση του Βαυαρού αρχιτέκτονα Stefan Braunfels ικανοποίησε την επιτροπή, καθώς κατάφερε να αμβλύνει την αίσθηση της μονολιθικότητας του ομοσπονδιακού αυτού διαδρόμου. Ο Braunfels, θαυμαστής του έργου του Schultes, ακολούθησε

Το κτίριο της Καγκελαρίας (πηγή: www.flickr.com)

Η πρόσοψη του κτιρίου της Καγκελαρίας (πηγή: www.stadtrundgang.eu)

Το κτίριο της Καγκελαρίας σε συνάρτηση με το κτίριο της βιβλιοθήκης απέναντι (πηγή: www.flickr.com)

πιστά την ίδια αρχιτεκτονική γραμμή, αποφεύγοντας να υψώσει συμπαγής, απαγορευτικούς τοίχους και πετυχαίνοντας να διατηρήσει το περίγραμμα της λωρίδας με τη χρησιμοποίηση μιας ελαφρότερης κατασκευής από αντίστοιχες εναλλαγές υαλοστασίων και μπετονένιων στοιχείων. Η ύπαρξη πεζογέφυρας ενώνει το κτίριο των ομοσπονδιακών γραφείων με το απέναντι κτίριο της Βιβλιοθήκης στην ανατολική όχθη του ποταμού Spree, σε μια προσπάθεια να μεταφέρει το περίγραμμα του σχεδίου του Schultes στην απέναντι πλευρά. Η αλήθεια είναι βέβαια πως το στοιχείο αυτό είναι αποσπασματικό σε σύγκριση με τα κτίρια τα οποία ενώνει, καθώς κάποιος που θα περπατήσει πάνω στη γέφυρα, θα βιώσει πολύ διαφορετικά τη χειρονομία αυτή από τη θέση του πεζού. Σε συνδυασμό με την αναβολή πραγματοποίησης του κτιρίου Civic Forum καθώς και τη μείωση του μήκους της λωρίδας στην ανατολική πλευρά (για οικονομικούς λόγους), η αρχιτεκτονική συνοχή του εγχειρήματος υπολείπεται των προσδοκιών που δημιουργεί το σχέδιο (Κοντορούπη Η., 2010).

Η πτώση του τείχους, η επακόλουθη ενοποίηση της χώρας, οδήγησε το γερμανικό κοινοβούλιο στην απόφαση να μεταφέρει την έδρα του στο διαβόητο αυτό κτίσμα και να επαναφέρει το Reichstag για άλλη μια φορά στο προσκήνιο. Με τη μετατροπή του ιστορικού Reichstag σε έδρα της Νέας Γερμανικής Ομοσπονδιακής Βουλής η πλατεία Δημοκρατίας ανακτά τη χαμένη της σημασία. Η επανάχρηση του Reichstag, έφερε τον Άγγλο αρχιτέκτονα Sir Norman Foster, έναν από τους τρεις νικητές που ισοβάθμησαν, να φέρει σε πέρας τις εργασίες για τη μετατροπή του (μετά από την καταστροφή του από πυρκαγιά το 1933 και την κατάρρευση του θόλου το 1954). Ο θόλος από γυαλί και ατσάλι που σχεδίασε παρουσίασε μια πιο σύγχρονη και μοντέρνα εικόνα και πολλοί τον εξέλαβαν περισσότερο ως πολιτική διεκδίκηση παρά ως διακοσμητικό στοιχείο. Η ύψωση του στον ορίζοντα του Βερολίνου μαζί με τους αντίστοιχους θόλους του παλατιού και του καθεδρικού ναού της πόλης, θεωρήθηκε ως απόπειρα αρχιτεκτονικής έκφρασης της πρόθεσης της κοινοβουλευτικής εξουσίας να συνυπάρχει επί ίσοις όροις με τη θρησκευτική και τη βασιλική εξουσία αντίστοιχα. Ο Bruno Taut χαιρέτησε την κατασκευή του και ο θόλος του Reichstag κατέληξε να αποτελεί πρότυπο για την αστική αρχιτεκτονική του 19ου αιώνα. Τον Ιούλιο του 1994 ο καλλιτέχνης Christo, μαζί με την σύζυγο και συνεργάτη του Jeanne-Claude, τύλιξαν το κτίριο μέσα σε τετρακόσια τετραγωνικά χιλιόμετρα μεταλλικό ύφασμα, θέλησαν στην ουσία να φέρουν την Γερμανία αντιμέτωπη με το παρελθόν της και να χρήσουν το κτίριο ως σύμβολο για ένα καλύτερο μέλλον. Μετά από την αρχική άρνηση του Kohl και

άλλων πολιτικών του συντηρητικού κόμματος, του επιτράπη εν τέλει να προχωρήσει σε αυτό το εντυπωσιακό αισθητικό θέαμα, ένα θετικό και αισιόδοξο μήνυμα που αγκάλιασαν οι περισσότεροι Βερολινέζοι και οι επισκέπτες της πόλης. Μάλιστα ο γερμανός καγκελάριος Willy Brandt είχε δηλώσει ήδη από το 1977 ότι η επικάλυψη του Reichstag 'θα έδειχνε την αβίαστη σχέση που είχαν αποκτήσει οι Γερμανοί με την ιστορία τους (Ladd B., 1997).

Με το που αφαιρέθηκε η αστραφτερή επικάλυψη του Christo, ξεκίνησαν οι εργασίες για την αποκατάσταση του Reichstag ως νέας έδρας του Γερμανικού κοινοβουλίου. Η Γερμανική Βουλή, μετά από θυελλώδη δημόσιο διάλογο, επέφερε τροποποιήσεις στα αρχικά σχέδια του Foster για ένα στέγαστρο-ημιδιαφανή θόλο, ο οποίος θα στηριζόταν σε 20 ραδινές κολώνες και θα κάλυπτε όλο το κτίριο και τον περίγυρο του. Αντ' αυτού ψήφισαν υπέρ της λύσης της ανακατασκευής του αυθεντικού θόλου του Reichstag με πιο σύγχρονα υλικά και με μοντέρνο σχεδιασμό. Ο Foster οραματιζόταν ένα κτίριο με διαφανή οροφή και μεγεθυμένα ανοίγματα σε μια προσπάθεια να καταστήσει ορατή τη 'δημοκρατική' του πρόθεση για το κτίσμα και να τοποθετήσει τον πολίτη σε εξίσου σημαντική θέση με τους κυβερνώντες. Στην πραγματικότητα διατήρησε μόνο το εξωτερικό περίγραμμα του κτιρίου, γκρεμίζοντας όλη την προηγούμενη εσωτερική διαμόρφωση, προκαλώντας πάλι διαμαρτυρίες από μέλη του κοινοβουλίου, αλλά και αυξάνοντας κατακόρυφα το κόστος ανακατασκευής (πρόκειται για το ακριβότερο δημόσιο έργο της ενοποιημένης Γερμανίας). Ο Foster προσπάθησε να τους κερδίσει προβάλλοντας το νέο θόλο ως ένα καινούριο προοδευτικό σύμβολο και προέβει σε πολλούς πειραματισμούς πριν καταλήξει στην τελική του επιλογή.

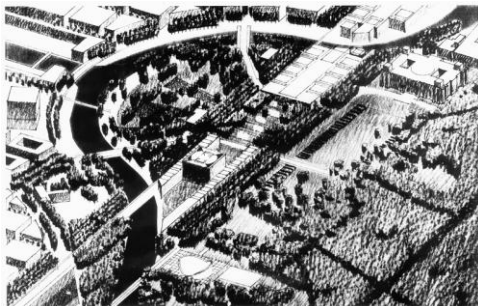
Το τυλιγμένο Reichstag από τους Christo και Jeanne-Claude, Βερολίνο 1994 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Το κτίριο του Reichstag μετά από την ανακατασκευή του από τον Norman Foster (πηγή: www.flickr.com)

Άποψη του θόλου του Norman Foster εσωτερικά και εξωτερικά (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Πρόταση για την πλατεία Δημοκρατίας και την Eberplatz, 1997 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Λεωφόρος Paul-Loebe, 2007 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

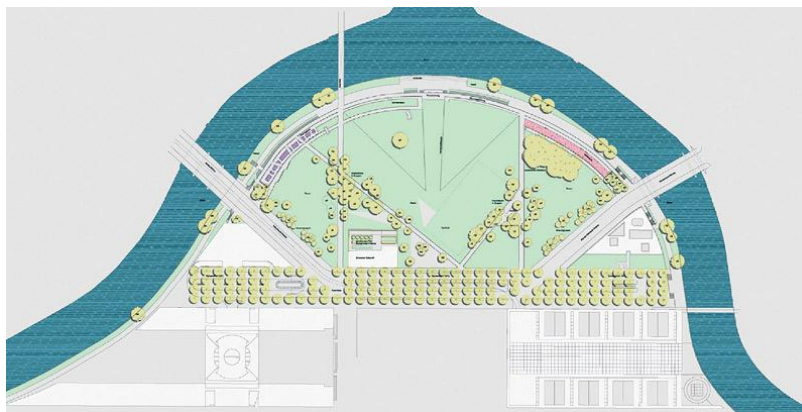

Πλατεία Δημοκρατίας (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Σχεδιασμός τοπίου για την Spreebogenpark από τους Weber & Saurer (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Για να αντιμετωπίσει τις διαμαρτυρίες από όσων έβλεπαν το Θόλο ως ένα αυταρχικό σύμβολο, ο Foster ενσωμάτωσε στην κατασκευή δύο σπειροειδής ράμπες, προσπελάσιμες από το κοινό ακόμα και την ώρα που το κοινοβούλιο βρισκόταν σε συνεδρίαση. Τελικά πρόκειται για μια εξαιρετική γυάλινη κατασκευή σε μεταλλικό σκελετό ανοικτή καθημερινά στο κοινό σαν ένα υπερθέαμα. Με την κίνηση αυτή τοποθετούσε τους πολίτες κυριολεκτικά πάνω από τους πολιτικούς και για να δικαιολογήσει τη σχεδιαστική αυτή χειρονομία, δήλωσε πως η πορεία ανόδου του κοινού προς το θόλο εξέπεμπε ένα νέο ξεκίνημα για το Reichstag και οδηγούσε τη χώρα προς το μέλλον. Επιδέξια πέτυχε επίσης να μετατοπίσει το ενδιαφέρον για το θόλο από την πολιτική στην τεχνολογική σκοπιά. Κατάφερε να επιτύχει την ενεργειακή αυτονομία του κτιρίου μέσω ενός πολύπλοκου συστήματος φωτισμού (γυάλινος ανακλαστικός κύλινδρος) που φέρνει το φυσικό φως κατευθείαν με κάτοπτρα μέσα στο χώρο των συνεδριάσεων του Κοινοβουλίου και ταυτόχρονα παρέχει φυσικό εξαερισμό.

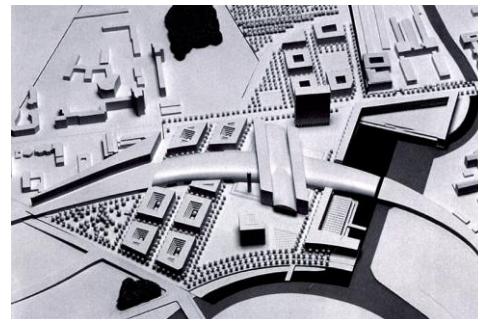
Εκτός από το σχεδιασμό των επιμέρους κτιρίων, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο σχεδιασμό τοπίου των ανοιχτών χώρων που περιβάλλουν την κοινοβουλευτική και κυβερνητική περιοχή. Ο διεθνής διαγωνισμός που πραγματοποιήθηκε ήταν από τους μεγαλύτερους για την αρχιτεκτονική τοπίου από τον 'B Παγκόσμιο και μετά, με πάνω από 160 συμμετοχές, και η περιοχή παρέμβασης κάλυπτε την Spreebogenpark, το Φόρουμ, την Platz der Republik και την Ebertplatz. Οι απαιτήσεις του διαγωνισμού αφορούσαν κυρίως έννοιες του σχεδιασμού που να ήταν κατάλληλες για τις λειτουργίες των διαφόρων χώρων και ταυτόχρονα να προσαρμοστούν στα γειτονικά κτίρια (Reichstag και Καγκελαρία). Τελικά οι χρήσεις των διαφόρων χώρων καθορίστηκαν ως εξής: η Republik

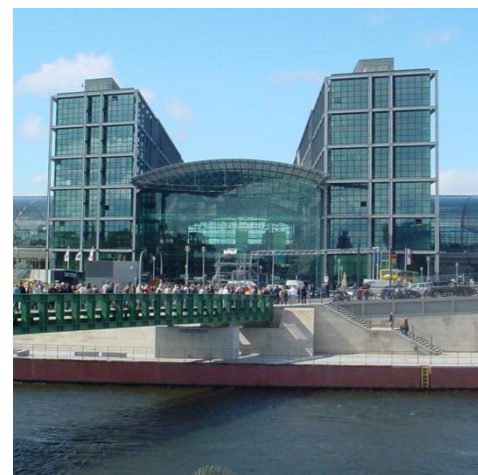
Platz προσφέρει χώρο για πολιτιστικές και πολιτικές εκδηλώσεις, το Spreebogenpark λειτουργεί σαν αστική ζώνη αναψυχής και δραστηριοτήτων ενώ η υπόλοιπη περιοχή σαν χώρος συγκέντρωσης και συνάντησης αποτελώντας τη «γέφυρα» ανάμεσα στις γύρω περιοχές. Το πρώτο βραβείο για την Platz der Republik, το Φόρουμ και την Ebertplatz κέρδισαν οι Cornelia Müller και Jan Wehberg (Βερολίνο), ενώ το πρώτο βραβείο για την Spreebogenpark οι Weber & Saurer, Solothurn (Ελβετία).

Σε άμεση συνάρτηση με την κυβερνητική και κοινοβουλευτική περιοχή κατασκευάζεται και ο νέος κεντρικός σιδηροδρομικός σταθμός Hauptbahnhof, μετά από απόφαση του υπουργείου μεταφορών και ψήφισμα που εγκρίθηκε από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση τον Ιούνιο του 1992. Ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός για το κτίριο του σταθμού πραγματοποιήθηκε το 1993 με νικητές τους Gerkan, Marg και Partner από το Αμβούργο. Το αρχικό σχέδιο της πρότασής τους χρειάστηκε αργότερα να τροποποιηθεί σύμφωνα με κάποιες απαιτήσεις του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού της Spreebogen.

Αφού ο σχεδιασμός του κτιρίου είχε ολοκληρωθεί, 14 αρχιτεκτονικά γραφεία κλήθηκαν να συμμετέχουν σε διαγωνισμό για τον σχεδιασμό του περιβάλλοντος χώρου γύρω από το σταθμό, με στόχο τη δημιουργία μιας ελκυστικής αστικής περιοχής, με υψηλή αισθητική και λειτουργική ποικιλία, εναρμονισμένη με την τοποθεσία. Οι χρήσεις που προτάθηκαν στο άμεσο περιβάλλον του σταθμού χαρακτηρίζονται από ποικιλία προσδίδοντας στην περιοχή την πολυλειτουργικότητα που χρειαζόταν. Πιο συγκεκριμένα, στα δυτικά του σταθμού κατασκευάστηκαν επτά πολυώροφα κτίρια, ακολουθώντας την παραδοσιακή δομή μπλοκ του Βερολίνου, κυρίως για εμπορικές χρήσεις και κτίρια γραφείων, ενώ στα ανατολικά κυριαρχεί η χρήση της κατοικίας καθώς και κτίρια βοηθητικά του σταθμού. Δυτικά στην περιοχή που συνορεύει με την πόλη κυριαρχούν μεικτές χρήσεις με ξενοδοχεία, παράλληλα με κατοικίες και γραφεία καθώς και περιοχές με χρήσεις αναψυχής (εστιατόρια, καφετέριες κλπ) σε άμεση επαφή με την όχθη του ποταμού.

Πρόταση για την περιοχή γύρω από τον σιδηροδρομικό σταθμό Hauptbahnhof, OM Ungers (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Hauptbahnhof (πηγή: www.wikipedia.org)

Η ανακάλυψη του νέου κέντρου. Ένας περίπατος ή μια στάση στα πολυάριθμα καφέ της περιοχής (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

2.2 POTSDAMERPLATZ

Η Potsdamer Platz χωροθετείται στο κέντρο του Βερολίνου, σε θέση εφαπτόμενη με το μεγάλο πάρκο της πόλης, το Tiergarten, και σε άμεση σχέση στα δυτικά της με το Kulturforum, ένα από τα μεγαλύτερα πολιτιστικά κέντρα του Βερολίνου, στα βόρεια με το Reichstag και στα ανατολικά με το διοικητικό κέντρο του Βερολίνου. Η πλατεία βρίσκεται πολύ κοντά στην Friedrichstrasse, τον σημαντικότερο εμπορικό άξονα του Βερολίνου κατά την δεκαετία του '20, ο οποίος επανακτά την αίγλη του μετά την πτώση του τείχους, όπως θα δούμε αναλυτικά παρακάτω. Στις αρχές του 17ου αιώνα η Potsdamer Platz ήταν απλώς ένα σημείο στο δρόμο που συνέδεε το Βερολίνο με το Πότσταμ. Η Potsdamer Platz, αποκτά σημασία για το Βερολίνο, το 19ο αιώνα με την άφιξη των σιδηροδρόμων, οι οποίοι χωροθετούνται στα περίχωρα της πόλης. Το 1838 εγκαινιάστηκε ο Σιδηροδρομικός Σταθμός της πλατείας αναδεικνύοντας τη σε πύλη εισόδου στην πόλη. Η ακόμα άκτιστη πλατεία οριοθετεί δηλαδή μία ανοικτή έκταση μεταξύ του σιδηρόδρομου και της ακόμη μεσαιωνικής σε ένα βαθμό, πόλης του Βερολίνου. Στα τέλη του 19ου αιώνα αναγορεύτηκε στο πολιτιστικό και εμπορικό της κέντρο με πληθώρα καταστημάτων, ξενοδοχείων, καφέ, θεάτρων και μπαρ. Η πλατεία την δεκαετία του '20 αποτελεί το πιο πολυσύχναστο σταυροδρόμι του Βερολίνου και της Ευρώπης, με έντονη

Potsdamerplatz
www.stadtentwicklung.berlin.de

(πηγή:

Potsdamer Platz, Βερολίνο, περίπου 1930 (πηγή: www.wikipedia.org)

Ερείπια στην Potsdamerplatz μετά το Β Παγκόσμιο πόλεμο, Βερολίνο 1945 (πηγή: <http://el.wikipedia.org/>) (πηγή: www.berlin.de)

Τα όρια του τείχους στην περιοχή της Potsdamerplatz (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

κυκλοφορία πεζών και τροχοφόρων, ενώ παράλληλα διαμορφώνεται ως το κέντρο εμπορίου και οικονομίας της πόλης κατά τις πρωινές ώρες και ως κέντρο διασκέδασης τις νυκτερινές ώρες. Αποτελούσε το σημαντικότερο κυκλοφοριακό κόμβο της Ευρώπης και το σταυροδρόμι όπου συναντιούνταν οι δρόμοι που ένωναν Ανατολή με Δύση και Βορρά με Νότο.

Από την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία το 1933 έως την πτώση του τείχους το 1989, η πλατεία πέρασε από πολλά στάδια καταστροφής και αναγέννησης. Στη διάρκεια του πολέμου η πλατεία ουσιαστικά ισοπεδώνεται με πολύ λίγα κτίσματα να διασώζονται σε καλή κατάσταση. Μετά τον πόλεμο και κατά την διάρκεια του Ψυχρού πολέμου, η άλλοτε πολυσύχναστη πλατεία μετατρέπεται σε κέντρο μαύρης αγοράς και κατασκοπείας μεταξύ Άγγλων, Αμερικάνων και Σοβιετικών. Το 1961, με την ανέγερση κατά μήκος της Potsdamer Platz, του τείχους του Βερολίνου, η πλατεία χωρίζεται ουσιαστικά στα δύο και χάνει ολοκληρωτικά το ρόλο της, καθώς από χώρος συγκέντρωσης και διέλευσης, μετατρέπεται σε ένα σύνορο, ένα αστικό no man's land, το οποίο στα επόμενα χρόνια ερημώνεται. Από την ανατολική πλευρά όλα τα εναπομείναντα κτίρια κατεδαφίστηκαν δημιουργώντας μια φαρδιά, κενή ζώνη ελέγχου, με συνοριακή διαμόρφωση (πύργος ελέγχου, συρματοπλεγμα, μπάρες ασφαλείας) μήκους 500m. Όποιος προσπαθούσε να τη διασχίσει εκτελούνταν επί τόπου. Από τη δυτική πλευρά του Τείχους επίσης δεν έγινε καμιά προσπάθεια ανοικοδόμησης λόγω της ρευστότητας της κατάστασης. Για είκοσι και πλέον χρόνια η πλατεία υπήρξε το μέτωπο του Ψυχρού Πολέμου και δε θύμιζε σε τίποτα την εικόνα και το ρόλο που είχε στις αρχές του 20ου αιώνα.

Με την πτώση του Τείχους η πλατεία συγκέντρωσε μεγάλο μερίδιο της προσοχής των δημοτικών και κυβερνητικών αρχών με στόχο την ανάπλαση και επί της ουσίας αναστάσή της ως σύμβολο της επιτυχημένης επανένωσης του Βερολίνου.

Σε συμβολικό επίπεδο, είναι η πλατεία του τείχους, τόπος διαχωρισμού Ανατολής και Δύσης. Σε αστικό επίπεδο ανακτά το στρατηγικό χαρακτήρα που κατείχε πριν το πόλεμο, λόγω της γειτνίασης με το πολιτιστικό, εμπορικό και διοικητικό κέντρο. Σε κοινωνικό επίπεδο, καλείται να αντιμετωπίσει το ζήτημα της μίξης δύο διαφορετικών πια πολιτισμών και οικονομικών κατεστημένων, και να αμβλύνει τις κοινωνικές διαφορές μεταξύ της καπιταλιστικής Δύσης και της πρώην Σοβιετικής Ανατολής. Και τέλος σε αρχιτεκτονικό επίπεδο, ο άξονας Kulturforum-Potsdamer- Reichstag αποτελεί μια σειρά από συνεχή layer αρχιτεκτονικής παραγωγής και ιστορίας, από τα κτίρια του Schinkel στις

ολοκληρωτικές προτάσεις του Speer, στην Φιλαρμονική του Scharoun και την Πινακοθήκη του Mies van der Rohe. Ήδη πριν από την πτώση του τείχους, έχουν ξεκινήσει συζητήσεις για τον σχεδιασμό κτιρίων σε κρατικής έκτασης γη με κρατικά κεφάλαια, στο δυτικό Βερολίνο. Η κίνηση αυτή διοργανώνεται από την IBA (west Berlin's international building exhibition), το 1987, και ουσιαστικά συζητούν για διαμόρφωση δημόσιου αστικού χώρου.

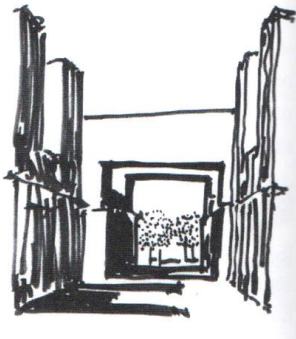
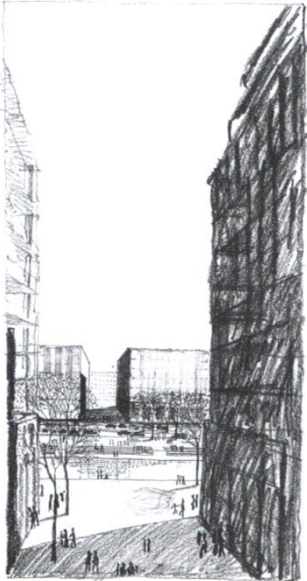
Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τον Ιούλιο του 1990 οι αρχές του Ανατολικού και Δυτικού τμήματος της πόλης αποφάσισαν να πουλήσουν μια έκταση 600.000 τ.μ. μεταξύ της Νέας Δημοτικής Βιβλιοθήκης, του Landwehrkanal και της πλατείας Potsdamer, στην Daimler-Benz. Μια άλλη έκταση πάνω στην πλατεία πέρασε στην ιδιοκτησία της Sony προκειμένου να χτίσει τα ευρωπαϊκά γραφεία της και το νότιο τμήμα της στις HERTIE και A+T. Έτσι ένα μεγάλο μέρος της έκτασης της Potsdamer Platz μετατρέπεται από δημόσια γη σε ιδιωτική, έπειτα από την αγορά τους από το δήμο του Βερολίνου σε εξευτελιστική τιμή. Οπότε μετά την πτώση του τείχους το ιδιοκτησιακό καθεστώς στην πλατεία έχει χαρακτήρα καθαρά ιδιωτικό, με την εταιρεία Sony (η οποία λίγο αργότερα ακολουθεί το παράδειγμα της Daimler) και τη Daimler-Benz ως τους βασικούς ιδιοκτήτες.

Το 1991, η Γερουσία του Βερολίνου, προκειμένου να δημιουργηθεί μία βάση πάνω στην οποία θα δουλέψουν όλοι εκείνοι οι φορείς που επιδιώκουν να επενδύσουν στην ανακατασκευή της Potsdamer Platz, οργανώνει ένα διαγωνισμό για τον σχεδιασμό της πόλης, ο οποίος αποσκοπεί στο να καθιερώσει ορισμένες γενικές κατευθυντήριες γραμμές για την ανοικοδόμηση ολόκληρης της περιοχής της Potsdamer Platz και της Leipziger Platz. Ο διαγωνισμός απετέλεσε το βήμα των συζητήσεων πάνω σε βασικές αρχές σχεδιασμού της πόλης στο τέλος του 20ου αιώνα. Προκάλεσε τεράστιο διεθνές ενδιαφέρον καθότι καμιά άλλη πρωτεύουσα ή μεγαλούπολη της Ευρώπης και της Αμερικής δεν προσέφερε την μοναδική ευκαιρία ανασυγκρότησης τόσο μεγάλων ελεύθερων εκτάσεων σε τόσο κεντρικά σημεία της.

Ο διαγωνισμός κάλυπτε μια έκταση 480.000 τμ. , περιελάμβανε τις δύο πλατείες και είχε ως όριο στα δυτικά το Kulturforum που μέχρι τότε οριοθετούσε μια νέα αστική περιοχή μεταξύ δυτικού τμήματος της πόλης και του ιστορικού κέντρου του Βερολίνου. 16 αρχιτεκτονικά γραφεία απ' όλο τον κόσμο προσκλήθηκαν να λάβουν μέρος στον διαγωνισμό. Η κύρια πρόκληση που αντιμετώπισαν, ήταν η εξεύρεση μιας μικτής λύσης εμπορικών χρήσεων και αναψυχής, κουλτούρας και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, κτιρίων διαμονής

Η χωρική ανάπτυξη της Potsdamerplatz από το 1940 μέχρι και το 2010 (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

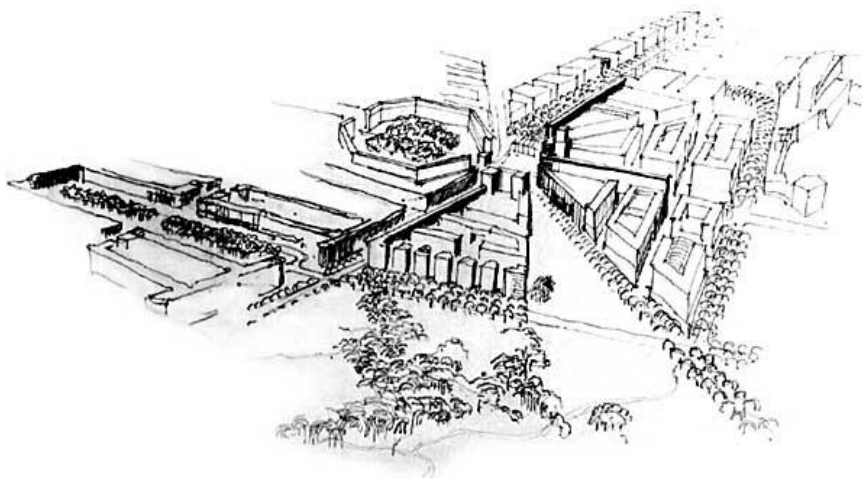
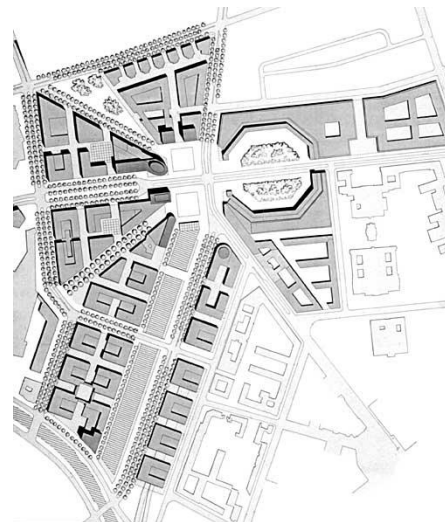

Σκίτσα των Hilmer και Sattlerγια την περιοχή της Potsdamerplatz (πηγή: Καρύδης Δ., 2008)

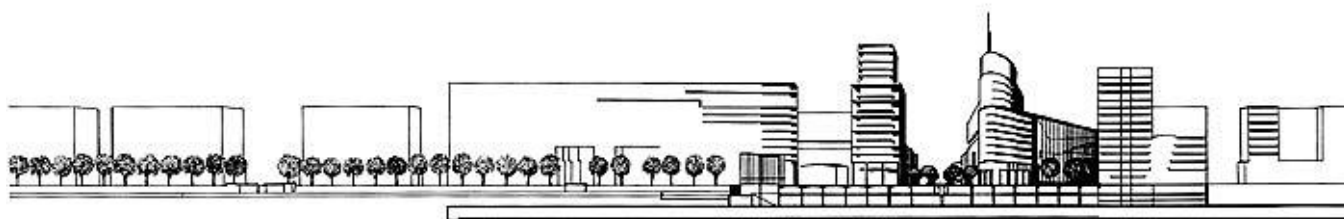
και γραφείων με σκοπό την μετατροπή της περιοχής σε μητροπολιτικό κέντρο μακράς πνοής ζωντανό όλο το 24ωρο χωρίς μονοκεντρικές λύσεις. Επίσης το Kulturforum, ένα σημαντικό δείγμα μοντέρνου αστικού σχεδιασμού των δεκαετιών του '50 και '60 και η μέχρι τότε πύλη προς το δυτικό τμήμα της πόλης, βασισμένο σε σχεδιαστικές προτάσεις του Hans Sharoun, με σημαντικά κτίρια όπως το κτίριο της Φιλαρμονικής, την Εθνική Βιβλιοθήκη καθώς και την νέα Εθνική Πινακοθήκη έργο του Mies van der Rohe, έπρεπε να συνδεθεί οργανικά με την νέα περιοχή. Στο διαγωνισμό διακρίνεται η μελέτη των Hilmer και Sattler, με κεντρική ιδέα την διατήρηση του προϋπάρχοντα πολεοδομικού ιστού, με κτίρια μέγιστου ύψους τα 35 μέτρα. Στόχος των αρχιτεκτόνων που ανέλαβαν το έργο ήταν να χτίσουν μια πόλη γραφείων μέσα στην πόλη, να δημιουργήσουν το κέντρο μιας μοντέρνας πρωτεύουσας, μιας νέας μητρόπολης. Σύμφωνα με το γενικό σχέδιο τα λιγοστά ιστορικά αρχιτεκτονικά απομεινάρια, το οιοποιείο Huth και ένα μέρος του ξενοδοχείου Esplanade έπρεπε να συμπεριληφθούν στην τελική μορφή της πλατείας. Η νέα χάραξη των δρόμων έπρεπε να ακολουθεί την παλιά και τα κτίρια να πλησιάζουν τη χαρακτηριστική δομή του Βερολίνου, μεγάλα, ογκώδη και σε διάταξη που να σχεδιάζουν το δρόμο. Το σχέδιο αυτό, επιδιώκει να διατηρήσει το χαρακτήρα του βερολινέζικου αστικού ιστού και να ανασυγκροτήσει την αστική συνέχεια στην καταστραμμένη από τον πόλεμο και απαξιωμένη από το τείχος, κεντρική αυτή περιοχή. Οπότε, γίνεται εμφανής η πρόθεση για υποταγή του σχεδιασμού στην ανθρώπινη κλίμακα, καθώς και για τη δημιουργία ενός αστικού και σύγχρονου κέντρου πόλης, που θα αποτελούσε κομβικό στοιχείο άρθρωσης και επικοινωνίας μεταξύ του Kulturforum στα δυτικά και του ιστορικού τμήματος της πόλης στα ανατολικά.

Η περιοχή μεταξύ της Potsdamer Platz και του Kulturforum περιλαμβάνει δύο σημαντικές αρχιτεκτονικές ενότητες, εκείνη της DaimlerCrysler και της Sony. Το 1992 η Daimler-Benz προκηρύσσει νέο κλειστό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για την ανάπτυξη της περιοχής υπό την ιδιοκτησία της, με 14 διεθνή αρχιτεκτονικά γραφεία να υποβάλλουν προτάσεις και σχέδια για την αξιοποίηση μιας έκτασης 75.000 τ.μ.

Στον διαγωνισμό διακρίνεται η λύση του Renzo Piano. Η πρόταση κρίθηκε ότι κατάφερε να δημιουργήσει ένα δεσμό ανάμεσα στα ελεύθερης σύνθεσης κτίρια του Kulturforum και στο πειθαρχημένο πρόγραμμα ανάπτυξης που οραματίσθηκαν οι Hilmer & Sattler. Το επίκεντρο του σχεδιασμού τους ήταν αυτό που αποτέλεσε την Marlene-Dietrich Platz με βασικό στοιχείο σύνθεσης

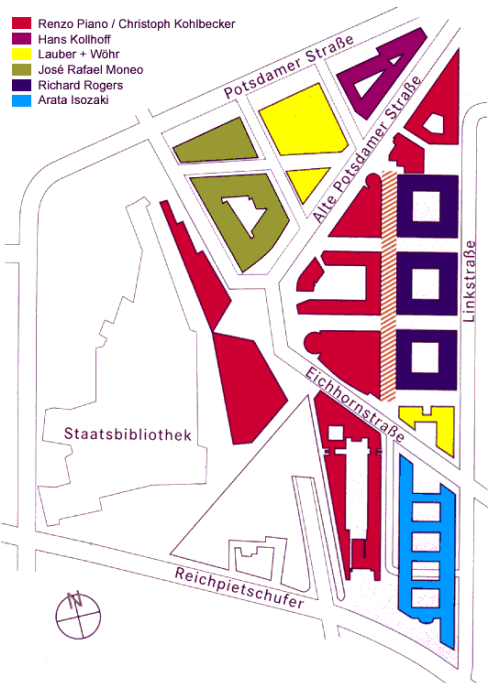
Η πρόταση των Hilmer και Satler για την Potsdamerplatz το 1991, μέσα από το σχέδιο γενικής διάταξης της περιοχής, την μακέτα καθώς και σκίτσα που συνόδευαν την πρόταση. Η πρόταση επεδίωκε να διατηρήσει το χαρακτήρα του βερολινέζικου αστικού ιστού και να αποκαταστήσει την αστική συνέχεια που έλλειπε από την περιοχή μετά την πτώση του τείχους (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

το νερό σε μια μεγάλης έκτασης τεχνητή λίμνη, ως αναφορά στο γειτονικό κανάλι. Στα κεντρικά τμήματα της περιοχής, οι αρχιτέκτονες δημιούργησαν μέσα από νέους δρόμους και μικρές πλατείες, με τη βοήθεια αξόνων ιστορικών δρόμων, ένα πολύπλοκο σύστημα 19 συνολικά κτιρίων, που σχεδιάσθηκαν από διαφορετικούς αρχιτέκτονες. Η χρήση οικολογικών προτύπων συναντάται ευρέως σε όλα τα επιμέρους συστήματα των κτιρίων, από την χρήση του νερού της βροχής και τα πρωτοποριακά συστήματα κλιματισμού έως την θερμομόνωση και την ευνοϊκή χρήση του φυσικού φωτισμού.

Τα βασικά χαρακτηριστικά της λύσης είναι η διατήρηση των χαράξεων που προέβλεπε το προηγούμενο σχέδιο, ενώ το ανώτατο όριο στα ύψη καταργείται, φτάνοντας μέχρι και τα 90 μέτρα (20οροφος πύργος γραφείων της Daimler) και η εισαγωγή μίας πλατείας στην σύνθεση γύρω από την οποία ανοίγονται τα κτίρια. Όσον αφορά τον χαρακτήρα των υπόλοιπων κτιρίων, γίνεται χρήση στοών στο ισόγειο για την εξυπηρέτηση εμπορικών χρήσεων και γίνεται επιλογή υλικών σε γήινες αποχρώσεις. Οι χρήσεις γης απαρτίζονται κατά 50% από χώρους γραφείων, ενώ κατά 30% έχουμε χρήσεις σχετικές με την διασκέδαση (θέατρα, ξενοδοχεία, σινεμά), χρήσεις εμπορικές και άλλες σχετικές με τη διανομή εμπορευμάτων. Τέλος, ένα ποσοστό 20% συμπληρώνεται από κατοικίες. Τρία πολυώροφα κτίρια 90 μέτρων, το συγκρότημα της εταιρείας Debis στο νότιο τμήμα της περιοχής και άλλα δύο στο βόρειο τμήμα, έργα των αρχιτεκτόνων Renzo Piano και Hans Kollhoff οριοθετούν το αρχιτεκτονικό σύνολο. Από τα υπόλοιπα συγκροτήματα ξεχωρίζουν, το κέντρο διοίκησης της Berliner Volksbank από τους Arata Isozaki & Steffen Lehmann, ένα κτίριο πολλαπλών χρήσεων έργο του Sir Richard Rogers, ο κινηματογράφος γιγαντοθόνης IMAX εμβαδού οθόνης 550 τμ. με παράλληλη προβολή στο εσωτερικό της οροφής εμβαδού 950 τμ. που δημιουργεί τρισδιάστατη εντύπωση, το μουσικό θέατρο και καζίνο από τους Renzo Piano και Christoph Kohlbecker, το υπερπολυτελές ξενοδοχείο Grand Hyatt και το κέντρο διοίκησης της Mercedes Benz έργο του Ισπανού αρχιτέκτονα Jose Rafael Moneo και οι πολυκινηματογράφοι Cinemaxx με 19 αίθουσες συνολικής χωρητικότητας 3500 ατόμων, όπου και οι προβολές του διεθνούς φήμης Φεστιβάλ Κινηματογράφου του Βερολίνου.

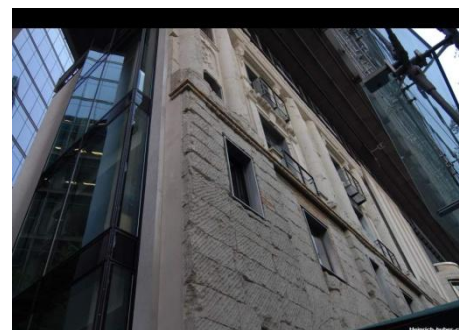
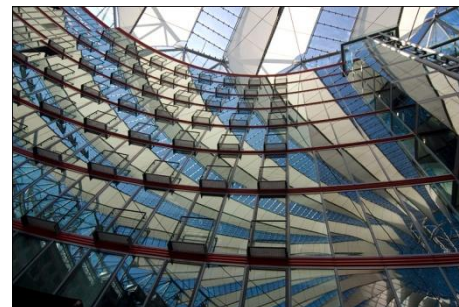
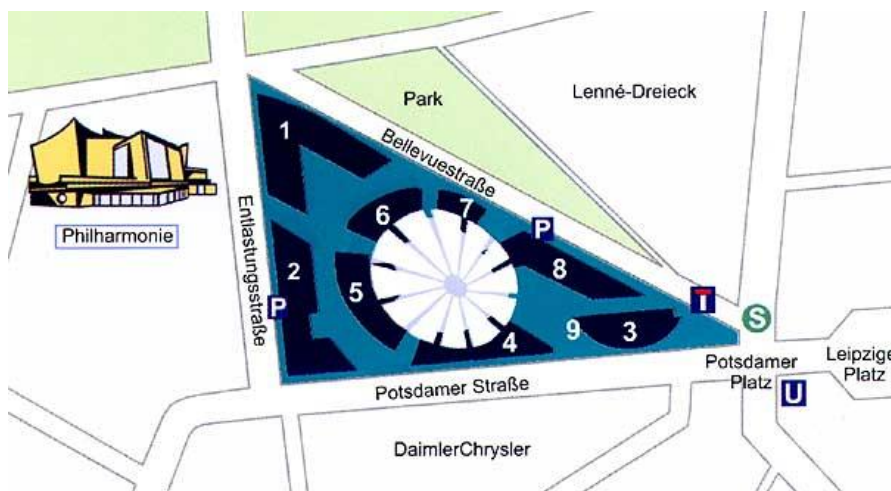
Το δεύτερο σημαντικό κτιριακό συγκρότημα του οποίου η κατασκευή ξεκίνησε το 1995, ανήκει στην εταιρεία Sony και χωροθετείται στο τριγωνικό οικόπεδο βόρεια και δυτικά της πλατείας. Το σύνολο του συγκροτήματος αποτελείται από ένα αριθμό κτιρίων κατασκευασμένων με γυάλινες προσόψεις οργανωμένα

Το αρχιτεκτονικό σύνολο της DaimlerCrysler. Το master plan της περιοχής οφείλεται στην πρόταση του Renzo Piano, ενώ στην περιοχή υπάρχουν κτίρια με την υπογραφή και άλλων αρχιτεκτόνων διεθνούς φήμης (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

γύρω από το ελλειπτικής μορφής αίθριο (forum) με οροφή από χαλύβδινα καλώδια και ράβδους χωρίς κεντρικό άξονα στήριξης, που μοιάζει να αιωρείται από τον ουρανό, ένα πραγματικό κατόρθωμα της μηχανικής. Το Forum, που σχεδιάστηκε σαν ένας δημόσιος χώρος αναψυχής με εστιατόρια, κινηματογράφους καταστήματα και cafe, περιβάλλεται από επτά κτίρια που περιλαμβάνουν εκτός από τα άλλα γραφεία και καταστήματα και τα γραφεία του Φεστιβάλ κινηματογράφου του Βερολίνου καθώς και κέντρο διοίκησης στην Ευρώπη της SONY, ενώ στο χώρο κυριαρχεί η 25 μέτρων ύψους τρισδιάστατη οθόνη IMAX. Αξιοσημείωτο κτίριο στη περιοχή είναι και το συγκρότημα διαμερισμάτων Esplanade που ενσωματώνει τα υπολείμματα ενός περίφημου ξενοδοχείου του Grandhotel Esplanade, του οποίου η "αίθουσα πρωινού" και το "σαλόνι του αυτοκράτορα" έχουν χαρακτηριστεί ιστορικά μνημεία και έχουν αποκατασταθεί λεπτομερώς. Το 26 ορόφων αυτό κτίριο ύψους 103 μέτρων, το ψηλότερο της περιοχής, δεσπόζει στην είσοδο της Potsdamer Platz με το ελλειπτικό σχήμα του. Η πρόσβαση γίνεται από την πλατεία και τον κοντινό σταθμό μετρό. Η υψηλή ψηφιακή τεχνολογία με την οποία είναι συνδεδεμένο το όνομα Sony εκφράζεται από την αρχιτεκτονική των κτιρίων της, στα οποία επιλέγεται από τον αρχιτέκτονα Helmut Jahn η χρήση του μετάλλου και του πράσινου γυαλιού στις όψεις.

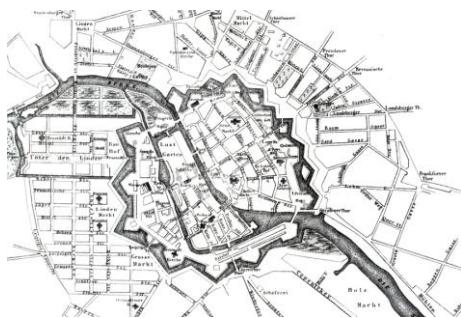
Το πολιτικό πλαίσιο κάτω από το οποίο γίνεται η ανάπλαση παρουσιάζει ένα ενδιαφέρον δίπολο. Πριν επεκταθούμε, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι βρισκόμαστε στην δεκαετία του '90 μετά την πτώση του τείχους, όπου ουσιαστικά ο καπιταλισμός και η Δύση έχουν εξέλθει νικητές από τον Ψυχρό πόλεμο. Επομένως, η άλλοτε Σοσιαλιστική Ανατολική Γερμανία και το Βερολίνο αποτελούν εύφορο έδαφος για την επέκταση των επιχειρήσεων. Από την μία έχουμε την πρόθεση, με τον διαγωνισμό που οργανώθηκε από την Γερουσία του Βερολίνου (πρόταση Hilmer και Sattler) να ανασυσταθεί ο βερολινέζικος αστικός ιστός, δίνοντας προτεραιότητα σε έναν πιο ανθρωποκεντρικό σχεδιασμό και με σεβασμό στα 250 χρόνια ιστορίας της πλατείας. Από την άλλη, έχουμε της αγοραπωλησίες μεγάλων εκτάσεων γης μεταξύ του δημοσίου και ορισμένων ιδιωτικών φορέων με στόχο την εμπορική εκμετάλλευση αυτών των περιοχών προς όφελος, των επιχειρήσεων. Με τους μετέπειτα αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, γίνεται εμφανής η πρόθεση δημιουργίας ενός σύγχρονου οικονομικού και διοικητικού κέντρου, που θέλει να εδραιώσει την παρουσία του και την εξουσία του στην περιοχή βάσει των νέων δεδομένων στην παγκόσμια οικονομία.

Το αρχιτεκτονικό σύνολο της Sony. Κυριαρχεί η αρχιτεκτονική του γυαλιού και του μετάλλου, με αποκορύφωμα το στέγαστρο του φόρουμ που μοιάζει να αιωρείται στη σύνθεση των κτιρίων (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de)

Γενικό σχέδιο Sony Centre
 (1) Sony Professional Center (2) Sony, Sanofi-Synthelabo (3) Deutsche Bahn (4) Filmhaus ZOON.COM, webfreetv.com, Billy Wilder's (5) Sony Style Store, CineStar IMAX, CineStar Original, Alex, Forum Appartements (6) Lindenbräu (7) Sony Music, Corroboree, Le Comptoir (8) Café Josty, Kaisersaal, Esplanade Residence (9) Passerelle

2.3 FRIEDRICHSTRASSE

Χάρτης του Βερολίνου του 1710. Η Friedrichstrasse φαίνεται κάτω αριστερά (πηγή: www.wikipedia.org)

Η Friedrichstrasse σήμερα αποτελεί έναν από τους πιο πολυσύχναστους και εμπορικούς δρόμους κατά τη διάρκεια της μέρας (πηγή: www.wikipedia.org)

Η Friedrichstrasse αποτελεί ένα από τους πιο διάσημους και ιστορικούς δρόμους του κέντρου του Βερολίνου. Πρόκειται για την παλιά χάραξη της Friedrichstadt του 17ου αιώνα και εκτείνεται σε μήκος 3,3 χλμ. Σήμερα αποτελεί έναν από τους πιο εμπορικούς δρόμους της πόλης του Βερολίνου και συνδέει την κεντρική συνοικία του Mitte από το βορρά και το Kreuzberg από το νότο. Διασταυρώνεται με τη Leipzigerstrasse και την Unter den Linden, που αποτελούν σημαντικούς άξονες που οδηγούν στα δυτικά και τα ανατολικά της πόλης.

Στο παρελθόν υπήρξε ο δρόμος παρέλασης των βασιλιάδων, ενώ κατά τον 19ο αιώνα αποτελούσε τον τόπο κατοικίας πολλών διανοούμενων. Από την εποχή του Kaiser, είχε παγκόσμια φήμη σαν ζώνη διασκέδασης και εμπορικού κέντρου, η οποία βρήκε ένα αιφνίδιο τέλος από τους βομβαρδισμούς του 1945. Εδώ ξεκίνησε η ιστορία του Krazler και του Kempinski στο Βερολίνο, εδώ έγινε η προβολή του πρώτου έργου σινεμά στη Γερμανία και εδώ βρισκόταν το μοναδικό Grand Hotel της ΛΔΓ. Εδώ επίσης στάθηκαν τα αμερικάνικα και τα σοβιετικά τανκ απέναντι. Κατά τη διάρκεια του ΄Β Παγκόσμιου πολέμου, η Friedrichstrasse καταστράφηκε σε μεγάλο βαθμό. Αργότερα με τη διαίρεση του Βερολίνου, ο δρόμος τέμνεται από το τείχος και στο σημείο αυτό δημιουργείται

ένα από τα σημαντικότερα φυλάκια ελέγχου, το Checkpoint Charlie. Μετά την πτώση του τείχους, σχέδια για επίλεκτα καινούρια κτίρια προέβλεψαν μια επιστροφή στο παλιό της διεθνές ανάστημα. Η αρχή έγινε το 1993-1996 με τα Passage στη Friedrichstrasse: το Quartier 205 από τον Oswald Ungers, το Quartier 206 από το γραφείο της Νέας Υόρκης Pei, Cobb, Freed Partners και το γυάλινο Quartier 207 από τον Jean Nouvel. Κάθε πολιτική και κοινωνική φάση στην ιστορική εξέλιξη της πόλης είχε αντίκτυπο στην αρχιτεκτονική εικόνα του δρόμου, αφήνοντας σε γενικές γραμμές αναλλοίωτη την πολεοδομική αρχή ανάπτυξης της Friedrichstadt πάνω σε ένα κάναβο περικλειστων οικοδομικών τετραγώνων με εσωτερική αυλή (Ζαχαρά Χ., 2005). Μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα η Friedrichstadt αποτελούσε ένα ήσυχο και ήρεμο προάστιο, με μικρές αστικές κατοικίες στο μεγαλύτερο μέρος της και διάσπαρτη αριστοκρατική κατοικία. Η κυρίαρχη κτιριακή τυπολογία ήταν αυτή που ακολουθούσε την περίμετρο του οικοδομικού τετραγώνου, δημιουργώντας εσωτερικές αυλές που συνδέουν τα κτίρια μεταξύ τους και με το δρόμο. Το πρώτο δείγμα για την πορεία εξέλιξης του δρόμου έγινε στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, όταν την αρχή κάνουν μερικοί καταστηματάρχες και τεχνίτες που εγκαθίστανται στην περιοχή.

Από το τέλος του Α παγκόσμιου πολέμου μέχρι τη διαμόρφωση του Γερμανικού Ράιχ, ο δρόμος εξελίχθηκε σε μια πολυσύχναστη περιοχή της πόλης με έντονο εμπορικό χαρακτήρα και χρήσεις αναψυχής. Εστιατόρια, ξενοδοχεία, μαγαζιά, θέατρα, τράπεζες και ασφαλιστικές εταιρίες, κυβερνητικά κτίρια οικοδομούν τη βιομηχανία της μητρόπολης του Βερολίνου σε αυτόν τον γραμμικό άξονα. Παράλληλα, το υπάρχον κτιριακό απόθεμα αντικαθίσταται από νέα Ζόροφα ή Βόροφα κτίρια, με την αυθεντική πολεοδομική χάραξη του δρόμου να παραμένει αναλλοίωτη.

Κατά τη διάρκεια του Β Παγκόσμιου πολέμου η Friedrichstrasse καταστράφηκε σε μεγάλο βαθμό. Οι βομβαρδισμοί καταστρέφουν το μεγαλύτερο μέρος του κτιριακού της δυναμικού και η συνέχεια του αστικού ιστού δέχεται ένα τεράστιο πλήγμα. Με τη διαίρεση του Βερολίνου, ο δρόμος χωρίζεται σε δύο μέρη: τα $\frac{3}{4}$ προς το βορρά δίνονται στο σοβιετικό τομέα και το $\frac{1}{4}$ προς το νότο στον αμερικάνικο τομέα. Αργότερα με την ανέγερση του τείχους επέρχεται ο τελειωτικός διαχωρισμός του δρόμου, με το τείχος να τον διαπερνά κάθετα δημιουργώντας δύο σημαντικά σημεία-περάσματα: το διάσημο Checkpoint Charlie προς το νότο και τον υπόγειο σιδηροδρομικό σταθμό προς το βορρά.

Την περίοδο του Ψυχρού πολέμου, μόνο ορισμένα μέρη του δρόμου

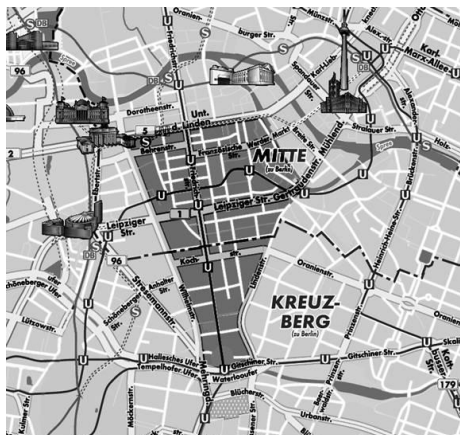
Η Friedrichstrasse στη διασταύρωση με την Unter den Linden, 1909 (πηγή:www.skyscrapercity.com)

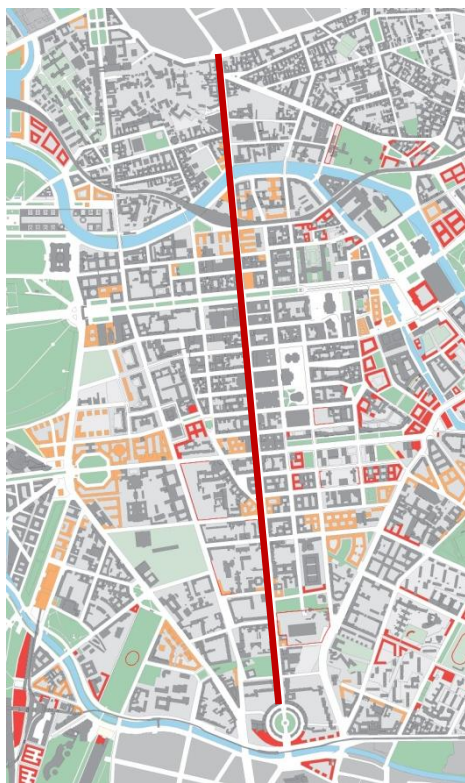
Η περιοχή γύρω από το σταθμό της Friedrichstrasse μετά από το Β Παγκόσμιο πόλεμο (πηγή: www.wikipedia.org)

Το σημείο ελέγχου (αργότερα Checkpoint Charlie) στη Friedrichstrasse, 31 Ιουλίου 1960 (πηγή: www.flickr.com)

Χάρτης με τη Friedrichstrasse όπου φαίνεται και το όριο του τείχους του Βερολίνου (με διακεκομμένη γραμμή) (πηγή: www.naraelle.net)

Χάρτης της περιοχής της Friedrichstrasse όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα (πηγή: www.stadtentwicklung.berlin.de, επεξεργασία η ίδια)

ξαναχτίζονται. Το δυτικό τμήμα της Friedrichstrasse ανοικοδομείται αποσπασματικά και αποτελεί ζώνη κατοικίας. Στα τέλη της δεκαετίας του '60, τα ερείπια της πλατείας Belle-Alliance (η σημερινή Mehringplatz) που βρισκόταν στο τέλος του δρόμου, κατεδαφίστηκαν και αντικαταστάθηκαν με κατοικίες και γραφεία από μπετόν, που αρχικά σχεδιάστηκαν από τον Hans Scharoun και πραγματοποιήθηκαν μετά από τις τροποποιήσεις του Duttmann. Μετά το 1980, ωστόσο αυτή η πολιτική έδωσε τη θέση της σε μια διαφορετική μαζική προσέγγιση στην αστική ανακαίνιση. Έγινε μια προσπάθεια για τη διατήρηση κτιρίων που είχαν επιβιώσει και ακόμα θύμιζαν τις παλιές δόξες της Friedrichstrasse. Το αυθεντικό σχέδιο του δρόμου διατηρήθηκε και δόθηκε σεβασμός στην αρχιτεκτονική των πιο παλιών κτιρίων (Ζαχαρή Χ., 2005), με απώτερο σκοπό την αναγέννηση του ένδοξου και ζωντανού δρόμου του παρελθόντος.

Στο ανατολικό Βερολίνο μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80, υπήρχε κάποια σχετική οικοδομική δραστηριότητα (Hotel Unter den Linden, Lindencorso, Grand Hotel Berlin). Όραμα αποτέλεσε να γίνει ξανά ο πιο γοητευτικός εμπορικός δρόμος της πρωτεύουσας. Στα μέσα της δεκαετίας του '70, με την έναρξη της ανοικοδόμησης της Schauspielhaus στην Platz der Akademie, τα οικοδομικά τετράγωνα της Friedrichstrasse απέκτησαν ενδιαφέρον για το σχεδιασμό της πόλης, καθώς έπρεπε να οριστεί η τετράγωνη περιφέρεια της πλατείας.

Το Φεβρουάριο του '84, όταν πάρθηκε η απόφαση για την ανοικοδόμηση του δρόμου, η ανάπτυξη των περιοχών 205-207 που δόθηκε σε διαγωνισμό, ήταν να παίξει ένα σημαντικό ρόλο εκεί. Ένα 'passage' σύμπλεγμα προοριζόταν για ένα εμπορικό κέντρο με πολιτιστικές, γαστρονομικές και εγκαταστάσεις αναψυχής, μαζί με 180 διαμερίσματα. Το 1987 κατατέθηκαν περισσότερα σχέδια για την ανοικοδόμηση του δρόμου, πολλά από τα οποία τέθηκαν σε εφαρμογή λίγο πριν την ένωση της Γερμανίας (1990). Το αποτέλεσμα ήταν να κατεδαφιστούν όχι μόνο όσα δεν είχαν ολοκληρωθεί, αλλά και πολλά από αυτά που ήταν ήδη έτοιμα (πχ Berlin Casino 1994).

Μετά την πτώση του τείχους, η Friedrichstrasse νεκρή, γυμνή, χωρίς λάμψη. Κτίσματα κάποτε ενταγμένα σε ένα πυκνό αστικό ιστό, μετατράπηκαν κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου σε απομεινάρια αυτού που κάποτε ήταν αστική συνέχεια. Η χαμένη γη που διέτρεχε την πόλη στα ίχνη της γραμμής του τείχους, συνέχισε να αποτελεί σημάδι στον ιστό της πόλης. Η Friedrichstrasse αποτελούσε πάντα την 'καλύτερη' οδό του Βερολίνου. Στόχο αποτέλεσε να

επανακτήσει ο δρόμος την παλιά του δόξα και λάμψη. Ο Jean Nouvel προτρέπει: «Φωτίστε τη, χρωματίστε τη, μεγεθύνετε τη. Εντείνετε τα οράματά σας. Δε θα ήταν συνετό να πληρώσουμε απλά τα κενά. Θα ήταν πιο λογικό να χρησιμοποιήσουμε τις χαρακτηριστικές ανωμαλίες του δρόμου.

▪ **Ανωμαλίες:** κενές, άδειες στοίβες σε κάθε πλευρά του δρόμου, πλατείες σε εξέλιξη, εγκαταλελειμμένα κτίρια, μεγάλες και θλιβερές επιφάνειες τοίχων, γέφυρες για τους σταθμούς του S και το Checkpoint Charlie.

▪ **Εκπλήξεις:** στις διασταυρώσεις των δρόμων εμφανίζονται μύτες και θόλοι πάνω και ανάμεσα από τα κτίρια.

▪ **Προτάσεις:** Να γίνουν δημόσια τα κενά και στις δύο πλευρές του δρόμου και να εκφραστεί το ισόγεια δυναμικά μέσω επεξεργασίας, χρωματισμού, ενημέρωσης, φωτισμού, οριοθέτησης και χάραξης. Να φωτιστεί κάθε μεσοτοιχία ως φωτεινός πίνακας ανακοινώσεων, έτσι ώστε η Friedrichstrasse να λουστεί με φως, χρώματα και τους λογότυπους των χρήσεών της. Να ζωντανέψουν οι γέφυρες του σταθμού και το Checkpoint Charlie με ψηφιακές, φωτεινές μορφές ενημέρωσης και ηλεκτρονικές ταμπέλες».

Ο άξονας της Friedrichstrasse τεμνόταν από τη ζώνη του τείχους. Πολλοί είναι αυτοί που αναζητούν προτάσεις διαχείρισης αυτής της τομής. Η λογική της ανάπτυξης του δρόμου είναι να επουλώσει τον υπάρχοντα ιστό. Αυτόνομες πλευρές να αναπτυχθούν με δυνατούς σχεδιαστικούς οδηγούς (ύψος, όρια κλπ) έτσι ώστε να επανακτηθεί η αρχιτεκτονική συνέχεια του δρόμου και να γίνει ένας κύριος εμπορικός και διαμεταβαστικός άξονας (Ζαχαρή Χ., 2005).

Τη δεκαετία του '90 η Friedrichstrasse μετατρέπεται σε ένα μεγάλο εργοτάξιο. Στόχος αυτής της ανάπλασης δεν ήταν η κατασκευή και η προβολή νέων αρχιτεκτονικών μνημείων, αλλά η, σύμφωνα με συγκεκριμένους πολεοδομικούς κανόνες, ένταξη των νέων κτιρίων στον αστικό ιστό. Για το λόγο αυτό διατηρείται το χαρακτηριστικό, για τη δόμηση της πόλης του Βερολίνου, οικοδομικό τετράγωνο. Κάθε αλλαγή στην τυπολογία των οικοδομικών τετραγώνων θα προξενούσε αδικαιολόγητη παρέμβαση στο παραδοσιακό ανάγλυφο της πόλης και θα οδηγούσε στην καταστροφή μιας κατεξοχήν αστικής δομής. Έτσι, τα κτίρια ακολουθούν την περίμετρο αυτού, με εσωτερικά αίθρια που τα συνδέουν μεταξύ τους αλλά και με το δρόμο, όπως ακριβώς συνέβαινε και στο παρελθόν, και οι νέες προτάσεις αποτελούν ερμηνείες αυτής της συγκεκριμένης τυπολογίας.

Λόγω της ιστορικής σημασίας του δρόμου, οι επεμβάσεις που γίνονται στη Friedrichstrasse, με σκοπό την ένταξή της στον αστικό ιστό της πόλης και

Όψεις της Friedrichstrasse σήμερα μετά από τα προγράμματα αποκατάστασής της. Στόχος της ανάπλασης του δρόμου η ένταξη των κτιρίων στον αστικό ιστό, διατηρώντας το χαρακτηριστικό για τη δόμηση του Βερολίνου οικοδομικό τετράγωνο, με τα κτίρια να υπακούν αυστηρούς πολεοδομικούς κανόνες (πηγή: www.narabelle.net)

στην επανένταξή της στη ζωή των κατοίκων, ακολουθούν αυστηρούς πολεοδομικούς κανόνες. Η διάσωση των ιστορικών ιχνών του δρόμου και η παλιά της ιστορική δομή αποτέλεσαν κριτήρια μέγιστης σημασίας για τις προτάσεις που κατατέθηκαν μέσω των διαγωνισμών. Από το σύνολο των πολυάριθμων νέων κατασκευαστικών προγραμμάτων κατά μήκος της Friedrichstrasse το πιο φημισμένο είναι αυτό των Friedrichstadt - Passagen, που αφορά τις περιοχές 205-207 για τον ορισμό της τετράγωνης πλατείας Platz der Akademie. Ο διαγωνισμός αφορούσε στη δημιουργία ενός συγκροτήματος γραφείων, πολυκαταστημάτων και κατοικιών, στον οποίο νικητές ανεδείχθησαν οι Jean Nouvel, Emmanouel Cattani et Associes από το Παρίσι για το Quartier 207 (Galeries Lafayette), Pei, Cobb, Freed & Partners από τη Νέα Υόρκη για το Quartier 206 και το γραφείο του Oswald Ungers & Partners για το Quartier 205.

Τα Passage, που πήραν την ονομασία τους από την θολωτή γαλαρία με τα καταστήματα που συνδέει τα τρία επιμέρους συγκροτήματα κάτω από το επίπεδο της οδού, αναπτύσσονται κατά μήκος του δρόμου από τον οποίο έχουν και την κεντρική τους είσοδο. Μέσω στοών οδηγούν στο εσωτερικό τους δίνοντας έτσι ακόμα μεγαλύτερη σημασία στο επίπεδο του δρόμου από τον οποίο ξεκινάνε. Οι αυστηροί πολεοδομικοί κανόνες, στους οποίους αναφέρθηκα παραπάνω, εφαρμόστηκαν κατά γράμμα στην ανέγερση αυτών των κτιρίων τα οποία δεν ξεπερνούν το όριο των 22 μέτρων -ή την ανύψωση στα 30 μέτρα με υποχώρηση- και εντάσσονται περιμετρικά του οικοδομικού τετραγώνου.

Σήμερα, η περιοχή της Friedrichstrasse αναπτύσσεται σαν ένα νέο επιχειρηματικό κέντρο στην καρδιά του Βερολίνου με κτίρια γραφείων και έδρες εκδοτικών οίκων. Η παρουσία της κατοικίας είναι περιορισμένη και μεμονωμένη στους υψηλούς ορόφους των κτιρίων. Εκεί όπου πριν μια εικοσαετία περίπου το τείχος που την χώρισε έπεσε, δημιουργήθηκαν δύο ξεχωριστά κομμάτια που έπρεπε να συνδεθούν. Τα κομμάτια αυτά αναπτύχθηκαν τελείως διαφορετικά κατά τη διάρκεια του χρόνου, αποκτώντας το καθένα το δικό του ξεχωριστό χαρακτήρα, φαινόμενο που μπορεί να γίνει αντιληπτό ακόμα και σήμερα. Το κομμάτι κοντά στα Passage αποτελεί την πιο πυκνοδομημένη και ζωντανή περιοχή, ενώ από το Checkpoint Charlie και προς την Mehringplatz η μορφή του δρόμου δεν έχει αποκατασταθεί ακόμα πλήρως, με πλήθος οικοπέδων ή και οικοδομικών τετραγώνων να παραμένουν μέχρι και σήμερα αδόμητα.

Από άποψη αρχιτεκτονικής, ο δρόμος αποτελεί ένα μείγμα κτιρίων τόσο της σύγχρονης εποχής όσο και του παρελθόντος. Παρόλο που κατά το σχεδιασμό

Το Quartier 205 σχεδιασμένο από το γραφείο Oswald Ungers & Partners. Στο εσωτερικό, το αίθριο περιβάλλεται από εμπορικά καταστήματα (πηγή: www.naraelle.net)

Το Quartier 206 σχεδιασμένο από τους Pei, Cobb, Freed & Partners. Στο εσωτερικό, το αίθριο περιλαμβάνει μεταξύ άλλων ένα καφέ και ένα πιάνο μπαρ (πηγή: www.naraelle.net)

ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στο σύνολο του δρόμου και όχι στα μεμονωμένα κτίρια, περπατώντας κατά μήκος του δρόμου οι εικόνες που αντιλαμβάνεσαι αφορούν τόσο το σύνολο όσο και τα κτίρια ξεχωριστά, δείγματα αρχιτεκτονικής διαφόρων εποχών. Αντιθέσεις όπως ένα κτίριο μπαρόκ δίπλα σε ένα κτίριο με γυάλινα πετάσματα ή ένα κτίριο κατοικίας δίπλα σε ένα κτίριο γραφείων, μετριάζονται μέσω του σχεδιασμού που σεβάστηκε τα στοιχεία του παρελθόντος και την πολεοδομική ανάπτυξη του δρόμου κατά τη διάρκεια των αιώνων. Τα αυθεντικά κτίρια του παρελθόντος σε συνάρτηση με τα σημερινά, εκφράζουν το καθένα την εποχή του, έχουν σαν αποτέλεσμα ένα διαρκές ταξίδι στο χρόνο σεβόμενα απολύτως τη συλλογική μνήμη της πόλης και των κατοίκων.

Όπως σωστά έχει αναφέρει ο Γ. Κούκης σε μια παρατήρησή του σχετικά με τα κτίρια της Friedrichstrasse «παρόλες τις πολεοδομικές δεσμεύσεις, οι επιμέρους λύσεις διαφέρουν, αν και λόγω ακριβώς αυτής της πειθαρχίας, οι σημειακές αυτές διαφοροποιήσεις εμφανίζουν μια ομοιογένεια που συμβάλλει στο να αναδειχθεί ο δρόμος και όχι το μεμονωμένο κτίριο ως κυρίαρχη αστική εικόνα...».

Το Quartier 207 σχεδιασμένο από τους Jean Nouvel, Emmanouel Cattani et Associes περιλαμβάνει τα Galeries Lafayette. Άποψη από το εσωτερικό σε ένα από τα εστιατόρια που περιλαμβάνει το εμπορικό κέντρο.(πηγή: www.naraelle.net)

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά το 1989 η πόλη του Βερολίνου αποφάσισε να μεταμορφωθεί για άλλη μια φορά, στην προσπάθεια να παραμείνει η ίδια. Το εγχείρημα της «αστικής συρραφής» μεγάλων εκτάσεων, μέσω προγραμμάτων ανάπλασης με σκοπό την ενοποίηση του πολεοδομικού ιστού, οδήγησε στην οργανωμένη και συστηματική παραγωγή νέας αρχιτεκτονικής. Με την αρχή της «κριτικής ανακατασκευής», πραγματοποιήθηκε ένας σχεδιασμός που να ανακαλεί τη μνήμη της πόλης και να αναπαράγει τον ιστορικό της χαρακτήρα. Το αποτέλεσμα αυτής της γιγάντιας επιχείρησης παραμένει συζητήσιμο στο επίπεδο του αστικού συμβολισμού, προκαλώντας ποικίλες κριτικές και σχόλια από αρχιτέκτονες και πολεοδόμους, αλλά δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι μια διαφορετική προσέγγιση δε θα είχε οδηγήσει σε έναν άλλο βιασμό της ταυτότητας της πόλης.

Οι χωρικές δομές ποτέ δε μένουν ανεπηρέαστες από τις επιδράσεις των κοινωνικο-οικονομικών ιδιαιτεροτήτων του αστικού χώρου. Η παραγωγή του νέου αστικού χώρου κλήθηκε να ικανοποιήσει την ενοποίηση των δύο τμημάτων του Βερολίνου ώστε να εξασφαλίσει στην πόλη μια ισχυρή θέση στο μέλλον του ευρωπαϊκού και παγκόσμιου γίγνεσθαι. Μια από τις μεγαλύτερες ευρωπαϊκές μητροπόλεις χτιζόταν από την αρχή και με τους ταχύτατους ρυθμούς της δυναμικής των τεράστιων διεθνών επενδύσεων. Ο Strom κατέληξε ότι η παραγωγή του χώρου ήταν συνέπεια της αλληλεπίδρασης της πολιτικής διαχείρισης και των πιέσεων που ασκούσε η αγορά των ακινήτων.

Τα προγράμματα των αστικών αναπλάσεων, όπως είδαμε αναλυτικά, έχουν τόσο θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα για το αστικό περιβάλλον στο οποίο παρεμβαίνουν και για τους κατοίκους του. Ως προς τις θετικές επιπτώσεις στην περίπτωση του Βερολίνου θα μπορούσαμε να αναφέρουμε αυτές τις πολεοδομικές επεμβάσεις και αστικές αναπλάσεις που έλαβαν υπόψη τους το ιδιαίτερο ιστορικό παρελθόν της χώρας ενώ παράλληλα έδειξαν σεβασμό προς κάθε κατεύθυνση. Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι το Βερολίνο σεβόμενο το παρελθόν και το μέλλον, διατηρεί την παράδοση ενός αστικού ιστού υψηλής ποιότητας, βασισμένου στην αντίθεση μεγάλων ελεύθερων χώρων και μικρής κλίμακας αστικών δομών. Η προτεραιότητα στον πεζό και στη μετακίνηση με δημόσια μεταφορικά μέσα, η προστασία των περιοχών κατοικίας και η ισορροπημένη αναλογία χώρων αναψυχής μέσα στο αστικό περιβάλλον είναι παραπάνω από εμφανής. Οι αλληπάλληλοι αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί για τα σημαντικά δημόσια κτίρια της πόλης, καθώς και η επακόλουθη δημόσια συζήτηση των αποτελεσμάτων λειτούργησαν θετικά για την κοινωνία και αφύπνισαν τον πολίτη. Δημιουργήθηκαν αστικοί χώροι που σέβονται τον κάτοικο και τις ανάγκες του, δημόσια κτίρια που αντανακλούν την πρόθεση της γερμανικής ηγεσίας να προσδιοριστεί μέσα σε ένα διεθνές δημοκρατικό περιβάλλον συνεργασίας.

Η πρώτη προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η ανάπλαση που έγινε στην περιοχή του Spreebogen για τη δημιουργία της κυβερνητικής και κοινοβουλευτικής περιοχής. Η μεταφορά της πρωτεύουσας από τη Βόννη στο Βερολίνο, σήμαινε αυτόματα την επιστροφή στο ιστορικό επίκεντρο των ναζιστικών φρικαλεοτήτων καθώς και της κομμουνιστικής καταδυνάστευσης. Στην προσπάθεια να αποτιναχθεί η πόλη από αυτό το βεβαρυμμένο παρελθόν και έχοντας επίγνωση των ιδεολογικών υπαιτιγμών που κρύβουν η αρχιτεκτονική και ο αστικός σχεδιασμός, η εμπλοκή και οι παρεμβάσεις του πολιτικού τομέα στη διαδικασία των αναπλάσεων και στο σχεδιασμό είναι ένα αξιοσημείωτο γεγονός.

Το παρελθόν βάραινε ιδιαίτερα στις αποφάσεις της γερμανικής κυβέρνησης, καθώς η υπό μελέτη έκταση στην οποία θα ανεγείρονταν τα νέα κυβερνητικά κτίρια, αφορούσε την ίδια περιοχή στην οποία ο Spree οραματιζόταν τον περίφημο άξονα Βορρά-Νότου και η ιδέα του φάνταζε πραγματικά απειλητική. Σε μια εποχή που η Γερμανία πάσχιζε να δημιουργήσει μια εικόνα συνεργασίας και διαλλακτικότητας, η παρέμβαση της πολιτικής εξουσίας κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού των αναπλάσεων στην περιοχή ήταν έντονη, προσπαθώντας

εναγωνίως να εκμαιεύσουν τυχών ανεπιθύμητες πολιτικές αναφορές στα προτεινόμενα σχέδια. Τέλος, οι διαδικασίες που ακολουθήθηκαν για την ανάδειξη της τελικής αρχιτεκτονικής πρότασης διαμόρφωσης του κυβερνητικού τμήματος της πόλης επιβεβαιώνουν τη βούληση για την αναβίωση του πνεύματος ης δημοκρατίας της Βαϊμάρης, ενός πνεύματος που αντανακλάται φανερά στο σύγχρονο Βερολίνο, αποτελώντας τη φυσική συνέχεια των ιδεολογικών τάσεων της περιόδου εκείνης.

Από το σύνολο των κτιρίων στην κυβερνητική περιοχή θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε την περίπτωση της αποκατάστασης του ιστορικού κτιρίου του Reichstag και την επιτυχία του Norman Foster να μετατοπίσει το ενδιαφέρον για το θόλο που κατασκεύασε από την πολιτική στην τεχνολογική σκοπιά. Η επανεγκατάσταση του κοινοβουλίου στο ιστορικό κτίριο του Reichstag φέρνει τη γερμανική κυβέρνηση αλλά και την ίδια τη χώρα σε 'φυσική επαφή' με το παρελθόν της, με έναν τρόπο που για χρόνια αποφεύχθηκε σκοπίμως, χάρη στο μοντερνισμό της Βόννης. Η μεγαλοπρέπεια του Reichstag αντιπροσωπεύει μια αποφασισμένη ρήξη με την καθυποταγμένη έκφραση της πολιτικής εξουσίας στη χώρα, αλλά παράλληλα καταφέρει με πολύ εύστοχο τρόπο να ενσωματώσει οικεία μοντερνιστικά στοιχεία που μαρτυρούν δημοκρατική διαφάνεια.

Αυτή η αλληλένδετη σχέση του παρελθόντος με τον αστικό σχεδιασμό και την αρχιτεκτονική, κατά τη διάρκεια του επανασχεδιασμού της νέας πρωτεύουσας του Βερολίνου, δεν λείπει και από την περίπτωση της ανάπλασης του άξονα της Friedrichstrasse. Μάλιστα, ο σεβασμός προς το παρελθόν και η διάσωση των ιστορικών αστικών δομών αποτέλεσε πρωταρχικό στόχο της ανάπλασης, που κυρίως αφορούσε στην ένταξη των κτιρίων στον αστικό ιστό και στην αποκατάσταση της συνέχειας του δρόμου. Μπορεί εν τέλει ο σεβασμός προς την ιστορική δομή του δρόμου να επετεύχθη, μέσα από τους αυστηρούς πολεοδομικούς κανόνες που ακολουθήθηκαν. Αυτό που όμως κατά τη γνώμη μου δεν κατάφερε να αποκτήσει ο δρόμος μετά την εφαρμογή του προγράμματος της ανάπλασης είναι να αποκτήσει ο δρόμος τη ζωντάνια και την κίνηση που στο παρελθόν είχε. Και αυτό ίσως αποτελεί το βασικότερο κριτήριο επιτυχίας μιας ανάπλασης: η αποδοχή και η ένταξη αυτού του χώρου της πόλης στη ζωή των κατοίκων της.

Αναζητώντας τις αιτίες που 'βαραίνουν' το σχεδιασμό στη συγκεκριμένη περίπτωση, η παρατήρηση του Γ. Κούκη σχετικά με τα κτίρια της Friedrichstrasse μπορεί να μας δώσει ίσως μια απάντηση: «παρόλες τις πολεοδομικές δεσμεύσεις, οι επιμέρους λύσεις διαφέρουν, αν και λόγω ακριβώς

αυτής της πειθαρχίας, οι σημειακές αυτές διαφοροποιήσεις εμφανίζουν μια ομοιογένεια που συμβάλλει στο να αναδειχθεί ο δρόμος και όχι το μεμονωμένο κτίριο ως κυρίαρχη αστική εικόνα...». Αυτή η ομοιογένεια και η πειθαρχία που προέκυψε από τους αυστηρούς πολεοδομικούς κανόνες δεν επιτρέπει στα κτίρια να λειτουργήσουν εκτός του πλαισίου τους και έχει σαν αποτέλεσμα να αναδειχθεί ο δρόμος και όχι τα μεμονωμένα κτίρια σαν κυρίαρχη αστική εικόνα. Όμως, από την άλλη πλευρά, δημιουργείται ένα επαναλαμβανόμενο σκηνικό χωρίς διαφοροποιήσεις και εκπλήξεις, όπου η αρχιτεκτονική θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ανώνυμη, στερώντας από το δρόμο τον παλμό της ζωής. Η αδιαφορία για την ανθρώπινη διάσταση και κλίμακα, στο σχεδιασμό ενός τόσο ζωντανού και ευμετάβλητου χώρου όπως είναι ο δρόμος, δεν κατάφερε τελικά ίσως να αντισταθμιστεί από τους τυπολογικούς μορφολογικούς κανόνες.

Εκτός, όμως, από τους κανόνες αυτούς που είχαν καταλυτικές συνέπειες στην κοινωνική διάσταση του χώρου, την αιτία θα πρέπει να την αναζητήσουμε και αλλού. Ο καθορισμός των χρήσεων που αφορούν κυρίως εμπορικά καταστήματα και γραφεία (κυρίως εκδοτικών οίκων), η περιορισμένη χρήση της κατοικίας (απομονωμένη στους υψηλούς ορόφους) και οι ελάχιστες χρήσεις αναψυχής κατά μήκος του δρόμου δημιουργούν ένα στείρο και μονολειτουργικό στην ουσία του χώρο, που η όποια κίνηση και ζωή διαθέτει κατά τη διάρκεια της μέρας, χάνεται με τη δύση του ηλίου. Τέλος, σε όλα αυτά έρχεται να προστεθεί και η μεγάλη κλίμακα ιδιοκτησία, η συγκέντρωση εμπορίου σε μεγάλες μονάδες καταστημάτων, τα ακριβά ενοίκια και η ανεπάρκεια του νομικού καθεστώτος που δεν προωθεί τη χρήση μικρής κλίμακας.

Το πιο διάσημο και πολυσυζητημένο έργο ανάπλασης κατά την ανοικοδόμηση του νέου Βερολίνου είναι αδιαμφισβήτητα αυτό της Rotzdamerplatz, τόσο λόγω της κομβικής του θέσης μέσα στο κέντρο της πόλης όσο και για τις επιλογές που οδήγησαν στον σχεδιασμό της νέας πλατείας. Ο Krathe υποστήριξε ότι τα συμφέροντα εταιριών ακινήτων με διεθνή δραστηριότητα και το ενδιαφέρον μεγάλων βιομηχανιών στον τομέα των υπηρεσιών για επενδύσεις σε ακίνητη περιουσία, υπήρξαν οι δυνάμεις που ώθησαν στην ανακατασκευή του Βερολίνου. Και η Rotzdamerplatz αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα που το επιβεβαιώνει. Τα πολεοδομικά δεδομένα που εισήχθησαν σε αυτή τη θέση της νέας πρωτεύουσας της ενωμένης Γερμανίας, από την άποψη της διαχείρισης και της εκμετάλλευσης της αστικής γης, έφεραν αυτή την πλατεία στο στόχαστρο του ενδιαφέροντος μεγάλων επιχειρήσεων, όπως ήταν η Sony και η DaimlerCrysler και οι οποίες έχτισαν στην περιοχή μια «πόλη μέσα στην

πόλη» .

Οι πολιτικές και κοινωνικές συνιστώσες καθόρισαν για ακόμα μια φορά τα πλαίσια κάτω από τα οποία πραγματοποιείται μια ανάπλαση στο Βερολίνο μετά την πτώση του τείχους. Καθώς ο καπιταλισμός και η Δύση αναδεικνύονται νικητές του Ψυχρού πολέμου, οι επιχειρήσεις βρίσκουν εύφορο έδαφος για τη χωροθέτηση και επέκτασή τους στην άλλοτε Σοσιαλιστική Ανατολική Γερμανία όπως και στο σύνολο του Βερολίνου. Έτσι πραγματοποιούνται αγοραπωλησίες μεγάλων εκτάσεων γης μεταξύ του δημοσίου και ορισμένων ιδιωτικών φορέων με στόχο την εμπορική εκμετάλλευση αυτών των περιοχών προς όφελος, των επιχειρήσεων. Η περιοχή της Potsdamerplatz γίνεται στόχος των εταιριών και των επιχειρήσεων για τη δημιουργία ενός σύγχρονου οικονομικού και διοικητικού κέντρου, στα πλαίσια της νέας παγκόσμιας οικονομίας που έχει ήδη διαμορφωθεί εκείνη την περίοδο.

Οι προθέσεις του διαγωνισμού για την Potsdamerplatz άρχισαν να γίνονται φανερές όταν το αρχικό σχέδιο των Hilmer&Sattler, το οποίο επεδίωκε να διατηρήσει το χαρακτήρα του Βερολινέζικου αστικού ιστού, λίγα χρόνια αργότερα αναθεωρήθηκε -αφού δεν ικανοποιούσε το εύρος της εκμετάλλευσης της αστικής γης. Προσπαθώντας να εξαφανίσουν τα σημάδια του σκοτεινού παρελθόντος που τη συνόδευε και να αποκαταστήσουν τη λάμψη που είχε τη δεκαετία του '20, στέρησαν τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα επέτρεπαν στους Βερολινέζους να την οικειοποιηθούν και στους επισκέπτες να ανακαλύψουν το πνεύμα της πόλης. Ο πολιτιστικός στόχος της πλατείας, το σύμβολο της ένωσης Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας και ένας σύνδεσμος του παρελθόντος με το παρόν και το μέλλον, χάθηκε. Το ζήτημα της ένταξης της ιστορίας της Potsdamer Platz στον επανασχεδιασμό της δεν απασχόλησε ποτέ ουσιαστικά στη λήψη των σχετικών αποφάσεων. Ενώ η κοινή γνώμη αντιδρούσε αρχικά στην πώληση της σε ιδιώτες και στη συνέχεια στο προβλεπόμενο σχέδιο ανάπλασης εκείνοι μιλούσαν για την Ευρωπαϊκή Πόλη. Το Βερολίνο θα ήταν πλέον το κέντρο της Ευρώπης και για το σκοπό αυτό θυσίαζαν ένα σημαντικό τόπο της ευρωπαϊκής ιστορίας. Αν μπορούμε να μιλήσουμε για αδυναμία του αστικού σχεδιασμού στη συγκεκριμένη ανάπλαση αυτή θα ήταν ότι απέτυχε στην ένταξη και τη σύνδεση της Potsdamer Platz με το περιβάλλον του Βερολίνου (π.χ. με τη γειτονική Kulturforum) και την ιστορία του.

Αυτή η ρήξη της Potsdamerplatz με την ιστορία της έρχεται σε αντίθεση με όσα προανήγγειλε ο Hans Stimmann για τις προθέσεις της ανάπλασης: να ανασυσταθεί ο βερολινέζικος αστικός ιστός, δίνοντας προτεραιότητα σε έναν

πιο ανθρωποκεντρικό σχεδιασμό και με σεβασμό στα 250 χρόνια ιστορίας της πλατείας. Μπορεί οι χρήσεις που αναπτύσσονται στην πλατεία να μην έχουν αλλάξει τόσο καθολικά από αυτές της δεκαετίας του '20. Αυτό που όμως έχει αλλάξει ολωσδιόλου είναι η σχέση του χρήστη με το χώρο αυτό της πόλης, με το δημόσιο χώρο, με την πλατεία. Και δεν ξέρω κατά πόσον μπορούμε να μιλάμε για δημόσιο χώρο σε αυτή την περίπτωση, όπου οι ιδιωτικές εταιρίες έχουν καταλάβει το χώρο και οι δρόμοι γύρω από αυτόν έχουν γίνει ιδιωτικοί. Η πλατεία της δεκαετίας του '20 αποτελούνταν από πλήθος ιδιοκτησιών, καθεμία από τις οποίες είχε μοναδικό χαρακτήρα, αρχιτεκτονική και θέση στην πλατεία, ενισχύοντας έτσι την πολυλειτουργικότητα και την κοινωνική μίξη. Αντίθετα σήμερα, οι χρήστες καλούνται να λειτουργήσουν σαν μεμονωμένα άτομα και κατευθύνονται σε καθορισμένες δραστηριότητες όπως την κατανάλωση και την αναψυχή, χωρίς όμως να επιτυγχάνεται η συναισθηματική σύνδεση του τόπου με το χρήστη. Πρωθύνοντας μια κουλτούρα μαζικής ψυχαγωγίας και καταναλωτισμού που απευθύνεται σε συγκεκριμένα εισοδηματικά στρώματα - μεσαία και υψηλά-, αποκλείονται από αυτό το 'δημόσιο' χώρο της πόλης τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Τέλος, αναλύοντας τη σχέση της σημερινής Rotzdamerplatz με το παρελθόν και την ιστορία της συνειδητοποιούμε ότι η μόνη ουσιαστική σύνδεση εντοπίζεται στη διατήρηση των παλιών αστικών χαράξεων.

Θα ήταν βέβαια παράλειψη να μην γίνει ένας διαχωρισμός ανάμεσα στην περιοχή της Sony και στην περιοχή της Daimler Benz, ως προς την κριτική αποτίμηση αυτής της ανάπλασης. Από τη μια πλευρά, στη Sony υπάρχει απόλυτη ταύτιση του χαρακτήρα της εταιρίας με την αρχιτεκτονική έκφραση, όπου η αρχιτεκτονική αποτελεί σύμβολο της οικονομικής εξουσίας και της εταιρικής δύναμης στον αστικό χώρο. Η πρόθεση για την προσέλκυση κεφαλαίου από την εταιρεία μέσα από τις δομές κατανάλωσης και διασκέδασης γίνονται απόλυτα σαφής από τις αρχιτεκτονικές μορφές και τα υλικά που χρησιμοποιούνται. Αντίθετα, στην περίπτωση της Daimler Benz διακρίνουμε μια ειδοποιό διαφορά. Γίνεται αντιληπτή μια προσπάθεια από τη μεριά του αρχιτέκτονα να εξισορροπήσει τη λύση του ανάμεσα στην πρόθεση της εταιρίας και στη δημιουργία ενός ποιοτικού αστικού χώρου για την πόλη και τους κατοίκους τους. Αυτό επιτυγχάνεται από την επιλογή των υλικών που χρησιμοποίησε στα κτίρια και του γενικότερου αρχιτεκτονικού σχεδιασμού (πεζόδρομοι, επιφάνειες νερού, στοές), που εκτός από την οικονομική εξουσία των εταιριών έλαβε υπόψη του και τον άνθρωπο-χρήστη.

Στο χώρο τελικά γίνεται η ανάγνωση δύο αρχιτεκτονικών, του γυαλιού και των γήινων υλικών, σηματοδοτώντας αντίστοιχα και τους δύο ιδιοκτήτες της. Η Potsdamerplatz αποτελεί ένα σύγχρονο κέντρο μαζικής διασκέδασης και καταναλωτισμού, όπως επιτάσσει η σύγχρονη εποχή, και αποτελεί σύμβολο της οικονομικής εξουσίας και της εταιρικής δύναμης μέσα στον αστικό χώρο. Ο χώρος επομένως έχει μετατραπεί σε αξιοθέατο για τους τουρίστες και κέντρο κατανάλωσης για το Βερολίνο. Όπως έχει παρατηρήσει ο P. Marcuse για την ανάπλαση που προωθήθηκε στην περιοχή «αυτά τα νέα κτίρια στην Potsdamer Platz είναι η έδρα της οικονομικής εξουσίας όπως ακριβώς ένα κυβερνητικό κέντρο είναι η έδρα της πολιτικής εξουσίας. Η λειτουργία τους είναι να διευρύνουν την εξουσία αυτή. Η αρχιτεκτονική τους μορφή είναι ένα από τα μέσα για την επίτευξη αυτού του σκοπού, αλλά όχι το πιο σημαντικό. Το γεγονός ότι μπορούν να κάθονται αναπαυτικά στην καρδιά του Βερολίνου, την αδιαμφισβήτητη νέα καρδιά μιας οικονομικά αναπτυσσόμενης και επεκτεινόμενης Γερμανίας, διευκολύνει αυτή τη λειτουργία ακόμη περισσότερο». Το διεθνιστικό ύφος της αρχιτεκτονικής που χρησιμοποιήθηκε στην περιοχή προς όφελος των εταιρειών και του κτηματικού κεφαλαίου, απολύτως σύμφωνο με της επιταγές της παγκοσμιοποίησης σχολιάζει ακόμα και ο αρχιτέκτονας Jon Jerde : «Όπως το Vegas έτσι και το Βερολίνο μετασχηματίζεται ραγδαία. Σαν τα τραπουλόχαρτα επάνω στο τραπέζι, οι περιοχές γύρω από την Potsdamer Platz έχουν αποικιστεί τώρα από τη Sony, την DaimlerCrysler και την Asea Brown Boveri. Ο ζωτικός της χώρος παρακολουθείται κρυφά από 'επώνυμη' αρχιτεκτονική που έχει τη μορφή πολυδιάστατης διαφήμισης... αυτά τα γυαλιστερά κρύσταλλα (των Renzo Piano, Helmut Jahn, Arata Isozaki, Richard Rogers, μεταξύ άλλων) είναι πρεσβείες των νέων παγκόσμιων δυνάμεων. Σήμερα η αρχιτεκτονική βοηθάει στη μάχη όχι ανάμεσα σε κράτη αλλά ανάμεσα σε οικονομικούς σχηματισμούς. Η σύγχρονη πόλη είναι το πεδίο μάχης ενός πολέμου επιχειρήσεων».

Μέχρι τα μέσα του '90 άρχισε να γίνεται σαφές ότι το διεθνές οικονομικό ενδιαφέρον είχε υπερεκτιμηθεί. Αντί για την αναμενόμενη διεθνή συμμετοχή, στο επιχειρηματικό τοπίο του Βερολίνου κυριάρχησαν μεγάλες γερμανικές επιχειρήσεις, που μετακίνησαν τα κεντρικά τους γραφεία εκεί, μετατρέποντας την πόλη σε ένα απόλυτα εθνικό χώρο, την ίδια στιγμή που οι διεθνείς επενδυτές παρέμειναν αδρανείς. Αν δεχτούμε βέβαια ότι το διαδίκτυο αποτελεί ένα τόπο ανάπτυξης των διεθνών σχέσεων και ότι οι ιδιωτικοποιήσεις προσελκύουν ξένες επιχειρήσεις, τότε το Βερολίνο ίσως έχει αναπτύξει

στενούς δεσμούς με τη διεθνή κοινότητα. Η πόλη πράγματι προσεγγίζει το στόχο της κοινωνίας της πληροφόρησης, παρόλα αυτά τα αποτελέσματα αυτών των επιλογών δεν είναι τα αναμενόμενα: η ανεργία συνεχίζει να αυξάνεται και οι κοινωνικοί διαχωρισμοί συνεχίζουν να πολώνονται.

Με αφορμή το παράδειγμα του Βερολίνου έγινε μια προσπάθεια, στα πλαίσια αυτής της εργασίας, να διερευνηθεί ο όρος της αστικής ανάπτυξης, εστιάζοντας στη σχέση της ανάπτυξης με τους χρήστες της πόλης και στις πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δομές που την καθορίζουν. Οι σύγχρονες αστικές αναπλάσεις λειτουργούν ως πόλοι έλξης του κατασκευαστικού και εταιρικού κεφαλαίου, όπως έγινε ξεκάθαρο και από την ανάλυση της περίπτωσης της Rotzdamerplatz, ενώ παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον η συμβολική τους αξία. Στόχος αυτών τα τελευταία χρόνια αποτέλεσε πρωτίστως η δημιουργία εικόνων οι οποίες προσελκύουν ακόμα περισσότερο κόσμο και συνεπώς εταιρίες, και επιτρέπουν την εδραίωση της φήμης της πόλης στο παγκόσμιο προσκήνιο. Όμως η ιδιωτικοποίηση του δημόσιου χώρου και η εμβληματική αστική παρέμβαση μιας περιοχής έχουν σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται αντιφάσεις χωρικές, κοινωνικές, οικονομικές, αποστερώντας στην πόλη τη λειτουργία της ως κοινωνικός πυκνωτής εντείνοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό από συγκεκριμένες περιοχές της. Το ζητούμενο λοιπόν είναι πώς μπορεί να αναβαθμιστεί ο χώρος της πόλης, μέσα από τη διαδικασία των αναπλάσεων, με τον κατάλληλο σχεδιασμό που να στοχεύει και να καταφέρνει την άμεση σύνδεση των κατοίκων με την πόλη τους και το δημόσιο χώρο της, ενισχύοντας τη διαφορετικότητα και παράλληλα την κοινωνική όσμωση.

Συνοψίζοντας, αναφέρω ορισμένα κομβικά σημεία που απορρέουν από το σύνολο της εργασίας τόσο από τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν όσο και από τον περαιτέρω προβληματισμό πάνω σ' αυτά. Τα προβλήματα υποβάθμισης αστικών περιοχών, όπως και οι απαιτούμενοι τύποι αναπλάσεων, διαφέρουν σημαντικά από χώρα σε χώρα και εξαρτώνται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής. Τα προγράμματα ανάπτυξης θα πρέπει να έχουν σαν αποδέκτη και στόχο πάνω από όλα τον άνθρωπο θέτοντας καταρχήν κοινωνικούς στόχους όπως κοινωνική στήριξη των αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων, ενίσχυση της απασχόλησης, εξασφάλιση τεχνικής και κοινωνικής υποδομής κ.ά. Συχνά, παρουσιάζεται το πρόβλημα μια ανάπτυξη να έχει σαν αποτέλεσμα την εξαίρεση από το χώρο χρήσεων και χρηστών που αρχικά υπήρχαν.

Η ανάπτυξη μιας περιοχής έχει πολύπλευρους στόχους και κατευθύνσεις που αφορούν τόσο στην αξιοποίηση του ίδιου του χώρου, στην επαναξιολόγηση των

κελυφών και των χρήσεών τους αλλά και στην προσφορά υψηλής αισθητικής στάθμης περιβάλλοντος στους χρήστες.

Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα κάθε περιοχής (ενδογενείς τάσεις) έχουν τη δυνατότητα να μετατραπούν σε ευκαιρίες και απειλές - ή και αντίστροφα. Επομένως, στόχος κάθε ανάπλασης θα πρέπει να είναι να μετατρέψει τόσο τα συγκριτικά πλεονεκτήματα όσο και τα μειονεκτήματα κάθε περιοχής ανάπλασης σε ευκαιρίες. Ως προς τους φορείς ανάπλασης και τη συμμετοχή των κατοίκων, στις ευρωπαϊκές χώρες έχει διαμορφωθεί ένα ευρύ φάσμα σύνθεσης των φορέων που σχεδιάζουν -επιβλέπουν και υλοποιούν τις αναπλάσεις. Επομένως, σημαντικό ρόλο παίζει και η κατάλληλη ενημέρωση των πολιτών προκειμένου να πάρουν μέρος στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών προς τη σωστή κατεύθυνση και να συμμετέχουν ουσιαστικά στην υλοποίηση των αναπλάσεων που αποσκοπούν στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής τους.

Οι αστικές αναπλάσεις των τελευταίων δεκαετιών παρουσιάζουν ένα ιδιαίτερο και κυρίαρχο χαρακτηριστικό: αποτελούν, όπως ήδη έχει τονιστεί και σε προηγούμενο κεφάλαιο, κυρίως ένα πολύ ισχυρό εργαλείο εξασφάλισης επενδύσεων στο πλαίσιο του ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων. Οι αναπλάσεις ή οι επεμβάσεις μεγάλης κλίμακας αποτελούν την καλύτερη διαφήμιση για κάθε πόλη. Αυτό βέβαια δε μειώνει τη σημασία τους στη διαχείριση του αστικού χώρου, εφόσον όμως τα οφέλη για το αστικό περιβάλλον αποτελούν στόχους ενός τέτοιου έργου και όχι παράπλευρα οφέλη. Πρόκληση αποτελεί η ισορροπία μεταξύ του επιθυμητού για τους πολίτες και του αποδεκτού για την αγορά. Έτσι σε κάθε περίπτωση οι αρμόδιοι φορείς οφείλουν να δίνουν έμφαση στα ευρύτερα οφέλη που μπορούν να προκύψουν και όχι σε ιδιωτικά συμφέροντα, διατυπώνοντας σαφής κατευθύνσεις ικανές να εξασφαλίζουν το επιθυμητό αποτέλεσμα.

Γίνεται φανερό λοιπόν πόσο πολύπλοκος, απρόβλεπτος και δυναμικός είναι ο αστικός χώρος, κάνοντας τον ρόλο του αρχιτέκτονα-πολεοδόμου καθοριστικό. Χρησιμοποιώντας κανείς ως εργαλείο την παρατήρηση και τη κριτική σκέψη διαπιστώνει ότι η ιστορία, η πολιτική, τα εκάστωτε οικονομικά συστήματα και η κοινωνική διαστρωμάτωση έχουν αποτυπωθεί στον αστικό ιστό. Επομένως η ανάγνωση και κατανόηση του αστικού χώρου σε πολλαπλά επίπεδα, πριν από την εφαρμογή οποιουδήποτε προγράμματος ανάπλασης, είναι μια από τις πρωταρχικές υποχρεώσεις του αρχιτέκτονα-πολεοδόμου. Παράλληλα, είναι αδύνατο να προβλεφθούν οι συνέπειες και οι αλλαγές που θα επιφέρει μια ανάπλαση τόσο στην περιοχή που αφορά όσο και σε ολόκληρη την πόλη και τις

δομές της. Συνεπώς ένα πρόγραμμα ανάπλασης χωρίς στρατηγική και εξειδικεύσεις ενέχει τον κίνδυνο αλλοίωσης της φυσιογνωμίας και του χαρακτήρα των πόλεων, απώλεια της πολυλειτουργικότητας και της κοινωνικής τους πολυσυλλεκτικότητας. Τέλος, ως προς την αξιολόγηση της επιτυχίας μιας ανάπλασης μπορεί εύκολα να γίνει αντιληπτό ότι λόγω της εμπλοκής πολλών κοινωνικών ομάδων και φορέων, με διαφορετικά συνήθως συμφέροντα, στη διαδικασία της ανάπλασης άλλα είναι τα κριτήρια για τον κάτοικο της περιοχής, άλλα για τον επενδυτή, άλλα για τον τουρίστα και άλλα για την πολιτική εξουσία.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Αραβαντινός Α., *Πολεοδομικός σχεδιασμός: Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Συμμετρία, Αθήνα 2007

Αυγερινού - Κολώνια Σ., *Τα κέντρα των πόλεων και οι πολιτικές σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αστικός σχεδιασμός για το δημόσιο χώρο*, Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος Ειδικά Θέματα Πολεοδομίας 8^{ου}, ΕΜΠ 2011

Βασενχόβεν Λ., *Αστικές αναπλάσεις σε μια σύγχρονη μεγαλούπολη: Η περίπτωση του Ελαιώνα*, στο τεύχος 'Κείμενα στη θεωρία και στην εφαρμογή του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού', Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1995

Γοσποδίνη Α., *Αστικό περιβάλλον και νέα πόλη*, Εισήγηση στα πρακτικά του ΙΣΤΑΜΕ, 5 Ιουνίου 2007

Γοσποδίνη Α., Μπεριάτος Η., *Τα νέα αστικά τοπία και η ελληνική πόλη*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική, 2006

Ζαχαρή Χ., Τριβήλου Χ., *Ένας σύνδεσμος στην ιστορία της πόλης: Η Friedrichstrasse στο Βερολίνο*, Διάλεξη, ΕΜΠ 2005

Θάνου Μ., Μακρή Ε., *Βερολίνο: ένωση ή πολιτισμική συρραφή*, διάλεξη ΕΜΠ, 2007

Imhof M., *Berlin New Architecture: A Guide to New Buildings from 1989 to Today*, 2003

Καπόπουλος Κ., Μαζιώτης Δ., *Αστική ανάπτυξη και αναπλάσεις υποβαθμισμένων περιοχών*, Μάρτιος 2008 www.enthesis.net

Καραβία Ε., *Αστικές αναπλάσεις υποβαθμισμένων περιοχών*, ΔΤΜΣ Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του χώρου, ΕΜΠ 2006

Καρύδης Δ., *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπασωτηρίου, 2008

Κοντορούπη Η., *Βερολίνο : Αναζητώντας μια δημοκρατική πρωτεύουσα*, διάλεξη ΕΜΠ, 2010

Κούκης Γ., *Βερολίνο, μια πρωτεύουσα ξαναγεννιέται*, Αρχιτεκτονικά Θέματα 35/2001

Λουκόπουλος Δ, Πολύζος Ι., Πυργιώτης Ι., *Δυνατότητες και προοπτικές των προγραμμάτων ανάπλασης. Προτάσεις για ένα νέο οργανωτικό σχήμα*, ΕΜΤ

Τομέας Πόλη και κοινωνικές πρακτικές, Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, 1990

Ladd B., *The Ghosts of Berlin*, The University of Chicago Press, 1997

Μανάβη Α., *Από την εγκατάλειψη στην ανάκτηση περιοχών*, Ερευνητική εργασία ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2010

Μαντουβάλου Μ., Κέντρο πόλης, κοινωνική ανισότητα και πολιτισμική ετερότητα, ΕΜΤ, 1996 www.arch.ntua.gr

Μαντουβάλου Μ., Μαυρίδου Μ., *Σχεδιασμός, Αστικές πολιτικές και οι πόλεις - Η Ελλάδα και το Παγκόσμιο*, ΕΜΤ, Αθήνα 2006

Μπελιμπασάκης Κ., *Βερολίνο του 2000-Η εξέλιξη της πόλης και της αρχιτεκτονικής*, 16 Ιουνίου 2009 www.sathes.gr

Οικονόμου Ι. , «Αστική Αναγέννηση και Πολεοδομικές Αναπλάσεις», Τεχνικά Χρονικά, Μάιος - Ιούνιος 2004.

Πάπαρη Α., Ξαναχτίζοντας τις πόλεις, Το Βήμα, 27-09-1998

Πατρίκιος Γ., Πολύζος Ι., Πολυχρονόπουλος Δ., *Στόχοι και πολιτικές των προγραμμάτων ήπιας ανάπλασης σε ιστορικά κέντρα πόλεων*, Διεθνές Forum αρχιτεκτονικών Δημοτική Αναπτυξιακή Εταιρία Καβάλλας, 31/05-2/6/2005

Σερράος Κ., *Μητροπολιτικός Σχεδιασμός στο Βερολίνο. Στόχοι και παρεμβάσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις ΕΜΤ, 2005

Σουλογιάννη Δ., *Βερολίνο, ανοιχτή πόλη: ένα ευρύ πεδίο*, διάλεξη ΕΜΤ, 2000

Σταμπέλου Α., *Αναπλάσεις-Η περίπτωση του Βερολίνου*, εργασία ΔΤΠΜΣ, ΕΜΤ 2006

Στεφάνου Ι., *Η αστική ανάπλαση ως ευκαιρία για την ανάδειξη της φυσιογνωμίας της πόλης*, ΤΕΕ, Μάρτιος 2007

Στεφάνου Ι, Χατζοπούλου Α., Νικολαΐδου Σ., *Αστική Ανάπλαση - Πολεοδομία, Δίκαιο, Κοινωνιολογία*, ΤΕΕ, Αθήνα 1995

Σωτηριάδου Β., *Αστική Αναγέννηση: Η καινοτομία για το αστικό περιβάλλον*, Heleco '05, ΤΕΕ, Αθήνα 3 Φεβρουαρίου 2005

Τραγγανίδης Γ., *Βερολίνο: Πολεοδομική "επέλαση", Ριζοσπάστης* 17/04/2002,
www.rizospastis.gr, 16 Ιουνίου 2009

ΥΠΕΚΑ, *Χωροταξία και Αστικό περιβάλλον - Αστικές αναπλάσεις*

Φιλιππίδης Δ., *Θεώρηση των σύγχρονων αναπλάσεων*, ΕΜΠ, Αθήνα 2002

Φιλιππίδης Μ., *Το Βερολίνο του πολιτισμού - Όταν η αρχιτεκτονική διχάζει*, Το
Βήμα 8/11/2009, www.tovima.gr

Wise M., *Capital Dilemma - Germany's search for a New Architecture of
Democracy*, Princeton Architectural Press, 1998

Διαδίκτυο

www.wikipedia.org

www.berlin.de

www.stadtenwicklung.berlin.de

www.visitberlin.de

www.arch.ntua.gr